

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Robert Bärwald

Bevisprövningsprocessen - med
fördjupning på värdering av
muntliga utsagor inför rätta
samt
en analys av "Höganäsmålet"

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Professor Per Ole Träskman

Ämnesområde:
Straffrätt

Termin:
HT 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
FIGUR- OCH TABELLFÖRTECKNING	5
1 INLEDNING	6
1.1 Introduktion	6
1.2 Avgränsning	7
1.3 Syfte	8
1.4 Frågeställning	8
1.5 Metod	9
1.6 Definitioner	9
1.7 Terminologi	10
1.8 Disposition	11
2. BEVISPRÖVNING	12
2.1 Allmänt om bevisprövning	12
2.2 Bevisprövningens historia	12
2.3 Fri bevisprövning	14
2.3.1 Fri bevisföring	14
2.3.2 Fri bevisvärdering	15
2.4 Bevisbördans fördelning och utredningsbörda	16
2.5 Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna	17
3. BEVISVÄRDERING	19
3.1 Allmänt om bevisvärdering	19
3.2 Bevismedel	19
3.3 Bevisvärderingsmetod	20

3.3.1	Temametoden	20
3.3.2	Värdeметoden	21
3.3.3	Skillnaden mellan tema- och värdeметoden	22
3.3.4	Alternativa hypoteser	23
3.4	Bevisstruktur	24
3.5	Värdering av olika bevismedel	25
3.5.1	Värdering av muntliga utsagor	26
3.5.1.1	Minnesprocessens olika moment	27
3.5.1.2	Perceptionen	28
3.5.1.3	Lagringen	28
3.5.1.4	Framplockningen	29
3.5.1.5	Barns utsagor	29
3.5.1.6	Juridiska doktrинens uppfattning om tillförlitlighet	30
3.5.1.7	HovR:s och HD:s tolkning angående vissa tillförlitlighetskriterium	34
3.5.1.8	Sammanfattning	35
3.5.2	Värdering av målsägandens utsaga	37
3.5.3	Värdering av den tilltalades utsaga	38
3.5.4	Värdering av vittnesmål	39
3.5.5	Värdering av skriftliga bevis	40
3.5.6	Värdering av föremål och teknisk bevisning	40
3.5.7	Värdering av syn	42
3.5.8	Värdering av sakkunnigutlåtanden	42
3.5.8.1	Gränsdragningsfråga rörande vittne och sakkunnig	44
3.5.8.2	Rättsintyg	45
3.5.9	Värdering av bevis som åtkommit på ett olagligt sätt eller som stider mot svensk rätt	46
3.5.10	Värdering av överskottsinformation	47
3.6	Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna	48
4.	VISSA PROCESSUELLA SPÖRSMÅL VID SEXUALBROTT	50
4.1	Gärningsbeskrivningens precision	50
4.2	Målsägandens resp. den tilltalades trovärdighet	51
4.3	Användande av vittnespsykolog i mål om sexuella övergrepp mot barn	52
4.4	Videoförhör med barn	53
4.5	Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna	54
5.	ANALYS AV "HÖGANÄSMÅLET"	55
5.1	Inledning	55
5.2	Helsingborgs Tingsrätt	55
5.2.1	TR:s bedömning av trovärdigheten	58
5.2.2	TR:s bedömning av utsagans tillförlitlighet	59
5.3	Hovrätten över Skåne och Blekinge	61
5.3.1	HovR:s bedömning av målsägandens trovärdighet och tillförlitligheten av målsägandens uppgifter	62
5.3.2	HovR:s bedömning huruvida gärningen är styrkt	64

5.4	Kommentar till TR:s och HovR:s bevisvärdering	65
5.5	Egen analys	67
5.5.1	Bevisstrukturen	67
5.5.1.1	Slutsats av bevisstrukturen	71
5.5.2	Analys av de olika bevisen	71
5.5.2.1	Analys av målsägandens utsaga	71
5.5.2.2	Analys av den tillalades utsaga	72
5.5.2.3	Analys av vittnesmålen	73
5.5.2.4	Analys av skriftlig bevisning	74
5.5.2.5	Analys av sakkunnigförhör	74
5.5.3	Alternativa hypoteser	75
5.5.4	Avslutande kommentar	75
6.	AVSLUTNING	77
6.1	Redovisning av frågeställningarna gällande den teoretiska delen	77
6.1.1	Vad innebär fri bevisföring och vad får åberopas som bevis samt hur skall bevisvärderingen gå till?	77
6.1.2	Hur värderar man bevis som åtkommits på ett olagligt sätt?	77
6.1.3	Hur skall bevisbördan placeras?	78
6.1.4	Vilka kriterier, från den muntliga utsagan, talar för att utsagan är tillförlitlig?	78
6.2	Redovisning av frågeställningarna gällande den praktiska delen	80
6.2.1	Hur har de två instanserna, TR och HovR, värderat bevisen samt hur förhåller sig bedömningarna till hur bevisvärdering "bör" gå till enligt den teoretiska delen i uppsatsen?	80
6.3	Resning	82
	LITTERATURFÖRTECKNING	83
	BILAGA A - BEVISSTRUKTUR I TR GÄLLANDE SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG (ÅTALSPUNKT 1)	87
	BILAGA B - BEVISSTRUKTUR I TR GÄLLANDE SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG (ÅTALSPUNKT 4)	89
	BILAGA C - BEVISSTRUKTUR I TR GÄLLANDE GROV VÅLDTÄKT (ÅTALSPUNKT 6)	91
	BILAGA D - BEVISSTRUKTUR I HOVR GÄLLANDE SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG (ÅTALSPUNKT 1)	93
	BILAGA E - BEVISSTRUKTUR I HOVR GÄLLANDE SEXUELLT UTNYTTJANDE AV UNDERÅRIG (ÅTALSPUNKT 4)	94
	BILAGA F - BEVISSTRUKTUR I HOVR GÄLLANDE GROV VÅLDTÄKT (ÅTALSPUNKT 6)	95

BILAGA G – ALTERNATIV HYPOTES	96
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	97

Sammanfattning

Ett av det vanligaste bevismedlet vid brottsmålsprocessen är den muntliga utsagan inför rätta och troligen är också detta bevismedel, det bevismedel som ger det största problemet att värdera. I mål där annan bevisning än muntliga utsagor saknas, blir analysen av målsägandens utsaga av direkt avgörande betydelse för utgången. Uppsatsen avser att behandla rättens bevisprövning i brottmål, med fördjupning på värdering av muntliga utsagor inför rätta samt att göra en analys av "Höganäsmålet".

Uppsatsen är indelad i två delar, den första delen – teoretiska delen – lägger en teoretisk grund för bevisprövningen. I den andra delen – praktiska delen – görs en analys av "Höganäsmålet", med utgångspunkt från teorier från den teoretiska delen

Teoretisk del

Enligt RB 35:1 gäller den fria bevisprövningen. Principen innebär dels att alla bevismedel får åberopas i processen, dvs. fri bevisföring, dels att domstolen fritt kan tolka åberopad bevisning, dvs. fri bevisvärdering. Av RB 35:1 framgår det också att rätten skall beakta allt som förekommit i målet men det sägs ingenting om vad som krävs för att gärningspåståendet skall anses vara styrkt. Genom rättspraxis har man fastställt att det allmänna beviskravet i brottmål skall vara "ställt utom rimligt tvivel" att den tilltalade har begått den påstådda gärningen.

Det ankommer på åklagaren att bevisa att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet, dvs. åklagaren har bevisbördan för alla fakta som ligger till grund för brottsbedömningen.

De flesta av oss har en önskan om att polisen löser brott och att våra domstolar avkunnar korrekta domar. En förutsättning för att så skall kunna ske är bl.a. att rätten har tillgång till tillförlitliga utsagor. När rätten skall värdera dessa utsagor krävs att rätten gör någon typ av utsageanalys för att om möjligt bedöma om utsägaren talar sanning eller rent av ljuger. För att förbättra säkerheten i denna bedömning av utsagans tillförlitlighet har vissa kriterier identifierats som indikerar om en person talar sanning respektive ljuger. Exempel på kriterier för den sanningsenliga utsagan är att den är detaljrik, strukturenhetlig, homogen, individuell, oföränderlig och spontan.

Även om enstaka kriterier är uppfyllda så är detta ingen garanti för att det handlar om en självupplevd händelse utan det är först när en berättelse uppfyller flertalet av dessa kriterier som man kan göra den avvägningen att mycket talar för att berättelsen är självupplevd.

Praktisk del

I "Höganäsmålet" var Bo Larsson åtalad för bl.a. sexuellt utnyttjande av underårig och grov våldtäkt. Åtalet grundade sig på uppgifter från målsäganden, som hörts inför TR och HovR. Vidare hördes Kenneth Lind som vittne då målsäganden hade gått i terapi hos honom och berättat om sexuella övergrepp för honom. Några direkta vittnesiakttagelser eller någon utslagsgivande teknisk bevisning förelåg inte. Av avgörande betydelse för utgången i TR samt i HovR var därför tilltron till de uppgifter som målsäganden lämnat.

Såvitt framgår av domarna är de trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningar som gjorts av rätten noggrant utförda och bedömningarna är också gjorda enligt teorierna i den teoretiska delen i uppsatsen. Det finns dock vissa synpunkter på dessa bedömningar samt även vissa synpunkter med avseende på vittnesförhöret med Kenneth Lind. Nedan redogörs för tre av dessa synpunkter.

TR och HovR har till viss del grundat sin bedömning av målsägandens trovärdighet på Kenneth Linds vittnesmål. En terapeut har som uppgift att hjälpa sin patient och bör i princip utgå från att patientens uppgifter är riktiga och vill nog som regel också tro detta. Utsagor av terapeuter bör därför i allmänhet inte tillmätas någon större betydelse och det kan t.o.m. synas otillfredsställande att dessa personer över huvud taget skall uttala sig om sina patienters trovärdighet.

När man läser domskälen, från TR och HovR, får man en uppfattning att domstolen i viss mån gett Kenneth Lind uppgiften att bedöma om målsägandens utsaga är tillförlitlig eller ej. Härigenom har man till viss del lagt över bevisvärderingen på honom men det är domstolen som skall pröva och avgöra bevisfrågan, RB 35:1, och denna uppgift kan inte domstolen fransäga sig.

Då utgången i målet till så stor del baserar på om målsägandens utsaga är tillförlitlig eller ej så borde domstolen ha förordnat en vittnespsykolog som sakkunnig. En förordnad sakkunnig kan troligen tillföra rätten ett mera opartiskt utlåtande om målsägandens berättelse, ang. de sexuella övergreppen, än den behandlande terapeutens utlåtande.

Slutsatsen är att TR och HovR har gjort en noggrann trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömning, dock med vissa brister. Bo Larsson har delvis med anledning av vissa ovan nämnda brister samt att det har framkommit nytt material blivit beviljad resning. Målet togs på nytt upp av HovR och den 21 december 2004 meddelade en enhällig HovR att åtalet skulle ogillas och att fängelsestraffen skall undanröjas.

Förord

Föreliggande examensarbete, på 20 poäng, utgör en del i examinationen för juris kandidatprogrammet vid Lunds universitet. Syftet med examensarbetet är att den skall ge en fördjupning inom profileringsalternativet ”rättsskipning” och jag har valt att skriva om bevisprövningsprocessen.

Valet av ämne väcktes när jag läste fördjupningskursen ”bevisning i brottmål med särskild hänsyn till Europakonventionens krav” samt genom att SVT under denna tid visade ett program som handlade om en incestdömd far som blivit dömd, mot sitt nekande, till ett långt fängelsestraff. Dessa två händelser gjorde att jag valde att skriva mitt examensarbete med inriktning mot bevisprövning samt att även göra en analys av det nämnda incestmålet.

Halmstad, december 2004

Robert Bärwald

Förkortningar

a.a.	anfört arbete
BrB	Brottsbalken (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
DNA	Deoxyribo Nucleic Acid, kemisk beteckning för vår arvs massa, dvs. våra gener
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (1950)
et al.	et alii = och andra
f	följande sida
ff	de följande sidorna
Fil.dr.	Filosofie doktor
Fil.lic.	Filosofie licentiat
FN	Förenta Nationerna
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten(en)
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
jur.kand.	juris kandidat
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
p.	punkt
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
Red.	Redaktör
RH	Rättsfall från hovrätterna
SekrL	Sekretesslagen (1980:100)
slh	sannolikhet
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
SVT	Sveriges Television
SÖ	Sveriges överenskommelser med främmande makter
TR	Tingsrätt(en)
ÄRB	Rättegångsbalken i 1734 års lag

FIGUR- OCH TABELLFÖRTECKNING

Figurförteckning

FIGUR 1. BEVISVÄRDERING.....	19
FIGUR 2. TEMAMETODEN.	20
FIGUR 3. VÄRDEMOTODEN.	21
FIGUR 4. SANNOLIKHETSSKALAN ENLIGT TEMAMETODEN.	22
FIGUR 5. SANNOLIKHETSSKALAN ENLIGT VÄRDEMOTODEN.	23
FIGUR 6. MINNESPROCESSENS OLIKA MOMENT - NÅGRA PÅVERKANSAKTORER.	27

Tabellförteckning

TABELL 1. KRITERIUM FÖR TILLFÖRLITLIGHET.	36
TABELL 2. SANNINGS- RESPEKTIVE LÖGNSIGNALER.....	78

1 Inledning

1.1 Introduktion

Sedan år 1948 gäller för det svenska rättegångsförfarandet, den fria bevisprövningens princip.¹ Den fria bevisprövningen innebär, att det i princip inte råder någon begränsning med avseende på de bevismedel som får användas och domaren har att fritt bedöma bevisvärdet av den framlagda bevisningen. Den fria bevisprövningen innehåller alltså två komponenter, nämligen fri bevisföring samt fri bevisvärdering.²

Beträffande den fria bevisföringen innebär den att det inte uppställs några begränsningar, utom i vissa speciella fall, i fråga om de kunskapskällor som får användas för att utleta sanningen.³ Vad gäller den fria bevisvärderingen så framgår det av RB 35:1, 1 st. att rätten skall beakta allt som förekommit i målet men det sägs ingenting om hur själva värderingen skall gå till eller vad som krävs för att gärningspåståendet skall anses vara styrkt. Genom rättspraxis⁴ har man fastställt vilket krav som ställs, för att det skall vara styrkt att den tilltalade skall kunna dömas i enlighet med åtalet, och det krav som ställs är att det skall vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått brottet.

I mål med särskilda bevisvärigheter såsom t.ex. sexualbrottsmål gäller också i dessa mål att det skall vara ställt utom rimligt tvivel att brottet i fråga har begåtts på det sätt som åklagaren anger i sin gärningsbeskrivning.⁵ Ansvarspåståendena i sexualbrott grundar sig ofta i allt väsentligt på målsägandens uppgifter och i en sådan situation är det inte tillräckligt att målsägandens uppgifter framstår som mer tillförlitlig än den tilltalades.⁶ Rätten skall göra en helhetsbedömning av allt som förekommit i målet och härigenom bedöma om det kan anses ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har utfört brottet i fråga.

SVT:s program ”uppdrag granskning” om incestdömde ”Ulf” som sändes i TV1 den 3 februari 2004, har blivit ett av årets mest omtalade TV-

¹ I och med införandet av den nya rättegångsbalken 1948 avskaffades definitivt den legala bevisprövningen samt ett avskaffande av den inkvisitoriska processföringen. Enligt den legala bevisprövningen var inga andra bevismedel tillåtna än de som angivits i lagen och där erhållit ett bestämt bevisvärde och den inkvisitoriska processen var en process vari domaren fyller funktionen jämväl såsom åklagare eller en process vari domaren har till uppgift att genom kraftig påtryckning på den tilltalade söka få fram en beaktelse från denne. Bergström, Håstad, Lindblom & Rylander, Juridikens termer, s. 80 och 100.

² Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 20.

³ A.a., s. 20.

⁴ NJA 1980 s. 725, 1982 s. 164 och 1990 s. 210.

⁵ NJA 1980 s. 725 och 1982 s. 164.

⁶ NJA 1992 s. 446.

reportage.⁷ Reportaget handlade om den incestdömde ”Ulf” som hävdade sin oskuld. ”Ulf” fick, efter ändring av TR:s domslut i påföljdsdelen, åtta års fängelse efter att TR⁸ och HovR⁹ konstaterade att han begått flera grova sexövergrepp och även brukat våld mot sin dotter. SVT:s reporter Hannes Råstam konstaterade att man i polisutredningen arbetade mycket för att hitta belägg för dotterns historia, men att man inte sökte efter något som kunde vederlägga den samt att man inte arbetade med hypoteser och mothypoteser.¹⁰

En för vår rättsuppfattning elementär princip är att ”hellre fria än fälla” och den brukar uttryckas med den latinska sentensen ”in dubio mitius”, som betyder vid tvivel det mildare.¹¹ Domstolen skall alltså för att avkunna fällande dom, vara övertygad om att den tilltalades skuld är ställt utom rimligt tvivel. Då den avgörande bevisningen i brottmål ofta består av muntliga utsagor, och speciellt gäller detta sexualbrott, är det förvånande att den processrättsliga litteraturen inte i större utsträckning behandlar metodfrågor om hur man skall utifrån muntliga utsagor tar reda på vad som verkligen hänt i det enskilda fallet. Enligt Bo Severin, rådman i Lunds tingsrätt, dömer domare ibland oskyldiga människor till långa fängelsestraff.¹² Det gäller bl.a. ett antal uppmärksammade sexualbrottsmål men det gäller även andra mål där det är fråga om bevisprövning.¹³ Juristerna är lagtexttekniker och teoretiker men de har en bristfällig utbildning i bl.a. vittnespsykologi.¹⁴

1.2 Avgränsning

Uppsatsen avser att behandla rättens bevisprövning i brottmål och därmed avgränsas i och med detta bort, dels bevisvärdering i de olika stadierna fram till rättegång dels faller litteratur som skulle kunna vara intressant ur andra perspektiv, t.ex. tvistemål, utanför. Litteraturen har vidare avgränsats till att enbart omfatta svensk litteratur inom problemområdet. Den internationella delen är avgränsad till att endast omfatta regleringar inom EKMR som vidare är införlivad med den svenska rättsordningen genom lag (1994:1219) och som föreskriver att konventionen och dess tilläggsprotokoll skall gälla som lag här i landet.

När det gäller redogörelsen för olika teorier för bevisvärdering sker detta endast mellan tre teorier, nämligen temametoden, värdemetoden samt metoden med alternativa hypoteser. Andra teorier har helt bortsetts från.

⁷ Lindqvist, Journalisten nr 5. 17-23 februari 2004, s. 6.

⁸ Helsingborgs tingsrätt B 3019-01.

⁹ Hovrätten över Skåne och Blekinge DB 2112/B 322-02, B 497-02.

¹⁰ Lindqvist, Journalisten nr 5. 17-23 februari 2004, s. 7.

¹¹ Leijonhufvud och Wennberg, Straffansvar, s. 30.

¹² Severin, Dagens Nyheter den 24 oktober 1995, s. 4.

¹³ Wiklund, SvJT 1999, s 562 – 567.

¹⁴ Severin, Dagens Nyheter den 24 oktober 1995, s. 4.

När det gäller analysen i den praktiska delen av "Höganäsmålet", dvs. rättsfallen från Helsingborgs Tingsrätt, mål nr: B 3019-01 och Hovrätten över Skåne och Blekinge DB 2112 i mål nr: B 322-02 & B 497-02, så har en avgränsning av analysen gjorts på så sätt att endast åtalet mot den tilltalade Bo Larsson samt åtalspunkterna 1, 4 (sexuellt utnyttjande av underårig) och 6 (grov våldtäkt) analyseras. Detta innebär att bevisning som används för att styrka andra brott än de som analyseras i uppsatsen inte redovisas.

1.3 Syfte

Uppsatsens syfte är att:

- *beskriva bevisprövningen, ur ett teoretiskt perspektiv samt att identifiera och beskriva vilka kriterier, från den muntliga utsagan, som talar för att en utsaga är tillförlitlig.*
- *analysera bevisvärderingen i "Höganäsmålet".*

1.4 Frågeställning

Uppsatsen är indelad i två delar, en teoretisk och en praktisk. Frågeställningarna gällande den teoretiska delen är enligt följande:

- Vad innebär fri bevisföring?
- Vad får åberopas som bevis och hur skall bevisvärdering gå till?
- Hur värderar man bevis som åtkommit på ett olagligt sätt?
- Hur skall bevisbördan placeras?
- Vilka kriterier, från den muntliga utsagan, talar för att utsagan är tillförlitlig?

Frågeställningarna i den praktiska delen, där en analys av "Höganäsmålet" görs, är enligt följande:

- Hur har de två instanserna, TR och HovR, värderat bevisen?
- Hur förhåller sig bedömningarna till hur bevisvärderingen "bör" gå till enligt den teoretiska delen i uppsatsen?

1.5 Metod

Metoden består av att redovisa och behandla lagtext, rättspraxis, litteratur mm, dvs. användning av en traditionell juridisk metod.¹⁵ Rent praktiskt har metoden gått ut på att studera främst juridisk och rättspsykologisk litteratur inom området som behandlar bevisprövning och bevisvärdering i brottmål. Utifrån dessa litteraturer har sedan bl.a. relevanta rättsfall studerats.

När det gäller den praktiska delen, där en analys av ”Höganäsmålet” görs, består metoden av att analysera hur TR och HovR har värderat bevisen i målet. Ett problem med denna metod har varit att en stor del av materialet i målet har varit sekretessbelagt samt att akterna till målen inte har varit tillgängliga. HD har haft akterna för att avgöra frågan om resning samt att akterna därefter har varit på HovR pga. att målet på nytt togs upp av HovR.¹⁶ Således har det inte varit möjligt att få del av annat material än domarna från domstolarna. Detta har påverkat analysen till det negativa på så sätt att utsagan från bl.a. målsäganden, med avseende på tillförlitlighet, får avgöras endast med detta material. En bättre analys hade kunnat göras om allt material, inkl. bandupptagningar av förhör, hade varit tillgängligt så att det möjliggjorde en analys av t.ex. målsägandens samtliga avgivna utsagor.

1.6 Definitioner

I uppsatsen används begreppet muntlig utsaga synonymt med målsägandens, tilltalades eller vittnets berättelse inför domstol.

I uppsatsen används på vissa ställen, i brist på en mer könsneutral term, ordet ”han” som misstänkt, tilltalad, gärningsman mm. Syftet är inte att anlägga några könsmässiga aspekter, utan endast att göra språket mer lättläst. Med ”han” avses praktiskt taget alltid ”han eller hon”. Kvinnorna är dock i en absolut minoritet gällande påföljdsstatistiken. Av dem som döms tills fängelse utgör kvinnorna cirka sju procent.¹⁷

¹⁵ Bernitz et al., Finna rätt – Juristens källmaterial och arbetsmetoder, s. 223.

¹⁶ Resningsansökan avgjordes av HD den 11 oktober 2004, beslut Ö 920-04 och Ö 941-04, och HD beviljade resning och förordnade att målet på nytt skall tas upp av HovR. HovR tog upp målet den 9 oktober 2004 och dom i målet kom den 21 december 2004, dom B 2403-04 och 2404-04.

¹⁷ BRÅ, Kriminalstatistik 2002, tabell 4.11 samt 4.12, sid. 168 och 176. År 2002 var det totalt 14 038 personer dömda till fängelse och därav var 1 012 personer kvinnor.

1.7 Terminologi

Nedan görs en förklaring av de terminologier som används i uppsatsen.

Ett *bevisfaktum* är ett faktum som har bevisvärde för ett *bevistema* (det händelseförlopp som åklagaren hävdar har skett, dvs. gärningsbeskrivningen) och det slutgiltiga bevistemat är alltid ett *rättsfaktum* (försatsen i en rättsregel). Ett *hjälpfaktum* är ett faktum som ensamt inte har något bevisvärde för bevistemat, utan de utgör endast tolkningshjälp för bevisfakta. Det kan endast höja eller sänka bevisfaktums bevisvärde för bevistemat.¹⁸ Hjälpfaktum bör inte förväxlas med begreppet *indicium*. Definitionen av *indicium* är andra bevis än direkta observationer eller skriftliga bevis.¹⁹ Vid bevisvärdering är slutmålet att kunna fastslå huruvida bevistemat är sant eller falskt, men den absoluta vissheten nås sällan.²⁰ Bevistemat kan ha en viss *ursprungssannolikhet* redan innan någon bevisning har upptagits i målet. Att ursprungssannolikheten är mycket låg innebär att bevistemat, är ytterst sällsynt förekommande i den populationen.²¹

Ett *bevismedel* är en ”bärare” av de fakta som rätten iakttar, t.ex. en vittnesutsaga.²²

Erfarenhetssatser är till skillnad från fakta av abstrakt karaktär och de kan inte observeras. De uppkommer genom iakttagelser av enskilda fall och de grundar sig på att vi genom tidigare iakttagelser kommit fram till att det under vissa omständigheter förhåller sig på ett visst sätt. Genom induktion²³ kan man t.ex. sluta sig till att när omständigheterna a och b föreligger så föreligger även c. Med allmänna erfarenhetssatser menas att denna erfarenhet ligger inom domarens kompetensområde medan särskilda ligger inom den sakkunniges kompetensområde.²⁴

¹⁸ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 12 ff.

¹⁹ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 25. Dock menar Diesen att begreppet ”indicium” bör användas på samma sätt som i den ursprungliga betydelsen, dvs. för indirekta bevis.

²⁰ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt, s. 174.

²¹ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 129.

²² A.a., s. 17.

²³ Med induktion menas att man från iakttagelser av enskilda fall sluter sig till en allmän regel, dvs. man går från verklighet till teori.

²⁴ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt, s. 215 och 227.

1.8 Disposition

Uppsatsen är indelad i två delar, en teoretisk del (kapitel 2-4) och en praktisk del (kapitel 5). I den teoretiska delen läggs en teoretisk grund för bevisprövningen och i den praktiska delen görs en analys av "Höganäsmålet", med utgångspunkt från teorier från den teoretiska delen

Kapitel 2 inleds med en kort inledning om vad bevisprövning är för något, härfter kommer en redogörelse för bevisprövningens historia och sedan beskrivs vilka begrepp som ingår i denna bevisprövning. Kapitlet avslutas med en koppling till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna.

Kapitel 3 inleds med en kort inledning om bevisvärdering i allmänhet och därefter behandlas begreppen bevismedel, bevisvärderingsmetod samt bevisstruktur. Därefter kommer flera avsnitt om värdering av olika bevismedel. Avslutningsvis gör en koppling till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna.

I *kapitel 4* redogörs för vissa processuella spørsmål vid sexualbrott. Först behandlas gärningsbeskrivningens precision och härfter behandlas målsägandens respektive den tilltalades trovärdighet, användandet av vittnespsykolog i mål om sexuella övergrepp mot barn och slutligen kommer ett avsnitt om videoförhör med barn. Avslutningsvis ges en koppling till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna.

Kapitel 5 inleds med en inledning där en kort redogörelse görs för "Höganäsmålet". Efter detta följer en redovisning för hur Helsingborgs tingsrätt har behandlat målet, innehållande TR:s bedömning, åtalspunkterna samt bevisningen. Härfter följer hur Hovrätten över Skåne och Blekinge har behandlat målet, innehållande HovR:s bedömning, åtalspunkterna samt bevisningen. I avsnittet 5.4 görs en kommentar till TR:s och HovR:s bevisvärdering och i efterföljande avsnitt görs en egen analys av målet. Denna analys tar upp bevisstrukturen, analys av de olika bevisen samt en redovisning av en alternativ hypotes. Kapitlet avslutas med synpunkter utifrån den egna analysen.

I *kapitel 6* redovisas svaren på de frågeställningar som ställdes i examensarbetets inledande kapitel. Först redovisas svaren på frågeställningarna gällande den teoretiska delen och därefter redovisas svaren för den praktiska delen. Under arbetet med examensarbetet har det analyserade målet beviljats resning av HD och målet togs på nytt upp av HovR över Skåne och Blekinge. I det sista avsnittet, som har rubriken resning, redogörs för HovR:s dom.

2. BEVISPRÖVNING

2.1 Allmänt om bevisprövning

Med bevisprövning avses hela den process under förhandlingen då domstolen tar ställning till vad som skall läggas till grund för dess avgörande. Bevisvärderingen, som kommer att redogöras för i kapitel 3, utgör en del av denna och utgör det moment där själva bevisningens styrka skall värderas.

2.2 Bevisprövningens historia

Att avgöra vad som är bevisat i målet är troligen ett av det svåraste och mest frekventa problem som man ställs inför i rättsskipningen. Sedan år 1948 gäller för det svenska rättegångsförfarandet den fria bevisprövningens princip, vilken innebär att domaren själv med sitt förnuft skall försöka avgöra vad som är bevisat i målet. Det har dock inte alltid varit på detta vis, i äldre tider ställdes det upp en rad regler om vilka bevis som fick förekomma i en process samt hur dessa skulle värderas och denna metod brukar kallas för den legala bevisteorin.²⁵ Under påverkan från utländsk rätt började emellertid domstolarna att i strid med bestämmelserna i gällande rättegångsbalk i praxis tillämpa den fria bevisprövningen vid mitten av 1800-talet.²⁶

Under senmedeltiden²⁷ påverkades den svenska processrätten av den romersk-kanoniska rätten och steg för steg recipierades den s.k. legala bevisteorin. Det karaktäristiska för den legala bevisteorin är att den dels reglerar vilka bevis som får användas i en process och dels anger hur dessa bevis skall värderas. Denna teori innebar en gradering och aritmetisk beräkning av bevisvärdet av de skilda bevismedel som kunde komma i fråga i en process. På så vis började man skilja mellan fullt bevis (probatio plena) och halvt bevis (probatio semiplena). Lägre ned på den graderade värdeskalan kom indicierna. Tillämpningen av den legala bevisteorin medförde vissa problem för domarna och detta var framför allt i de mål där domaren genom de framlagda bevisen själv kanske blivit i det närmaste övertygad om den anklagades skuld men där han icke lyckats nå fram till fullt bevis. Domaren skall nämligen enligt den legala bevisteorin döma inte i första hand enligt egen övertygelse utan enligt framlagda bevis. Fullt bevisat var bl.a. det brott som var notoriska, eget erkännande och vittnesmål från

²⁵ Dereborg, Från legal bevisteori till fri bevisprövning i svensk straffprocess, s. 7.

²⁶ Inger, Svensk rättshistoria, s. 232.

²⁷ Medeltiden i svensk historia är tiden ca. 1060-1520. Nationalencyklopedin, trettonde bandet, s. 196.

två samstämmiga vittnen.²⁸ Enbart indicier kunde aldrig utgöra fullt bevis. Som halvt bevis räknades bl.a. vittnesmål från endast ett vittne. Om det fanns en person som var misstänkt för ett brott, kunde han fällas för detta inför domstol om det förelåg fullt bevis men han kunde inte fällas om det förelåg halvt bevis eller enbart indicier. Om det var fråga om ett enklare brott kunde man förelägga den misstänkte att svärja en s.k. värjemålssed, dvs. den misstänkte fick gå ed på att han var oskyldig och gjorde han detta så blev han frikänd.²⁹

Tillämpningen av den legala bevisteorin där man framför allt betonade erkännandet, medförde att man försökte pressa fram ett erkännande med hjälp av tortyr eller så använde man sig av insättande på bekännelse eller så ställde man målet på framtiden.³⁰

I svensk rätt finner man redan i Magnus Erikssons stadslag³¹ spår av den legala bevisteorin. I denna stadslag står det ”*Kommer en man till rådstugan och vidgår sin sak, som han skall ljuta döden för, då tarvas ej vittnen därom, ty erkänd sak gäller lika mycket som för vittnen kungjord eller med vittnen styrkt.*”³² Det egna erkännandet värderas alltså här som fullt bevis.

Även i 1734 års lag gällde den legala bevisteorin och i ÄRB 17:29 stadgades att ”[t]u vitne äro fullt bevis, ther i the sammanstemma. Ett vitne om sielfva målet gälle ej mer, än för halft bevis; och tå bör then som käres til, med ed sig värja”.³³ Regeln förefaller ha inneburit att domaren inte fick fälla den tilltalade om endast ett vittne förelåg samt att domaren alltid var tvungen att fälla den tilltalade, om två vittnen förelåg.³⁴

År 1832 lade lagkommittén fram ett förslag till allmän kriminallag, innehållande en straffbalk och en rättegångsbalk i brottmål och där föreslogs bl.a. att man borde införa den ackusatoriska³⁵ processordningen samt den fria bevisprövningen och på så sätt skulle man bl.a. undvika att ställa målen

²⁸ Regeln om att två samstämmiga vittnen är fullt bevis härrör uppenbarligen från den gamla mosaiska rätten. I Femte Moseboken 17:7 heter det: ”*Efter två eller tre vittnens utsago skall han dödas; ingen skall dömas till döden efter allenast ett vittnes utsago*”. Dereborg, Från legal bevisteori till fri bevisprövning i svensk straffprocess, s. 16.

²⁹ Inger, Svensk rättshistoria, s. 54 f.

³⁰ A.a., s. 55 och 116. Att man ställde målet på framtiden innebar att man icke slutligen avgjorde målet utan uppsköt avgörandet på framtiden för att, om nya bevis skulle framkomma, ånyo ta upp målet till behandling och avgörande.

³¹ Magnus Erikssons stadslag tillkom vid 1300-talets mitt.

³² Inger, Svensk rättshistoria, s. 55 f.

³³ Två vittnen är fullt bevis, däri de sammanstämma. Ett vittne om själva målet gäller ej mer än för halvt bevis; och då bör den som käres till, med ed sig värja.

³⁴ Dereborg, Från legal bevisteori till fri bevisprövning i svensk straffprocess, s. 18 f.

³⁵ Ackusatorisk process kännetecknas av att rätten i stort sett befriats från sin efterforskande verksamhet. Åklagaren, som står helt fri från domaremakten, och den tilltalade är principiellt likställda parter. Bergström, Håstad, Lindblom & Rylander, Juridikens termer, s. 6. Detta innebär bl.a. att det i huvudsak är parterna som inför bevisningen i målet, dock är det åklagaren som har bevisbördan. Rätten skall i huvudsak bedöma det framlagda bevismaterialet och avgöra om beviskravet är uppfyllt.

på framtiden och att i grövre brottmål tillgripa insättande på bekännelse³⁶, som enligt lagkommittén var att anse som en form av svårare fängelse och tortyr.³⁷ Lagförslaget resulterade dock inte i någon ny lag.³⁸

Under påverkan från utländsk rätt började emellertid domstolarna att i strid med bestämmelserna i ÅRB tillämpa den fria bevisprövningen vid mitten av 1800-talet och avkunna fällande domar i brottmål på enbart indiciebevisning. HD bekräftade denna av underrätterna införda praxis i ett fall rörande misshandel 1857 samt tre fall, varav två rörande stöld och ett rörande myntförfalskning 1858 och härigenom skapades prejudikat.³⁹

Processrätten förändrades högst väsentligt i och med antagandet 1942 och införandet 1948 av den nya RB. Härmed utmönstrades definitivt den legala bevisteorin och i stället lagfästes den akusatoriska straffprocessen.⁴⁰

2.3 Fri bevisprövning

Enligt RB 35:1, 1 st. råder det fri bevisprövning, dvs. ”[r]ätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.” Detta innebär att det inte finns någon gräns för vilka bevismedel som får användas samt att värderingen av dessa bevismedel inte regleras av någon i förväg uppsatta regler.

2.3.1 Fri bevisföring

Principen om fri bevisföring är en allmän rättegångsprincip och innebär att allt som har bevisvärde i ett mål får förebringas under huvudförhandlingen. Från denna huvudregel görs dock vissa undantag. Vid en rättegång skall man bl.a. använda det bevismedel som medför den säkraste bevisningen, dvs. principen om det bästa bevismaterialet. Denna princip innebär att om en och samma kunskapskälla kan användas på flera sätt så skall det bevismedel användas som medför den säkraste bevisningen.⁴¹ Enligt RB 35:8 gäller principen om bevisomedelbarhet, dvs. att bevisningen skall upptas direkt vid huvudförhandlingen. Omedelbarhetsprincip enligt RB 30:2 innebär att rätten endast får fästa avseende vid bevisfakta som iakttagits av

³⁶ Bekännelsefångarna förvarades i särskilda rum där de lämnades helt sysslösa. Härigenom kom institutet att bli en form av tortyr. Enligt den praxis som utvecklades under 1700-1800-talet var insättandetiden ca. 10-12 år. Kring mitten av 1800-talet inträdde en humanare praxis och man började släppa bekännelsefångarna efter ett par år, om de inte bekände. Dereborg, Från legal bevisteori till fri bevisprövning i svensk straffprocess, s. 26.

³⁷ Inger, Svensk rättshistoria, s. 232.

³⁸ A.a., s. 177.

³⁹ A.a., s. 232.

⁴⁰ Förundersökningen är dock av inkvisitorisk karaktär. Ekelöf och Edelstam, Rättegång I, s. 73.

⁴¹ Bring et al., Förundersökning, s. 348.

rätten under huvudförhandlingen.⁴² Andra begränsningar av den fria bevisföringen är bl.a. att personer som har tystnadsplikt i sin yrkesutövning inte får vittna om sådant som ligger inom ramen för deras yrkesutövning, RB 36:5. Dock gäller vittnesplikt för denna kategori av personer avseende de allra grövsta brotten⁴³, med undantag för försvarsadvokater som alltid har en absolut tystnadsplikt.⁴⁴

Även SekrL, med dess detaljerade bestämmelser, får inte utan tillstånd av dem det berör göras överksam genom upplysningar av vittnen eller andra under en rättegång.⁴⁵

Några andra undantag från principen om fri bevisföring har sin motivering i hänsyn som man närmast kan kalla domstolsdisciplinära. Vittnen skall höras muntligen, RB 46:5, och skriftliga vittnesberättelser får i regel inte åberopas, RB 36:16, 1 st. Vittnesutsagor får inte pressas fram genom frågor som kan anses "otillbörliga" RB 36:17, 5 st.⁴⁶

2.3.2 Fri bevisvärdering

Av RB 35:1, 1 st. framgår det att rätten skall beakta allt som förekommit i målet men det sägs ingenting om vad som krävs för att gärningspåståendet skall anses vara styrkt. Genom rättspraxis har man fastställt att det allmänna beviskravet i brottmål skall vara "ställt utom rimligt tvivel" att den tilltalade har begått den påstådda gärningen.⁴⁷ Om brottet är lindrigt eller grovt skall i princip inte förändra beviskravet och rättsfallet NJA 1990 s. 555 kan framläggas som stöd för ett konstant beviskrav.⁴⁸ Beviskravet, ställt utom rimligt tvivel, gäller dock inte för nödvärnsinvändningar, utan här gäller istället för åklagaren att han skall förebringa så mycket bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som obefogad.⁴⁹

Genom begreppet "rimligt" i lokutionen "ställt utom rimligt tvivel" anges att det är fakta i målet och empirisk kunskap och inte den subjektiva övertygelsen om skuld eller oskuld som skall stå i fokus. Med "rimligt tvivel" menas att tvivlet skall vara rationellt och konkret, dvs. kunna förklaras på förnuftsmässiga grunder och bygga på att en friande förklaring kan förenas med viss fakta som finns i utredningen. Lokutionen ger även en metod för bevisprövningen och det är genom undanröjande av tvivel som

⁴² Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 21 f. och 28.

⁴³ Med de grövsta brotten avses brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, RB 36:5, 4 st.

⁴⁴ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 174 f.

⁴⁵ Bolding, Går det att bevisa?: Perspektiv på domstolsprocessen, s. 26.

⁴⁶ A.a., s. 26.

⁴⁷ NJA 1980 s. 725, 1982 s. 164 och 1990 s. 210.

⁴⁸ Målet gällde rattfylleri och beviskravet "ställt utom rimligt tvivel" gäller även medelgrova brott.

⁴⁹ NJA 1990 s. 210.

skulden bör fastställas, dvs. undanröjande av alternativa förklaringsmöjligheter.⁵⁰

Begreppet ”ställt utom rimligt tvivel” innebär alltså att argumentationen i domskälen för den anklagades skuld är så starka, att man inte på rationella skäl kan betvivla deras riktighet.⁵¹ Domskälen, RB 30:5, 1 st. p.5, är rättens motivering för domslutet och det är viktigt att dessa formuleras väl. Rätten bör alltid redovisa sin bevisning och det bör framgå hur man har värderat den samt vad som är bevisat. Det är inte tillräckligt att redovisa vad som är bevisat i målet, utan rätten måste också redovisa varför rätten ansett ett visst rättsfaktum vara bevisat.⁵²

I vissa typer av mål, t.ex. sexualbrottsmål, grundar sig ansvarspåståendena ofta i allt väsentligt på målsägandens uppgifter. Detta hindrar inte att bevisningen ändå kan finnas tillräcklig för en fällande dom, dvs. målsägandens uppgifter kan vara tillräckliga för en fällande dom.⁵³ En huvuduppgift för domstolen blir att bedöma tillförlitligheten av målsägandens uppgifter i belysning av vad som i övrigt har förekommit i målet. Det förtjänar understrykas att det inte kan bli tal om att efterge de beviskrav som allmänt anses böra gälla i brottmål. Det räcker således t.ex. inte med att målsägande är mer trovärdig än den tilltalade. Bevissvårigheter får alltså inte leda till att beviskravet sänks.⁵⁴

2.4 Bevisbördans fördelning och utredningsbörda

I brottmål ligger hela bevisbördan hos åklagaren⁵⁵, dvs. det ankommer på åklagaren att styrka brott, dessutom har åklagaren bevisbördan för att rätt till nödvärn inte föreligger.⁵⁶ Gör den tilltalade en invändning om nödvärn och är den inte vag eller så osannolik att den inte förtjänar betydelse, så skall den godtas om åklagaren inte lyckas motbevisa den, dvs. bevisa att det inte var någon nödvärnssituation eller att den tilltalade gick utöver sin nödvärnsrätt (handlade uppenbart oförsvarligt).⁵⁷ Den tilltalade saknar varje form av aktivitetsplikt, han kan förhålla sig tyst och passiv från processens början till dess slut utan att han riskerar att detta läggs honom till last i skuldbedömningen. Dock kan hans tystnad eller hans vägran att förklara vissa omständigheter vägas in vid själva bevisvärderingen, RB 35:4. Således

⁵⁰ Diesen (red.), *Bevispraxis*, s. 77.

⁵¹ Kompendium ang. bevisföring och bevisvärdering i brottmål som utdelades under föreläsningen 2004-01-22 med professor Per Ole Träskman, Lunds universitet, fördjupningskursen JSR 295 bevisning i brottmål med särskild hänsyn till Europakonventionens krav.

⁵² Ekelöf, Edelstam och Boman, *Rättegång V*, s. 234 ff.

⁵³ NJA 1991 s. 83 och 1992 s. 446.

⁵⁴ NJA 1980 s. 725, 1982 s. 164 och 1992 s. 446.

⁵⁵ Det finns dock för vissa fall undantag för detta, t.ex. mål om olaga jakt, Ekelöf och Boman, *Rättegång IV*, s. 122. Se även not nummer 65.

⁵⁶ NJA 1990 s. 210.

⁵⁷ Leijonhufvud & Wennberg, *Straffansvar*, s. 86.

innebär en bristande förklaring från den tilltalade att den tilltalades position försvagas i bevishänseende men å andra sidan kan inte åklagaren tillgodoräkna sig ett positivt bevisvärde till stöd för gärningspåståendet till följd av en bristande eller brusten förklaring från den tilltalade.⁵⁸ Misstanken stärks endast indirekt genom att en försvararhypotes saknas. En brist på förklaring medför således inte att värdet av åklagarens bevisning höjs, utan utrymmet för rimliga alternativ minskar och i praktiken får åklagaren det lättare att uppfylla sin bevisbörda. Detta förhållande hindrar dock inte domstolen från att fria på en alternativ hypotes som uppställs ex officio.⁵⁹

Det är rättssäkerheten som motiverar att den tilltalade inte skall behöva bevisa att han är oskyldig. ”Hellre må tio skyldiga gå fria än en oskyldig bli fälld” är tanken som motiverar denna princip om att åklagaren har bevisbördan.⁶⁰

Den tilltalade har följaktligen ingen skyldighet att söka bevisa sin oskuld eller att styrka de omständigheter som försvaret bygger på. Hela utredningsbördan ligger alltså på åklagaren som skall se till att inte bara bevis som talar för den tilltalades skuld tas fram utan även omständigheter som talar för motsatsen blir utredda och framlagda.⁶¹

2.5 Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna

EKMR är införlivad med den svenska rättsordningen genom lag (1994:1219) och föreskriver att konventionen och dess tilläggsprotokoll skall gälla som lag här i landet. Inom området för bevisprövningen kan nämnas att i konventionens artikel 6:2 sägs att ”[v]ar och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts”. Denna oskuldspresumtion innebär bl.a. att bevisbördan vid bevisningen av skuldfrågan ligger hos åklagaren samt att beviskravet för en fällande dom är ställt högt, det skall vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort den påstådda gärningen.⁶² När det gäller bevisbördan så har alltså åklagaren bevisbördan för den tilltalades skuld och varje tvivel i

⁵⁸ I NJA 1982 s. 164 sägs det att ”[r]jedan omständigheterna vid överlämnandet ger anledning till misstanke att transaktionen varit brottslig eller haft samband med brottslig verksamhet. Misstanken stärks av det förhållandet att ingen av de tilltalade lämnat en förklaring till transaktionen som ens i någon mån förtjänar tilltro.”

⁵⁹ Diesen (red.), *Bevispraxis*, s. 49.

⁶⁰ Wennberg, *Introduktion till straffrätten*, s. 18.

⁶¹ Bring et al., *Förundersökning*, s. 36. Se RB 23:4.

⁶² Danelius, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis*, s. 238 och *Informationsblad ang. Europakonventionen som utdelades under föreläsningen 2004-02-19 med professor Per Ole Tråskman, Lunds universitet, fördjupningskursen JSR 295 bevisning i brottmål med särskild hänsyn till Europakonventionens krav.*

skuldfrågan skall komma den tilltalade till godo (in dubio pro reo).⁶³ Det ankommer på de nationella domstolarna att med denna utgångspunkt pröva bevisningen i varje enskilt mål. I målet Telfner mot Österrike anförde Europadomstolen synpunkter mot bevisprövningen. Telfner var åtalad för vållande till kroppsskada och den primära frågan var om Telfner hade kört den bil som hade orsakat trafikolyckan. Den österrikiska domstolen anförde som huvudsakligt skäl för att han hade kört bilen, att det var han som vanligen körde bilen samt att han inte var hemma under den kväll då trafikolyckan ägde rum. Europadomstolen fann att så svaga grunder för att anse att Telfner var skyldig i princip innebär att bevisbördan hade omkastats till hans nackdel, vilket stred mot oskuldspresumtion.⁶⁴

Dock finns det begränsade undantag som tillåter rättsliga presumtioner, som innebär omvänd bevisbörda.⁶⁵ I målet Salabianku mot Frankrike hade Salabiaku dömts för smuggling av narkotika då han burit en väska med narkotika, med sig genom den franska tullen. Han gjorde gällande att han inte haft kännedom om väskans innehåll men enligt fransk lag behöver uppsåtet inte styrkas i en sådan här situation. Den som passerar tullen med förbjudet gods presumeras nämligen ha haft uppsåt att smuggla. Europadomstolen anförde att faktiska och rättsliga presumtioner förekommer i alla rättssystem och det är tydligt att konventionen inte i princip förbjuder sådana presumtioner. Staterna måste dock hålla presumtionerna inom rimliga gränser med beaktande av vad som står på spel och med bevarande av rätten att försvara sig. Den franska presumtionen angående uppsåtet vid smuggling hade inte tillämpats på ett sådant sätt att oskuldspresumtion hade kränkts. Domstolen hade nämligen varit försiktig i sin tillämpning av presumtionsregeln och den hade beaktat omständigheter som tytt på att Salabiaku faktiskt hade handlat med uppsåt.⁶⁶

Bevisningen mot den tilltalade måste ha uppnått en viss styrka för att oskyldighetspresumtionen skall upphöra att gälla och för att den tilltalade skall kunna fällas. Om oskyldighetspresumtionen skall förse den tilltalade med ett meningsfullt skydd krävs att beviskravet uppnår en viss nivå som motsvarar detta skydd. Var denna nivå skall sättas framgår inte av Europadomstolens praxis, utom för vissa fall. Den tilltalades tystnad eller en okontraderad bevisuppgift kan t.ex. inte utgöra det enda eller det huvudsakliga beviset för en fällande dom. Beviskravet i Sverige för en fällande dom är ställt högt, det skall nämligen vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort den påstådda gärningen. Detta beviskrav torde i de flesta fall vara tillfredsställande för att uppnå den bevisnivå som ställs av oskyldighetspresumtionen.⁶⁷

⁶³ In dubio pro reo betyder, i tveksamma fall till förmån för den tilltalade. Sentens som uttrycker principen om åklagarens beviskyldighet.

⁶⁴ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 238.

⁶⁵ I Sverige har bl.a. i ett mål om olaga jakt bevisbördan, utan stöd i lag, lagts på den tilltalade. Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 122

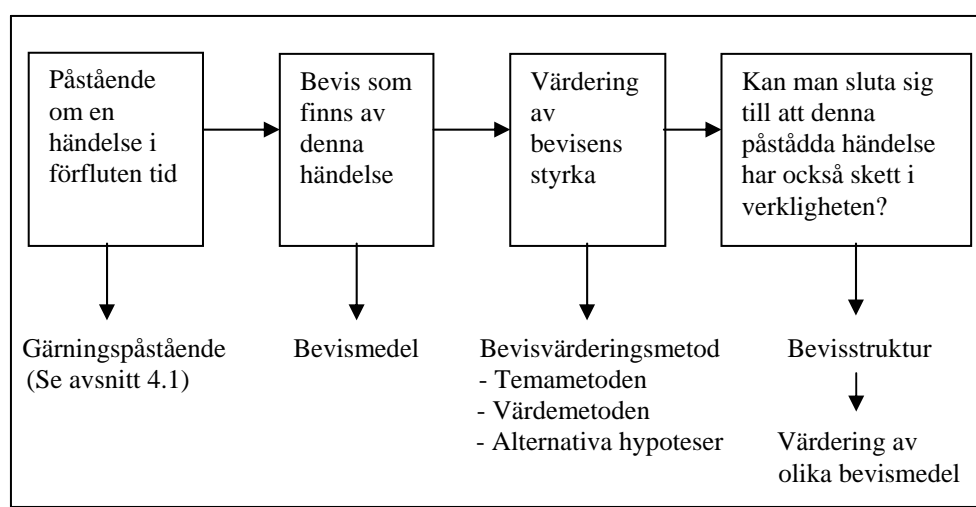
⁶⁶ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 237 f.

⁶⁷ Nowak, Oskyldighetspresumtionen, s. 419.

3. BEVISVÄRDERING

3.1 Allmänt om bevisvärdering

Bevisvärdering handlar om att bedöma sambandet mellan ett påstående om ett beteende i förfluten tid och de bevis som finns av detta beteende och att försöka sluta sig till att detta påstådda beteende också har skett i verkligheten, se figur 1. Bevisvärderingen är alltså det skede i processen då rätten fastställer vilka slutsatser samt hur säkra slutsatser man kan dra av vad som förekommit under huvudförhandlingen.⁶⁸

Figur 1. Bevisvärdering.

3.2 Bevismedel

Den fria bevisföringen innebär att det inte råder någon begränsning med avseende på valet av bevismedel. Det kan därför förekomma andra bevis än de som regleras i kapitel 36-40 RB. Enär reglerna i dessa kapitel i stort sett är obligatoriska och tvingande, bör dessa regler såvitt det är möjligt tillämpas analogt på de bevismedel som i övrigt kan förekomma.⁶⁹ De viktigaste bevismedlen är muntliga utsagor inför rätta, skriftliga bevis, föremål och teknisk bevisning, syn och sakkunnigutlåtanden.⁷⁰

⁶⁸ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 14.

⁶⁹ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 243.

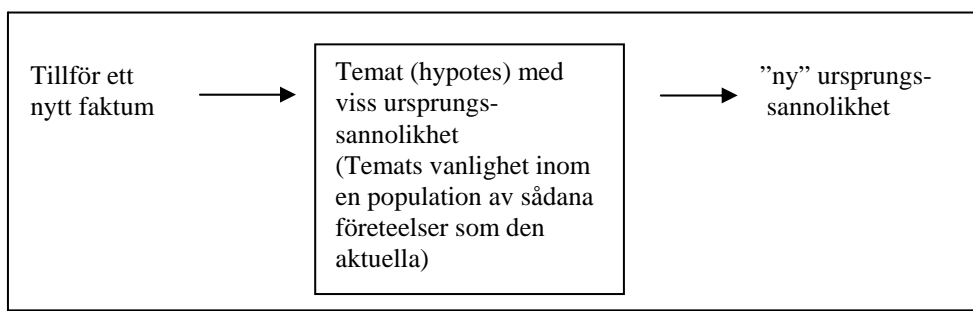
⁷⁰ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 61.

3.3 Bevisvärderingsmetod

Nedan görs en kort redogörelse av tre olika metoder för bevisvärderingen. De två första metoderna, tema- respektive värdemetoden, bygger till stor del på statistiska metoder medan den tredje metoden, alternativa hypoteser, går ut på att falsifiera alternativa hypoteser.⁷¹

3.3.1 Temametoden

I temametoden prövar man sannolikheten för temat (hypotesen) givet visst bevis, dvs. är det möjligt att aktuellt tema kan ge upphov till just det bevis om vilken värderingen handlar om. Man har en viss ursprungssannolikhet för detta temat och bedömer hur denna sannolikhet påverkas när en konkret omständighet tillförs detta temat. När sedan ett nytt faktum tillförs till temat får man en ny ursprungssannolikhet att utgå ifrån och sedan fortgår prövningen på detta sätt tills alla framlagda bevis är införda. Detta innebär att säkerheten i sannolikhetsberäkningen beror på hur många relevanta variabler man har möjlighet att beakta. Ju fler faktorer som tas in i beräkningen, desto säkrare blir resultatet.⁷² Schematiskt kan man åskådliggöra detta enligt figur 2.

Figur 2. Temametoden.

Om man t.ex. misstänker att orsaken till en bilolycka är för hög fart, finns det en viss ursprungssannolikhet för denna hypotes (för hög fart → bilolycka) redan innan bevisningen upptas pga. att många olyckor har just denna orsak. Om t.ex. nedan följande ”nya” faktum tillförs, till hypotesen, får man ”nya” ursprungssannolikheter.

- Vittne säger att bilen körde alldeles för fort → slh för hypotesen ökar
- Långa bromsspår som indikerar hög fart → slh för hypotesen ökar
- Bilens däck var slitna → slh för hypotesen minskar

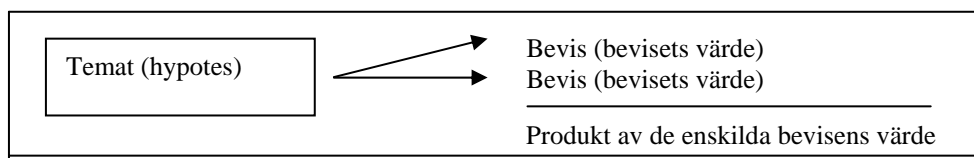
⁷¹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 10.

⁷² Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 37.

Denna metod synes vara kopplad till parternas bevisföring och därmed till dispositionsprincipen⁷³ och därmed är denna metod lämpad för dispositiva mål.⁷⁴

3.3.2 Värdeметoden

Med värdeметoden prövar man bevisets styrka givet temat, dvs. sannolikheten för att beviset sprungit ur temat och temats sannolikhet räknas sedan fram som en produkt av de enskilda bevisens värde.⁷⁵ Jämfört med temametoden sker bevisprövningen så att säga baklänges. Man prövar således inte huruvida bevisen sannolikt räcker för att bevisa temat, utan sannolikheten för att bevisen orsakats av temat.⁷⁶ Ett schematiskt sätt att åskådliggöra detta sker i figur 3.

Figur 3. Värdeметoden.

Denna metod medger att även icke framlagda variabler intas i bedömningen, såsom kvarstående osäkerhet och denna metod lämpar sig bättre för indispositiva mål, särskilt brottmål.⁷⁷

Den fråga som man alltså skall ställa sig enligt värdeметoden är ”har temat orsakat beviset?” Antag t.ex. att ett mord har kommit till polisens kännedom. Vilka spår kan mordet ha givet orsak till? Ett vittne hörs och säger sig ha sett hur mordet begicks och utifrån detta skall man då fråga sig: Har vittnets berättelse orsakats av att vittnet gjort en korrekt iakttagelse av vad som i verkligheten inträffade eller är det så att vittnet har misstagit sig angående innebörden av det som skedde på platsen?⁷⁸

⁷³ Processrättslig princip, enligt vilken parterna själva i stor utsträckning får bestämma ramen för rättegången, vilka yrkanden som skall prövas, vilka faktiska omständigheter som skall läggas till grund för domen.

⁷⁴ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis, s. 39.

⁷⁵ A.a., s. 37.

⁷⁶ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 12.

⁷⁷ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis, s. 39.

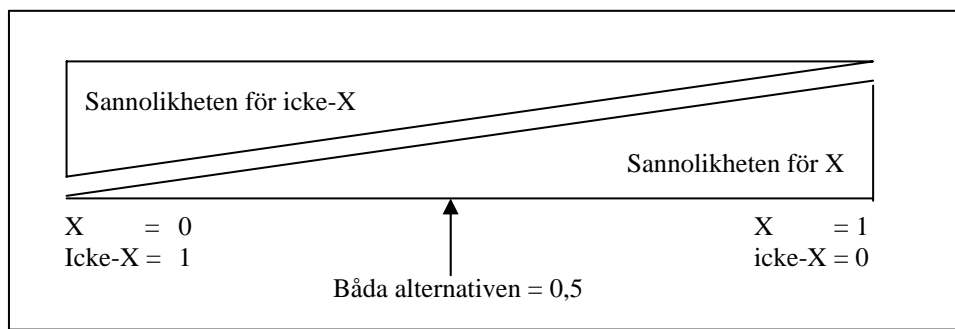
⁷⁸ Bolding, Går det att bevisa?: Perspektiv på domstolsprocessen, s. 76 f.

3.3.3 Skillnaden mellan tema- och värdemetoden

Skillnaden mellan de två metoderna framträder bl.a. när det gäller betydelsen av temas ursprungssannolikhet. Vid användningen av värdemetoden får ursprungssannolikheten liten betydelse. Temametoden betraktar dock ursprungssannolikheten på ett annat sätt och ger ursprungssannolikheten större värde än värdemetoden.⁷⁹

En annan skillnad mellan metoderna är frågan om relationen mellan begreppen osannolikhet och ovisshet och detta sammanhänger med, hur man på en tänkt sannolikhetsskala bör placera in olika grader av sannolikhet beträffande två mot varandra stående hypoteser. Två hypoteser "X" och "icke-X" står här mot varandra. Figur 4 visar temametodens synsätt och figur 5 visar synsättet enligt värdemetoden.⁸⁰

Enligt temametoden, figur 4, är det så att en hög sannolikhet för det ena alternativet genomgående svarar mot en låg sannolikhet för det andra alternativet. Om t.ex. sannolikheten för att en person befann sig på en viss plats uppskattas till 90 %, måste sannolikheten för att han inte fanns där bli 10 %, dvs. det är osannolikt att han inte fanns där.

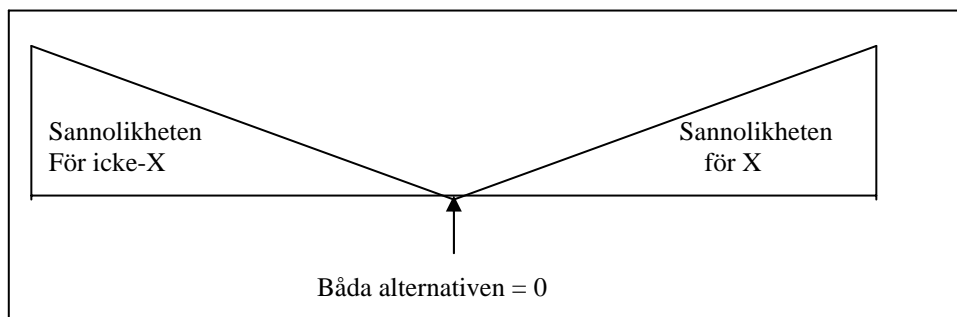

Figur 4. Sannolikhetsskalan enligt temametoden.

Värdemetoden, figur 5, ser de båda alternativen som fristående från varandra. Om t.ex. sannolikheten för X är 0,8 så ger detta ingen hållpunkt för någon sannolikhetsgrad beträffande icke-X. På den vänstra delen av skalan råder "ovisshet" och inom ovisshetssektorn kan det rymmas fall av både X och icke-X.

⁷⁹ Lindell, Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt, s. 146.

⁸⁰ Bolding, Går det att bevisa?: Perspektiv på domstolsprocessen, s. 84 ff.

Figur 5. Sannolikhetsskalan enligt värdeметoden.

3.3.4 Alternativa hypoteser

Denna metod har kommit till uttryck i HD:s domar i brottmål med bevisvärderingsproblem.⁸¹ Metoden går ut på att bedöma om åklagarens gärningspåstående är det enda rimliga händelseförloppet i målet och för att göra detta ställer man upp alternativa hypoteser. Den alternativa hypotesen som ställs mot åklagarens gärningspåstående skall bygga på samma verklighetsuppfattning och referensram samt vara förenlig med vissa fakta i målet.⁸² Finns det någon alternativ hypotes, baserad på fakta i målet, som inte kan uteslutas skall den tilltalade frias. Rätten ställer alltså upp alternativa hypoteser, friande varianter som omintetgör temat genom att bilda en annan förklaring. För att temat skall falla krävs inte fullt stöd för alternativet eller ens att detta är mer troligt än åklagarens gärningspåstående, utan för friande dom i ett brottmål räcker det att en alternativ hypotes kan vinna något, konkret och rimligt, stöd genom fakta i målet.⁸³

NJA 1980 s. 725 representerar ett nytt landmärke inom bevisrätten, dels använder HD uttrycket ”ställt utom rimligt tvivel”, dels visar HD hur denna norm bör prövas, nämligen genom att också andra förklaringar än grunden för den tilltalades förnekande ställs mot åklagarens tes.⁸⁴ Två tunisier åtalades för våldtäkt av två tonårsflickor. Enligt åklagaren skulle flickorna, som följt med till den ene mannens lägenhet och där förmåtts rökas hasch, ha våldtagits av varsin man i en säng, som delades av alla fyra. Mot åklagarens tema – våldtäkt - ställs inte längre bara det alternativ som försvaret byggt på – inget samlag – utan HD lanserar även ett annat alternativ som medför frikännande dom, nämligen möjligheten av samlag med samtycke. Denna alternativa hypotes prövades sedan gentemot den bevisning som framförts i målet och rätten fann att den alternativa hypotesen förtjänade tilltro och friade de tilltalade.

⁸¹ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 120.

⁸² Bring et al., Förundersökning, s. 126 ff.

⁸³ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 40.

⁸⁴ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 120 f.

För att rätten skall få ställa upp alternativa hypoteser bör följande krav vara uppfyllda på alternativet som skall mäta sig med åklagartemat.⁸⁵

- Den alternativa hypotesen skall alltid vara till den tilltalades bästa, vilket ger att hypotesen skall vara av friande karaktär eller åtminstone lindrigare för den tilltalade än åklagarens gärningsbeskrivning.
- Den alternativa hypotesen skall vara rimlig, och med rimlighet menas att den uppställda alternativa hypoteser skall vara förenlig med vissa fakta i målet.
- Den alternativa hypotesen skall kunna formuleras som ett juridiskt bevistema, dvs. vara av typen juridiskt relevant slutsats.

Det första kravet innebär att den uppställda alternativa hypotesen alltid skall vara till den tilltalades förmån. Att uppställa alternativa förklaringar till den tilltalades nackdel ligger däremot enbart på åklagarens uppgift. Den alternativa hypotesen behöver inte nödvändigtvis uttrycka oskuld, den kan också utgöras av ett annat brott än det som åklagaren påstår i sin gärningsbeskrivning samt eventuellt också bestå av förmildrande omständigheter.⁸⁶

När det gäller det andra kravet, att den uppställda alternativa hypotesen skall vara rimlig, innebär att denna hypotes, som uppställs mot åklagarens gärningspåstående, måste baseras på den utredning som befinnes adekvat för målet i fråga samt att den friande förklaringen baseras på logiska resonemang och erkända erfarenhetssatser. Vidare gäller att den alternativa förklaringen byggs upp med hjälp av fakta som finns i målet och inte baseras på spekulationer eller fantasier.⁸⁷

När det gäller det sista kravet är det viktigt att alternativet uppställs som ett tema och inte som alternativa bevisfakta. Att spekulera i andra möjliga bevis än de som utredningen har frambringat strider bl.a. mot principen att endast bedöma vad som förekommit i rättegången. Anledningen till att man uppställer alternativa hypoteser är för att söka alternativa förklaringar som stöds av befintlig bevisning och inte att bedöma bevisning som inte åberopats.⁸⁸

3.4 Bevisstruktur

Åklagarens gärningsbeskrivelse⁸⁹ bygger på ett gärningspåstående (bevistema) som ger uttryck för en konkret anklagelse om brott. För att domen skall bli fällande krävs att samtliga led i gärningspåståendet kan verifieras. Skulle det visa sig att något led i gärningspåståendet inte kan

⁸⁵ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 130 ff.

⁸⁶ A.a., s. 131.

⁸⁷ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 40 f.

⁸⁸ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 132 f.

⁸⁹ Se avsnitt 4.1.

verifieras får detta, normalt sett, till följd att åtalet ogillas. Detta innebär att varje led av gärningsbeskrivningen måste vara bevisad för att åklagaren skall få en fällande dom.⁹⁰

Bevisvärderingen inleds med en uppdelning av gärningspåståendet i olika deltemata. Efter detta fördelas bevisen på varje del och härigenom ges en möjlighet att kontrollera att åklagaren verkligen presenterat bevisning för varje del i gärningspåståendet samt att det ges en möjlighet att sammanlägga och värdera bevisen inom varje deltemata.⁹¹

3.5 Värdering av olika bevismedel

Efter det att bevisningen erhållit sin struktur påbörjas själva bevisvärderingen. Som första steg görs en värdering av varje bevismedel för sig och när detta är gjort är man framme vid bevisprövningens mål, nämligen sammanvägningen. Här görs bedömningen av frågan om gärningspåståendet håller eller inte.⁹²

Generellt sett föreligger det ingen teoretisk skillnad i värderingen mellan de olika bevismedel, domarens uppgift är alltid att bedöma styrkan hos ett framlagt bevis. I praktiken är dock skillnaderna mellan olika typer av bevis betydande. Vissa bevis kräver t.ex. sakkunnig tolkning medan t.ex. andra bevis kan värderas utifrån allmänna livserfarenheter. Vissa bevis kan också vara komplexa medan andra är enkla, vissa bevis är vanligt förekommande medan andra är sällsynta. De två formerna av bevisning, syn på stället samt sakkunnigbevisning, får endast formen av hjälpfakta ty de utgör inte några omedelbart relevanta omständigheter utan de ger endast tolkningshjälp åt rätten. Genom dessa bevismedel förbättrar rätten sina möjligheter att värdera de direkta bevisen gällande gärningen men de kan inte i sig bevisa något i det aktuella brottet.⁹³ För alla bevis gäller att värderingen skall ske objektivt och enligt allmänna erfarenhetssatser.⁹⁴ Man skall dock notera att det som är objektivt varierar över tiden⁹⁵ och vad som är allmänna erfarenhetssatser kan variera med rättens sammansättning.⁹⁶

⁹⁰ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 45 ff.

⁹¹ A.a., s. 45 ff.

⁹² A.a., s. 58 ff.

⁹³ A.a., s. 61.

⁹⁴ A.a., s. 13 och 21.

⁹⁵ Under tidig medeltid var järnbörden det centrala bevismedlet. Järnbörd var ett gammalt rättsligt bevismedel vid grova brott, t.ex. vid mord äkta makar emellan. Vid järnbörd hade den för brott anklagade att bevisa sin oskuld genom att oskadad bära glödande järn med blott händerna eller gå ett antal steg med bara fötter på glödande järn. Järnbörd, som var en form av gudsdöm, ett ordal, förbjöds av katolska kyrkan på Fjärde Lateransynoden 1215 och i Sverige enligt Östgöta- och Hälsingelagarna på 1200- resp. 1300-talet. Nationalencyklopedin, tionde bandet, s. 293.

Ett av de största problemen inom bevisvärdering är troligen hur man skall värdera muntliga utsagor.⁹⁷ Extra svårt blir det i fall då annan bevisning än muntliga utsagor saknas, vilket brukar vara fallet i sexualbrottsmål. Rätten kanske känner en övertygelse om att en person inte talar sanning och det saknas kanske också bevis på att det är fråga om en lögn. Hur skall då rätten ha en möjlighet att avgöra, utifrån utsagan, huruvida personen talar sanning eller ej.

3.5.1 Värdering av muntliga utsagor

När rätten skall bedöma en utsaga måste rätten analysera både personens trovärdighet och utsagans tillförlitlighet, dvs. tillförlitligheten är kopplat till en utsaga och trovärdigheten är kopplat till en person.⁹⁸ Med trovärdigheten avses det subjektiva intryck av sanning, som utsagan och utsägaren ger åhöraren vid återgivningen. Uppfattar vi det sagda som sant, tillrättalagt, överdrivet eller påhittat? När trovärdigheten prövas i domstolen sker detta genom samma typ av tillitsbedömning som vi gör i vardagslivet när någon delger oss sin upplevelse av en händelse. Huruvida vi uppfattar berättelsen som en sann återspeglning beror på våra erfarenheter, värderingar och kunskaper i allmänhet men också vad vi tror eller vet om den berättande. Tillförlitligheten handlar däremot om vilket bevisvärde som kan tillmätas utsagan och bedömningen går ut på att bedöma utsagans hållfasthet när den konfronteras med andra utsagor och fakta.⁹⁹

Tillförlitligheten (riktigheten) bedöms alltså utifrån utsagans innehåll i förhållande till den övriga informationen som framkommit i målet. När det gäller tillförlitligheten i hållna förhör har problematiken med tillförlitligheten beskrivits på följande sätt. Sammanfattningsvis är det så att vittnen ser fel, hör fel, uppfattar fel, minns fel, förskönar, förtränger, glömmar, fyller ut, ljuger och talar sanning i en allsköns blandning, vilket leder fram till slutsatsen att de flesta vittnesmål antagligen är felaktiga i mer eller mindre väsentliga avseenden.¹⁰⁰ Det är också så att den enskildes tillförlitlighet kan variera från situation till situation. Även den som är känd för sin hederlighet kan göra felaktiga iakttagelser och den som anses ha dåligt omdöme kan göra korrekta iakttagelser och rapportera dem korrekt vid ett förhör.¹⁰¹

⁹⁶ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 65 f.

⁹⁷ Diesen, Bevisprövning i brottmål, s. 41.

⁹⁸ Granhag, Vittnespsykologi, s. 14.

⁹⁹ Sutorius, Bevisprövning vid sexualbrott, s. 444 f.

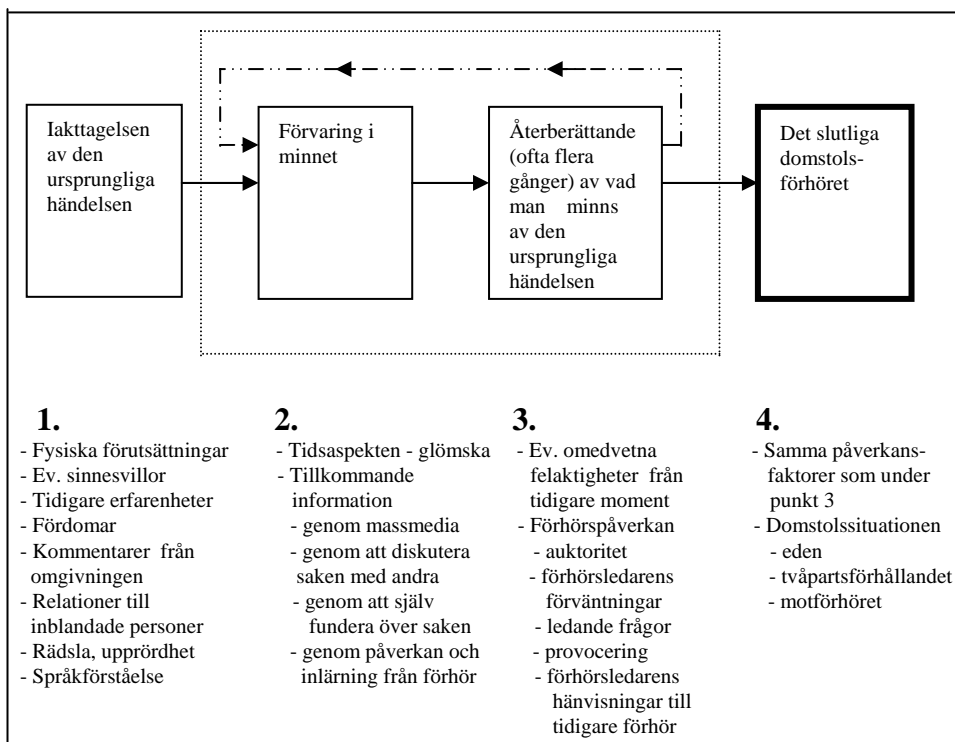
¹⁰⁰ Bring et al., Förundersökning, s. 191.

¹⁰¹ A.a., s. 200.

3.5.1.1 Minnesprocessens olika moment

När t.ex. en person blivit utsatt för en händelse och personen sedan skall försöka minnas denna händelse är minnesbilden beroende av en mängd olika faktorer såsom individens psykologiska egenskaper, händelsens karaktär och den speciella situation som råder då personen skall återge händelseförloppet. Inom vittnespsykologin studeras faktorer som påverkar en utsagas grad av tillförlitlighet och det finns ett stort antal sådana påverkansfaktorer. Ett sätt att systematisera dessa faktorer är att sortera dem efter när de kan dyka upp och minnesprocessen kan sorteras upp i tre led, nämligen perceptionen (inkodningen), lagringen i minnet samt framplockningen och p.g.a. olika omständigheter föreligger risk för förvanskning och förskjutning av minnesbilden.¹⁰² Vid värdering av muntliga utsagor måste man således vara medveten om att minnet är bristfälligt. Att vi tar fel på vissa detaljer är inte ett tecken på dåligt minne, utan beror på det mänskliga minnets normala sätt att fungera.¹⁰³

Om man utgår från figur 6 så framgår det alltså att det finns många påverkansfaktorer, som kan påverka utsagan till det negativa.¹⁰⁴ Med att utsagan påverkas negativt menas att iakttagelsen av den ursprungliga händelsen inte återspeglas exakt vid domstolsförhöret.

Figur 6. Minnesprocessens olika moment - några påverkansfaktorer.

¹⁰² Granhag, Vittnespsykologi, s. 30 och Bring et al., Förhör, s. 296.

¹⁰³ Bring et al., Förundersökning, s. 196.

¹⁰⁴ Holgerson, Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall, s. 38.

3.5.1.2 Perceptionen

Under punkt ett i figur 6, iakttagelsen av den ursprungliga händelsen, (perceptionen)¹⁰⁵ är det klarlagt att den mänskliga hjärnan inte bearbetar alla de detaljer som en situation innehåller. Alla människor får en föreställning om vad man ser och denna föreställning fylls sedan i med individuella tolkningar. Ju vagare en sådan föreställning är, desto större möjligheter har personen att fylla i med individuella tolkningar och härigenom ökar också risken för felaktigt utfyllande av minnesbilden.¹⁰⁶

De fysiska förutsättningarna för den ursprungliga händelsen är av fundamental betydelse för vad en utsägare överhuvudtaget kan iakttaga. Det handlar t.ex. om ljus- och väderförhållanden, avstånd till det iakttagna mm.¹⁰⁷ Sinnesorganens konstruktion sätter också gränser för hur mycket information vi kan uppfatta. Våra sinnesorgan tar ständigt emot en mängd intryck, men vi kan bara uppmärksamma en begränsad del av dem. Dels filtreras en del information bort pga. sinnesorganens begränsningar att ta in information och dels filtreras en del information bort genom att vi fokuserar vår uppmärksamhet på det som för oss är det mest väsentliga. Det vi fokuserar på avgörs av vår personlighet som formats genom tidigare kunskaper och erfarenheter samt av våra förväntningar och förhoppningar.¹⁰⁸ Stress, rädsla och upprördhet till följd av t.ex. involvering i våldshändelser, försämrar ofta kvalitén på iakttagelsen. Forskning har visat att vittnen som sett ett emotionellt laddat scenario har bättre minne för den information som är i fokus och kritisk för händelseförloppet och sämre minne för perifer information, än de vittnen som sett ett neutralt scenario. En förklaring till detta kan vara att vittnen fokuserar på de inslag som framkallar den känslomässiga reaktionen.¹⁰⁹ En annan faktor som kan påverka utsägarens tolkning och senare minne av en händelse är kommentarer från omgivningen.¹¹⁰

3.5.1.3 Lagringen

Hur väl en minnesbild blir lagrad i minnet, beror dels på händelsens karaktär (en stark upplevelse blir ofta ganska väl inkodad i minnet, eftersom det då finns olika anknytningspunkter och minnesassociationer till den händelsen) dels till hur många gånger händelsen reproducerats i minnet.

¹⁰⁵ Perceptionen eller varseblivningen behandlar människors förmåga att uppfatta verkligheten med sina sinnen. Bring et al., Förhör, s. 296.

¹⁰⁶ Holgerson, Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall, s. 29 f.

¹⁰⁷ A.a., s. 29.

¹⁰⁸ Bring et al., Förundersökning, s. 195.

¹⁰⁹ Granhag, Vittnespsykologi, s. 40 f.

¹¹⁰ Holgerson, Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall, s. 30.

Tänker man ofta på händelsen eller diskuterar den, är risken mindre att händelseförloppet bleknar i minnet.¹¹¹

Under punkt två i figur 6, efterhandsinformationen, dvs. sådan information som i olika form och sätt tillföres utsägaren efter det konkreta kritiska skeende som utsagan handlar om kan också ge effekter på minnet. Genom t.ex. olika förhörspåverkan kan efterhandsinformationen, som inte stämmer med den ursprungliga händelsen, integreras och leda till en ny gällande minnesbild.¹¹²

Allt eftersom tiden går bleknar minnet av upplevelser som vi erfarit och när tillräckligt lång tid har förflutit, återstår bara de centrala delarna av upplevelsen.¹¹³

3.5.1.4 Framplockningen

Framplockningen eller återgivandet av minnesinformationen sker förutom vid samtal med andra personer, framför allt vid polisförhöret, där informationen förhoppningsvis finns att tillgå relativt opåverkat.¹¹⁴

Under punkt tre i figur 6, kan alla samtal och förhör som sker under förundersökningen av ett brott leda till att felaktig information tillföres och integreras med den ursprungliga minnesbilden. Detta innebär att utsagan inte korrekt återspeglar den ursprungliga verkligheten.¹¹⁵ Samma påverkansfaktorer som existerar under punkt tre framträder också under punkt fyra, det slutliga domstolsförhöret.

Vid domstolsförhöret tillkommer dessutom en ytterliggare felkälla, nämligen tolkningen. Även om utsägaren har gjort en korrekt iakttagelse, bevarat händelsen i minnet och på ett sakenlig sätt redogjort för sin observation, hänger dess värde slutligen på att utsagan uppfattas rätt av domstolens ledamöter.¹¹⁶

3.5.1.5 Barns utsagor

De påverkansfaktorer som nämnts ovan och även listats i figur 6, avsnitt 3.5.1.1, gäller även för barn. Barns bristande minnesförmåga beror bl.a. på den bristfälliga språkförmågan i kombination med ett begränsat ordförråd

¹¹¹ Bring et al., Förhör, s. 298.

¹¹² Holgerson, Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall, s. 30 f.

¹¹³ Bring et al., Förundersökning, s. 202.

¹¹⁴ Bring et al., Förhör, s. 300.

¹¹⁵ Holgerson, Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall, s. 32.

¹¹⁶ Bring et al., Förhör, s. 302.

och ovana att formulera sig. Detta gör att yngre barn uttrycker sig mindre precist och lätt kan missuppfattas. Barn uppvisar vanligtvis en bristfällig förmåga gällande t.ex. tidsuppfattning eller att bedöma ålder på vuxna personer. Olämpliga intervjufrågor som innehåller t.ex. abstrakta begrepp kan skapa missuppfattningar då barnet anstränger sig att besvara frågor de inte förstår. Barn talar oftast sanning från början men kan lätt vilseledas genom ledande frågor eller då lång tid förflyter mellan händelse och intervju och detta gäller speciellt barn yngre än fem år.¹¹⁷ De påverkansfaktorer som vuxna är känslig för gäller således i än högre grad för barn.¹¹⁸

3.5.1.6 Juridiska doktrinens uppfattning om tillförlitlighet

Bo Severin (rådman i Lunds tingsrätt) har i Svensk Juristtidning sammanfattat de kännetecken som skiljer en sann utsaga från påhittade eller förvrängningar av verkliga händelser.¹¹⁹ Nedan redogörs kortfattat de kriterier, som talar för att en utsaga är tillförlitlig.

- Utsagan är konkret och innehåller detaljer som präglas av klarhet och bestämdhet, livlighet och har en individualiserande beskrivning.
- Utsagan präglas av ursprunglighet och är fri från formella drag, klichéer och stereotypering.
- Utsagan präglas av inre sammanhang och stadga.
- Utsagan innehåller detaljer som är typiska för den aktuella gärningen.
- Utsagan innehåller detaljer som överstiger utsägarens förmåga att hitta på och inte kan ha fabricerats av utsägaren själv.
- Utsägaren nämner socialt förkastliga uppträdanden hos sig själv under och efter händelsen.
- Utsägaren avger spontana berättelser som innehåller förbättringar eller tilläggsinformation, som inte fanns med i den ursprungliga berättelsen.

För att minska riskerna för felaktiga bedömningar har Lena Schelin (jur.kand.), med viss juridisk anpassning, utifrån ovanstående resonemang, ställt upp ett antal s.k. realitetskriterier¹²⁰, rörande utsagans innehåll, struktur och återgivning.¹²¹

- **Kriterier avseende utsagans innehåll.**

¹¹⁷ Christiansson, Barns minnesförmåga. Sexuella övergrepp mot barn, s. 5 f.

¹¹⁸ Granhag, Vittnespsykologi, s. 120.

¹¹⁹ Severin, SvJT 1983 s. 57-64.

¹²⁰ En tanke bakom detta är att utsagor baserade på det självupplevda, dvs. något man faktiskt varit med om, skiljer sig kvalitativt från utsagor baserade på det fabricerade eller påhittade. Det antas att det med hjälp av ett antal realitetskriterier är möjligt att avgöra om en utsaga är baserad på något självupplevt eller om den är påhittad. Lite förenklat kan man säga att ju fler realitetskriterier man finner, samt i ju högre grad respektive kriterium finns representerat, desto större är sannolikheten att utsagan är baserad på något självupplevt. Granhag, Vittnespsykologi, s. 26.

¹²¹ Bring et al., Förhör, s. 295 ff.

Detaljriteriet

Om utsagan är någorlunda detaljerad och förhörspersonen spontant fyller ut sin berättelse med ytterligare detaljer eller små personliga kommentarer, som inte är av direkt relevans för det centrala i beträttelsen, talar detta för att utsagan är sann. När vi återger en verklig upplevelse har vi en tendens att, i vår beskrivning av händelseförloppet, ta med en för det centrala berättelseinnehållet betydelselösa detaljer. Något som är typiskt för en spontant avgiven sann berättelse är att personen som berättar kommer på saker som egentligen inte är relevanta för att utreda vad som har hänt på brottsplatsen eller vem som är gärningsmannen.¹²²

Ostyrdhetsriteriet

Med ostyrdhet avses att en utsaga inte behöver vara kronologiskt ordnad utan kan berättas så att man hoppar fram och tillbaka i händelseförloppet utan att förhörspersonen invecklar sig i motsägelser. Om förhörspersonen klara av att svara på frågor som inte är i kronologisk ordning i förhållande till händelseförloppet, talar detta för att utsagan är sann.¹²³

Sammanflättningsriteriet

Om förhörspersonen flätar samman det centrala händelseförloppet med perifera detaljer som skapar en rimlig och konsekvent för- och efterhistoria, så talar detta för att utsagan är sann.¹²⁴

• **Kriterier avseende utsagans struktur**

Strukturenhetsriteriet

Det man undersöker här, är själva strukturen vad gäller fakta, språk och perspektiv och i synnerhet om det förekommer strukturbrott på någon eller några punkter. Om utsagan skall betraktas som rimlig, får inte strukturbrott förekomma avseende utsagan. Strukturbrott är ett av det vanligaste tecknet på att en utsaga är uppdiaktad.¹²⁵

Homogenitetsriteriet

Homogenitetsriteriet beskriver att när många olika detaljer i en utsaga som helhet kan ses så att de beskriver ett homogent och enhetligt händelseförlopp så talar detta för att berättelsen är verklighetsgrundad. Detaljerna i en utsaga skall alltså kunna sammanfogas till någonting som utgör ett samstämmigt händelseförlopp.¹²⁶

¹²² Bring et al., Förhör, s. 385 ff.

¹²³ A.a., s. 387.

¹²⁴ A.a., s. 387 f.

¹²⁵ A.a., s. 388 f.

¹²⁶ Bring et al., Förhör, s. 389.

Individualitetskriteriet (kompetenskriteriet)

Varje person som upplever ett händelseförlopp återger detta med ord och gester som är typiska för just den personen. Ju starkare utsagan präglas av individualism och karaktär, desto mer talar för att utsagan speglar en verklig upplevelse. Alltså, ju mer individuell utsagan förefaller vara, desto troligare är det att utsagan är sann. Alla personer upplever alltid saker och ting på olika sätt och personlig prägel på utsagan talar för att kriteriet är uppfyllt.¹²⁷

Unikitetskriteriet

En undergrupp till individualitetskriteriet är unikitetskriteriet och detta kriteriet säger att om en utsaga innehåller unika detaljer så ökar sannolikheten att utsagan återger en verklig händelse. Det vill säga, ju fler unika detaljer en utsaga har, desto troligare är det att utsagan är sann.¹²⁸

- **Kriterier avseende utsagans återgivande**

Konstanskriteriet

Om en person håller sig till samma berättelse, när det gäller den centrala berättelsekärnan, talar för att personen berättar sanning men att personen utsaga förändras när det gäller de perifera detaljerna är däremot ingenting som talar för att personen ljugar. Berättelsens kärna skall alltså förbli oförändrad över tiden, trots att perifera detaljer förändras.¹²⁹

Utvecklingskriteriet

Om förhörspersonen vid upprepade förhör utvidgar sin ursprungliga berättelse och kan infoga nya fakta och omständigheter till de gamla och när utvecklingen och ifyllandet av nya detaljer sker spontant, desto mer talar för att det handlar om självupplevda upplevelser.¹³⁰

Att enstaka realitetskriterier är uppfyllda är ingen garanti för att det handlar om en självupplevd händelse, utan det är först när en berättelse uppfyller flertalet av dessa kriterier som man kan göra den avvägningen att mycket talar för att berättelsen är självupplevd.¹³¹

Torkel Gregow (justitieråd) har i Svensk Juristtidning redogjort för några synpunkter gällande bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn.¹³² Frågan om målsägandens uppgifter kan läggas till grund för en fällande dom bör inte avgöras endast efter en mera allmän bedömning av uppgifternas tillförlitlighet, dvs. med hänsyn närmast till om

¹²⁷ A.a., s. 389 f.

¹²⁸ A.a., s. 390 f.

¹²⁹ A.a., s. 391 f.

¹³⁰ A.a., s. 392 f.

¹³¹ A.a., s. 393.

¹³² Gregow, SvJT 1996 s. 509-523.

målsäganden har gjort ett trovärdigt intryck. Ett sådant tillvägagångssätt blir mycket subjektivt och allför ytligt. Trovärdighetsfrågan bör därför delas upp i olika delfrågor som är av betydelse för uppgifternas tillförlitlighet, varpå en helhetsbedömning bör göras på grundval därav.

Nedan redogörs för några delfrågor som kan uppkomma vid värdering av en målsägandes utsaga.¹³³

- Av betydelse för trovärdigheten är att målsäganden har lämnat likartade uppgifter vid skilda förhörstillfällen. Om förhörspersonen under utredningens gång har ändrat sin beträttelse i väsentliga avseenden, talar detta klart emot att anklagelserna är riktiga.
- Om målsäganden i viktiga hänseenden lämnat uppgifter som visat sig vara oriktiga eller som på grund av sin orimlighet eller av anledning bör lämnas utan avseende, måste detta inverka på tillförlitligheten av övriga uppgifter.
- En viktig fråga som domstolen måste ställa sig, är om målsäganden kan antas ha någon anledning att lämna osanna uppgifter om sexuella övergrepp från den utpekades sida. Det kan även förekomma påverkan av t.ex. den andre föräldern i anledning av att det uppkommit en vårdnadstvist.
- En klar och sammanhängande berättelse av målsäganden kan ofta inte förväntas och bör inte heller vara en förutsättning för att uppgifterna skall anses trovärdiga.

Advokat Per E. Samuelson har gett ut en handbok i förhörsteknik och när det gäller bl.a. konstanskriteriet menar han att ett vittne som ljuger lättare trasslar in sig i motsägelser än vad den som talar sanning gör. Ett vittne som verkligen har varit med om en händelse kan hämta riktiga detaljer från sitt minne. Vittnet behöver alltså bara tänka efter och erinra sig hur det i själva verket var medan vittnet som ljuger har ingen självupplevd händelse att falla tillbaka på, utan tvingas hitta på detaljer i stället. Per E Samuelsons slutsats är att den som talar sanning brukar kunna lämna en lång över tiden konstant berättelse som är rik på detaljer och logiskt sammanhängande.¹³⁴

Vid Göteborgs universitet (psykologiska institutionen) har Fil.dr. Pär Anders Granhag och Fil.lic. Leif A Strömwall under 1999 kartlagt de uppfattningar som polis, åklagare och domare har i centrala rättspsykologiska frågor.¹³⁵ Nedan redogörs för den uppfattning som den vetenskapliga forskningen har på några rättspsykologiska frågor.

¹³³ A.a., s. 517 ff.

¹³⁴ Samuelson, Att förhöra ett vittne – en handbok i förhörsteknik, s. 119.

¹³⁵ Granhag och Strömwall, Domstolsverket informerar 9/2000, s. 1 ff. samt Granhag och Strömwall, Advokaten 8/2000, s. 12.

- Majoriteten av åklagarna och domarna hade den uppfattningen att en utsaga som baseras på det självupplevda i regel inkluderar fler detaljer jämfört med en fabricerad utsaga. Enligt Granhag och Strömwall visar forskningen om detaljkriteriet, att de båda yrkesgruppernas uppfattning stöds av forskningen, dvs. en utsaga som baseras på det självupplevda i regel inkluderar fler detaljer jämfört med en fabricerad utsaga.
- Majoriteten av polisen, åklagarna och domarna hade den uppfattningen att en person som talar sanning och förhörs vid upprepade tillfällen kommer att prestera utsagor som är mer överensstämmande över tiden, jämfört med en person som ljuger, dvs. man tror att sanna utsagor förändras i lägre grad än vad falska utsagor gör. Enligt Granhag och Strömwall visar den forskning gällande konstanskriteriet, och även deras forskning, att de utsagor en lögnare yttrar under upprepade förhör är om något, mer överensstämmande över tid jämfört med de utsagor en sanningssägare yttrar. Detta anser de inte vara något märkligt då en lögnare måste ha ett gott minne, dvs. lögnaren måste komma ihåg vad han eller hon har sagt vid det inledande förhöret. Detta medan en person som talar sanning snarare försöker komma ihåg vad han eller hon faktiskt varit med om och därför är mindre bekymrad om vad han eller hon har sagt i tidigare förhör.

3.5.1.7 HovR:s och HD:s tolkning angående vissa tillförlitlighetskriterium

Nedan redogörs några avgöranden som tar upp hur HovR och HD har tolkat olika tillförlitlighetskriterium.

HD har bl.a. i NJA 1992 s. 446, vid sin bedömning av tillförlitligheten i en persons utsaga tryckt just på detaljkriteriet som ett huvudrekvisit som talar för att utsagan är tillförlitlig. HD anförde ”*Chamiran E har inför HD lämnat en lång och i sina detaljer sammanhängande berättelse. Det sätt på vilken den lämnats har gett ett trovärdigt intryck. [...] Av särskilt intresse är också Chamiran E:s skildring av Hanna E:s övergrepp mot henne i familjens kök. Även den berättelsen innehåller detaljer som talar för att det är fråga om en verklig upplevelse. [...] En annan detaljerad skildring handlar om ... Denna redogörelse gör ett klart intryck av att återge något som är självupplevt.*”

I NJA 1986 s. 414 poängterar HD att ”*Jacqueline K har emellertid inför HD lämnat en klar och utförlig berättelse vars riktighet det saknas anledning att ifrågasätta...*”. Här poängterar HD att en klar berättelse talar för att berättelsen är riktig.

Vidare i NJA 1992 s. 446 har HD uttalat sig om ostyrdhetskriteriet där HD anförde ”*[a]v större vikt är emellertid att hon [(Chamiran E)] i sin berättelse har återgett ett flertal olika episoder som var för sig innehåller en rad pregnanta detaljer som bildar en sammanhållen helhet.*”

I NJA 1996 s. 176 anför HovR att ”[v]ad angår Sirop B:s berättelse innehåller den en mängd detaljer omkring samlaget med Erica A. Däremot är det påtagligt hur berättelsen – såväl vid TR:n som i HovR:n – saknar konkreta uppgifter när berättelsen berör själva samlaget. I detta avseende, och det gäller även Sirop B:s uppgifter i övrigt, saknar dennes berättelse det självupplevdas prägel.” HovR anför här att Sirop B:s utsaga innehåller strukturbrott (strukturenhetskriteriet) eftersom utsagan är fylld med konkreta detaljer även på mycket oväsentliga punkter medan utsagan, när man kommer in på de ”brännande punkterna” i stort sett saknar detaljer över huvudtaget.¹³⁶

HD har i fallet NJA 1993 s. 68 anfört att bl.a. individualitetskriteriet varit uppfyllt vilket gett stöd åt att målsägandens uppgifter avspeglar något självupplevt. HD anförde att ”[s]varen på framställda frågor har ibland dröjt länge och har ofta inte lämnats förrän förhørsledaren upprepat frågan. [...] Hennes beteende därvidlag framstår i första hand som ett utslag av att hon funnit det plågsamt och svårt att närmare gå in på vad som förevarit”.

HD har också i det tidigare målet NJA 1992 s. 446 uttalat sig om konstanskriteriet. HD anförde ”[a]tt Chamiran E i allt väsentligt har uppgett detsamma vid de olika förhören med henne måste tillmätas betydelse vid bedömningen av tillförlitligheten av hennes utsaga.”

3.5.1.8 Sammanfattning

En faktor som påverkar minnets tillförlitlighet under perceptionen (inkodningsfasen) är händelsens emotionella laddning och för den som upplever något traumatiskt sker en insnävning av vårt uppmärksamhetsfokus. En faktor som kan påverka minnet under lagringsfasen är t.ex. om vittnet får kommentarer från omgivningen ang. den ursprungliga händelsen och under framlockningen är t.ex. ledande frågor en faktor som påverkar utsagans tillförlitlighet. Sammanfattningsvis finns det alltså många faktorer som kan påverka utsagans grad av tillförlitlighet i alla de tre minnesfaserna.

I tabell 1 görs en sammanställning över den juridiska doktrinen samt HD:s uppfattning om vissa tillförlitlighetskriterier. En markering med + eller - i kolumnen innebär att kriteriet talar för att en utsaga är tillförlitlig respektive att utsagan inte är tillförlitlig.

Kriterium	Severin	Schelin	Gregow	Samuelson	Granhag & Strömwall	HD
Detalj	+	+		+	+	+

¹³⁶ Se även Bring et al., Förhör, s. 411.

Klarhet	+		+			+
Ostyrighet		+				+
Sammanflätning		+				
Strukturenhet	+	+				+
Homogenitet	+	+	+	+		
Individualitet	+	+				+
Unikitet	+	+				
Konstans		+	+	+	-	+
Utveckling	+	+				

Tabell 1. Kriterium för tillförlitlighet.

Med utgångspunkt från tabell 1 kan man nedan dra följande slutsatser angående att beskriva och identifiera vilka kriterier, från den muntliga utsagan, som talar för att en person talar sanning respektive ljuger. Endast kriterier med mer än en markering (+ eller -) har beaktats. Vid en jämförelse mellan sanningssägaren och lögnaren finns bl.a. följande grundläggande skillnader.

- Den som talar sanning avger i allmänhet en någorlunda **detaljerad** utsaga och har även en tendens att ta med en för det centrala berättelseinnehållet betydelselösa detaljer, medan de som ljuger ofta kan berätta flödig om perifera detaljer medan utsagan på centrala detaljer är påfallande torftig. HD har också i NJA 1992 s. 446 använt detta detaljkriterium som ett stöd för att utsagan är tillförlitlig.
- Den som talar sanning avger i allmänhet en **klar** och **strukturenhetlig** utsaga, medan lögnarens historia präglas av oklarheter och har strukturbrott. HD har i NJA 1986 s. 414 poängterat att en klar berättelse är ett stöd för att berättelsen är riktig. I NJA 1996 s. 176 anförde HovR att ett strukturbrott är ett tecken på att berättelsen saknar en självupplevd händelse.
- Den som talar sanning klarar ofta av att svara på frågor som inte är i kronologisk ordning i förhållande till händelseförloppet, utan att inveckla sig i motsägelser, medan en lögnare invecklar sig i motsägelser när man hoppar fram och tillbaka i händelseförloppet. HD har i NJA 1992 s. 446 använt denna **ostyrighet** för att ge stöd åt en utsaga.
- Det säkraste kännetecknet på att en utsaga är sann är att berättelsen ”löper som en film”, medan lögnaren har svårt att få ihop en **homogen** och hållbar berättelse.
- Den som talar sanning avger i allmänhet en **individuellt präglad** utsaga och ju fler **unika** detaljer en utsaga har, desto troligare är det att utsagan är sann medan det motsatta gäller för lögnaren. HD har i fallet NJA 1993 s. 68 använt individualitetskriteriet som stöd för att berättelsen avspeglar något självupplevt.

- Den som talar sanning avger oftast en **konsekvent** förhistoria till utsagan gällande den centrala berättelsekärnan medan lögnarens berättelse avviker från denna. HD har målet 1992 s. 446 gett stöd åt att konstanskriteriet skall tillmätas betydelse vid bedömningen av tillförlitligheten av en utsaga. Dock menar Granhag och Strömwall att det motsatta gäller, dvs. utsagor som en lögnare yttrat under upprepade förhör är om något mer överensstämmande över tiden jämfört med de utsagor som en sanningssägare yttrat.
- Den som talar sanning avger i allmänhet en **spontan** berättelse, där personen som berättar kommer på saker, som egentligen inte är relevanta eller tilläggsinformation som inte fanns med i den ursprungliga berättelsen, medan lögnaren kan verka krampartad vid avgivandet av berättelsen.

3.5.2 Värdering av målsägandens utsaga

Målsäganden kan inte höras under sanningsförsäkran utan förhöret sker upplysningsvis, RB 37:1 och 37:2, 1 st., 1 p. i e contrario.¹³⁷

För målsägandens inställelse, då han skall höras i bevissyfte, gäller samma regler som för parts personliga inställelse i indispositiva tvistemål, RB 20:14, 1 st., 4p., 45:15 1 st. och 46:14.¹³⁸ Är målsägandens närvaro av betydelse skall han enligt RB 11:5 infinna sig personligen vid huvudförhandlingen.

När det gäller själva värderingen av målsägandens utsaga har HD uttalat sig i ett flertal fall gällande mål om sexualbrott. I NJA 1992 s. 446 har HD fört bl.a. följande resonemang. I mål om sexualbrott grundar sig ansvarspåståendena ofta i allt väsentligt på målsägandens uppgifter. Detta hindrar inte att bevisningen ändå kan befinnas tillräcklig för en fällande dom. En huvuduppgift för domstolen blir att bedöma trovärdigheten av målsägandens uppgifter i belysning av vad som i övrigt har förekommit i målet. Det förtjänar understrykas att det inte kan bli tal om att efterge de beviskrav som allmänt anses böra gälla i brottmål. Det är exempelvis inte tillräckligt att målsägandens uppgifter framstår som mer tillförlitliga än den tilltalades. För en fällande dom i ett mål om sexualbrott förutsätts – liksom i brottmål i övrigt – att domstolen genom den samlade utredningen i målet finner det ha blivit ställt utom rimligt tvivel att den åtalade har gjort sig skyldig till vad som lagt honom till last.

I NJA 1991 s. 83 som också gäller frågor om beviskrav och bevisvärdering i mål om sexualbrott och misshandel har justitierådet Nyström sedan hon

¹³⁷ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 166 och 205.

¹³⁸ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 205 och Bring et al., Förundersökning, s. 359.

konstaterat att vid vissa slag av brottslighet kan uppkomma svårigheter att uppfylla beviskravet, ställt utom rimligt tvivel, tillagt följande. Utredningen försvåras av att det endast sällan finns någon teknisk eller annan objektiv bevisning av den typ som ofta kan säkras vid brott av överfallskaraktär eller i andra situationer där parterna inte har någon varaktig personlig relation. Bevisningen kommer därför i många fall att i huvudsak inskränkas till målsägandens uppgifter, och det avgörande blir då vilken tilltro som kan tillmätas dessa. Vid bedömningen av denna fråga får hänsyn tas till den situation i vilken målsäganden befunnit sig och relationen till den påstådda gärningsmannen samt utsagens uppkomstbetingelser i övrigt. Vidare får undersökas i vilken mån lämnade uppgifter vinner stöd eller motsägs av annan utredning i målet. Dessutom måste man också undersöka vilka motiv som ligger bakom målsäganden anmälan. Målsäganden kanske drivs av hämndbegär eller hopp om ekonomisk vinning.¹³⁹

3.5.3 Värdering av den tilltalades utsaga

Den tilltalade kan inte höras under sanningsförsäkran utan förhöret sker upplysningsvis, RB 37:1 och 37:2, 1 st., 1 p. i e contrario.¹⁴⁰

Den tilltalade måste inställa sig till huvudförhandlingen om hans närvaro är av betydelse för målet, RB 21:2. Om den tilltalade uteblir från huvudförhandlingen får målet enligt RB 46:15 avgöras i den tilltalades utevaro om saken kan utredas tillfredsställande.¹⁴¹

Som tidigare nämnt i avsnitt 2.4 saknar den tilltalade varje form av aktivitetsplikt och han kan alltså förhålla sig tyst och passiv från processens början till dess slut utan att han riskerar att detta läggs honom till last i skuldbedömningen. Dock kan hans tystnad eller hans vägran att förklara vissa omständigheter vägas in vid själva bevisvärderingen, RB 35:4. Således innebär en bristande förklaring från den tilltalade att den tilltalades position försvagas i bevishänseende men å andra sidan kan inte åklagaren tillgodoräkna sig ett positivt bevisvärde till stöd för gärningspåståendet till följd av en bristande eller brusten förklaring från den tilltalade.¹⁴² Misstanken stärks endast indirekt genom att en försvararhypotes saknas. En brist på förklaring medför således inte att värdet av åklagarens bevisning höjs, utan utrymmet för rimliga alternativ minskar och i praktiken får åklagaren det lättare att uppfylla sin bevisbörda.¹⁴³

¹³⁹ Bring et al., Förundersökning, s. 249.

¹⁴⁰ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 205.

¹⁴¹ Bring et al., Förundersökning, s. 358.

¹⁴² I NJA 1982 s. 164 sägs det att "[r]jedan omständigheterna vid överlämnandet ger anledning till misstanke att transaktionen varit brottslig eller haft samband med brottslig verksamhet. Misstanken stärks av det förhållandet att ingen av de tilltalade lämnat en förklaring till transaktionen som ens i någon mån förtjänar tilltro."

¹⁴³ Diesen (red.), Bevispraxis, s. 49.

En stor del av de som misstänkts för brott erkänner sina gärningar under något skede av processen. För erkännande i brottmål gäller RB 35:3, 2 st. och innebörden är att även erkännande skall omfattas av den fria bevisprövningens princip och således är ett erkännande inte bindande för rätten. När det konstaterats att ett erkännande föreligger, måste rätten fästa avseende vid vilka anledningar den tilltalade har att erkänna. Normalt sett har gärningsmän starka motiv för att förneka sina handlingar men det finns också sådant som talar för ett erkännande. Skuld känslor och dåligt samvete kan vara en anledning till att den tilltalade erkänner.¹⁴⁴

3.5.4 Värdering av vittnesmål

Den kanske främsta källan som kan ge information om ett begånget brott är troligen vittnet. Ett vittne är den som i domstol skall avge en utsaga om en gjord iakttagelse. Innebörden av begreppet vittne har stor betydelse bl.a. genom Europakonventionens reglering av en rättvis rättegång. Enligt artikel 6:3d EKMR har den misstänkte rätt att förhöra vittnen som åberopas mot honom.¹⁴⁵

Det föreligger i princip en absolut skyldighet att vittna inför domstol (allmän vittnesplikt, RB 36:1, 1 st.). Detta innebär att alla kan tvingas att vittna under ed med medförande straffansvar för mened om personen far med osanning, BrB 15:1.¹⁴⁶ Från denna vittnesplikt görs dock vissa undantag. Detta innebär alltså en viss inskränkning i principen om den fria bevisföringen. Vissa personer är inte skyldiga att vittna i domstol och de undantag som kan bli aktuella avser vissa anhöriga till den tilltalade, RB 36:3, samt personer som pga. sekretess inte får lämna vissa uppgifter, RB 36:5. Även då ett vittne hörs under ed behöver han inte besvara frågor som skulle innebära att han avslöjade att han eller vissa närstående har gjort sig skyldig till brott, RB 36:6.¹⁴⁷

Svårigheterna med värdering av muntliga utsagor är många och detta har redogjorts för i avsnitt 3.5.1. När ett vittnesmål skall bedömas är det således av stor vikt att ta hänsyn till faktorer såsom vittnets synförmåga, avståndet till brottsplatsen, uppmärksamhetens inriktning, påverkan av omgivningen mm. samt att minnet försvagas med tiden. Vittnet kan även ha tagit ställning för eller emot en part och detta påverkar givetvis värderingen av dennes utsaga.

¹⁴⁴ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 98 ff.

¹⁴⁵ Bring et al., Förundersökning, s. 79 f.

¹⁴⁶ Menedsbrott är till sin art sådant att fängelse bör dömas ut.

¹⁴⁷ Bring et al., Förundersökning, s. 104 och 218.

3.5.5 Värdering av skriftliga bevis

Då en skriftlig handling åberopas som bevis i rättegången betecknas den som ett skriftligt bevis, 38 kap. RB, under förutsättning att det är skriftens innebörd som har ett bevisvärde. Det är dock inte alla skriftliga handlingar som har bevisvärde genom sitt innehåll. Vittnesattester tillhör denna kategori av bevis som hänförs till andra bevismedel. Vittnesattester är i vissa fall enligt RB 35:14 en tillåten form för att förebringa ett vittnesmål och hör därför till vittnesbeviset.¹⁴⁸ När det gäller skriftliga sakkunnigutlåtanden uppkommer frågan om dessa skall betraktas som ett skriftligt bevis, vilket skulle innebära att 38 kap. RB blir tillämplig eller om reglerna om sakkunnigbevisning enligt 40 kap. RB istället bör gälla.¹⁴⁹ Både Ekelöf och Edelstam anser att skriftliga sakkunnigutlåtanden bör regleras under 40 kap. RB och Edelstam menar vidare att om slutsatserna i utlåtandet är dragna endast i samband med eventuella iakttagelser, bör det vara fråga om en vittnesattest avgiven av ett sakkunnigt vittne varvid vittnesreglerna skall tillämpas.¹⁵⁰

3.5.6 Värdering av föremål och teknisk bevisning

Då ett brott har blivit begånget finns i många fall spår på brottsplatsen eller i dess närmaste omgivning. Dessa spår är kanske märkbara först efter särskild undersökning eller behandling. För att tillvarata dessa spår krävs utbildad personal och i vissa fall är en kriminalteknisk undersökning nödvändig. Spåren på en brottsplats kan vara av olika slag. På en plats där ett våldsbrott har blivit begånget kan det finnas fotspår, märken efter inbrottsverktyg, blodfläckar, fingeravtryck, kulor och hylsor, märken efter kulor etc.

Bland de kriminaltekniska spåren har fingeravtrycken haft stor betydelse då fingeravtryck är helt unika för varje individ. Fingeravtryckens stora bevisvärde beror på att deras mönster och utformning är densamma under en persons hela livstid och jämförelse medför därför ett mycket säkert resultat. Sedan drygt tio år tillbaka används DNA-analys som hjälpmedel vid brottsutredning och bevisprövning. DNA-tekniken möjliggör att människor kan identifieras genom analys av de flesta typer av biologiska spår såsom blod, sperma, vaginalsekret, saliv, slem, vävnad, mm. För att kunna genomföra en fullständig analys räcker det i det flesta fall med mycket små mängder av spår. Med undantag från enäggstvillingar är varje människas DNA unik och pga. denna unika DNA-sammansättning kan man använda sig av DNA-analys för att identifiera individer.¹⁵¹

¹⁴⁸ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 209.

¹⁴⁹ Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 211 ff.

¹⁵⁰ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 209 samt Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 220.

¹⁵¹ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 220 ff.

HD har i ett avgörande från 2003-12-12 uttalat sig om bevisvärdet av resultatet av DNA-analys.¹⁵² HD säger att "[u]tredningen visar att när slutsatsen av en DNA-analys blir att "det kan hållas för visst ..." risken för slumpmässig överensstämmelse mellan DNA-profiler från obesläktade personer är försumbar och bevisvärdet av en sådan slutsats får anses vara mycket starkt. Utgångspunkten bör därför vara att, när som i förevarande fall det är utrett att de analyserade blodspåren från brottsplatsen härrör från gärningsmannen, slutsatsen "det kan hållas för visst ..." är tillräcklig för att beviskravet att det skall vara ställt utom rimligt tvivel att det är aktuell person som är gärningsmannen skall anses vara uppfyllt. Detta förutsätter dock att slutsatsen av DNA-analysen framstår som rimlig. Vid en rimlighetsbedömning bör beaktas om det finns några omständigheter som talar mot att aktuell person är gärningsmannen."

En av Sveriges främsta forskare inom DNA, genetikprofessor Hans Ellegren, varnar för att allför okritiskt använda DNA-teknik i kriminaltekniska sammanhang. Möjligheten att t.ex. få fram DNA från enstaka hårstrån kopplat med det faktum att människor i största allmänhet dagligen tappar hår gör att man, i teorin, skulle kunna hitta en persons DNA på en brottsplats, trots att han eller hon inte befunnit sig där vid den kritiska tidpunkten eller kanske inte befunnit sig där alls. Ny forskning visar dessutom att DNA kan överföras från en person till en annan person så enkelt som genom en handskakning.¹⁵³

Om ett DNA-prov har ansetts nödvändig för utredningen kan man med hjälp av RB:s regler om kroppsbesiktning genomföra provtagningar. Prover för en DNA-analys får endast tas på personer som är skäligen misstänkta för ett brott på vilket fängelse kan följa, RB 28:12, eller på icke misstänkta personer som gett sitt samtycke.¹⁵⁴

Det bör dock poängteras att en DNA-analys aldrig ensam kan vara avgörande för en fällande dom. En DNA-analys bevisar endast att ett spår med en viss genuppsättning har hittats på en särskild plats och testen binder i regel endast den misstänkte till platsen, inte till själva brottet. Det är vidare inte alltid tillräckligt att bevisa att den misstänkte har befunnit sig på brottsplatsen. Beroende på vilken brottstyp det är fråga om krävs det vanligtvis kompletterande bevisning om när den misstänkte befann sig på platsen, vad han gjorde där samt vilket uppsåt han hade. Även om DNA-analys oftast inte räcker som ensamt bevis i ett mål, kan analysresultatet

¹⁵² NJA 2003 s. 591.

¹⁵³ Ellegren, Dagens Nyheter den 10 juli 2004, s. 4.

¹⁵⁴ SOU 1996:35, s. 148 f. Personer som är misstänkta för brott men av en lägre grad än "skäligen misstänkta" kan inte ge sitt samtycke till provtagning. Det anses i praxis att personer som inte är misstänkta för brott kan underkastas kroppsundersökningar i brottsutredande syfte om den som skall undersökas samtycker till åtgärden. Att samtycke accepteras i sådana här fall torde bero på att undersökningar av andra än misstänkta över huvud taget inte regleras i lag. Då det gäller undersökning av dem som är misstänkta för brott finns emellertid regler i RB 28:12.

dock utgöra ett viktigt indicium som tillsammans med andra omständigheter kan leda till en fällande dom.¹⁵⁵

3.5.7 Värdering av syn

Syn är en bevisning som endast är hjälpfakta eftersom synen inte utgör några omedelbara relevanta omständigheter utan är endast en tolkningshjälp. Genom syn förbättrar rätten sina möjligheter att värdera de direkta bevisen rörande gärningen men däremot kan de inte i sig bevisa det aktuella brottet.¹⁵⁶

Reglerna för syn regleras i 39 kap. RB. Lösa saker som lätt kan förflyttas blir föremål för syn i rättssalen, RB 39:5, 1 st., medan rätten i andra fall måste hålla syn på stället, RB 39:1, 1 st. Det vanligaste är att åklagaren inger fotografier över brottsplatsen, brottsverktyg eller andra föremål till rätten, som haft med brottet att göra eller innehåller spår av brottslig verksamhet.¹⁵⁷

3.5.8 Värdering av sakkunnigutlåtanden

Sakkunniginstitutet är ett av flera bevismedel och skillnaden mellan bevismedlen vittne och sakkunnig är att ett vittne skall bringa till rättens kännedom de iakttagelser, som vittnet gjort gällande ett händelseförlopp som är av betydelse ur bevissynpunkt. Den sakkunniges utsaga skall däremot tillhandahålla rätten uttalanden ang. erfarenhetssatser och omdömen, som förutsätter särskild erfarenhet eller utbildning hos dess avgivare.¹⁵⁸

Rätten kan när det gäller frågor om vilkas bedömande ”kräver särskild fackkunskap”, anlita myndigheter, organisationer eller enskilda personer som sakkunniga, RB 40:1, och detta kan ske oberoende av om parterna vill ha det så eller inte. Sakkunniga som förordnas av rätten går under benämningen offentlig sakkunnig eller domstolssakkunnig. Även parterna kan själva anlita en sakkunnig som inte är förordnad av rätten och en sådan sakkunnig går under benämningen privat sakkunnig eller partssakkunnig.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis, s. 234 samt SOU 1996:35, s. 110 f.

¹⁵⁶ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis, s. 61.

¹⁵⁷ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 222 f.

¹⁵⁸ Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 189.

¹⁵⁹ Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 23.

Initiativet till förordnande av domstolssakkunnig kan tas av part eller av rätten men rätten är formellt sett inte bunden vare sig av parts begäran om förordnande av domstolssakkunnig eller av att parten motsätter sig sådant förordnande. Rättens möjlighet att ex officio förordna domstolssakkunnig sammanhänger bl.a. med att rätten är skyldig att se till att ”målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver”, RB 46:4, 2 st.¹⁶⁰ Dessutom kan rättens skyldighet att vid bevisvärderingen ta hänsyn till gällande erfarenhetsatser medföra att rätten måste ha möjlighet att förordna domstolssakkunnig ex officio.¹⁶¹ Parterna kan också själva, även om rätten förordnat domstolssakkunnig, ta initiativ genom att utse egen partssakkunnig.¹⁶²

Förutsättningarna för att förordna en domstolssakkunnig är att det dels skall vara en fråga om en i målet förekommande ”fråga, vars bedömande kräver särskild fackkunskap”, dels skall det vara ”nödigt” att anlita sakkunnig, RB 40:1. För anlåtande av partssakkunnig finns varken kravet på särskild fackkunskap eller kravet att partssakkunnigs anlåtande skall vara ”nödigt”. I den mån rätten anser att åberopad sakkunnigbevisning ”är utan betydelse eller ej erfordras eller uppenbart skulle bli utan verkan” finns dock möjligheten för rätten att förbjuda bevisningen enligt RB 35:7.¹⁶³

Enligt RB 40:2 skall domstolssakkunnig vara ojävig och enligt Ekelöf gäller ungefär samma jäv som för domare (RB 4:13).¹⁶⁴ Domstolssakkunniga avlägger en s.k. sakkunniged enligt RB 40:9 och för den som uppsåtligt avger osanna utlåtanden kan åtal för grovt osant intygande (BrB 15:11) komma ifråga.¹⁶⁵ Vid förhör avlägger partssakkunnig vittnesed enligt 36 kap. RB, enligt en hänvisning från RB 40:19, 2 st.¹⁶⁶ Vid brott mot vittneseden kan åtal för mened (BrB 15:1) bli aktuellt. I likhet med vad som gäller för vittnen föreligger inte några jävsregler för partssakkunniga och det faktum att en partssakkunnig är jävig utgör dock ett av flera hjälpfakta som påverkar bevisvärderingen.¹⁶⁷

Regler om domstolssakkunniga kvalifikationer framgår av RB 40:1 och kvalifikationerna är tämligen vagt angivna. Regler om partssakkunnigs kvalifikationer saknas dock i RB. En sakkunnigs kvalifikationer bör rimligen påverka bevisvärdet och för rätten kan således konsekvenserna av bristande kvalifikationer bli att bevisvärdet av den sakkunniges utsaga reduceras. Funktionen med kvalifikationskravet bör vara att se till att den betydelsefulla benämningen ”sakkunnig” inte används på personer som kanske inte har vetenskaplig eller erfarenhetsmässig kompetens för att

¹⁶⁰ A.a., s. 232 f.

¹⁶¹ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 225 f.

¹⁶² Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 235.

¹⁶³ A.a., s. 239 och 248.

¹⁶⁴ Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 231.

¹⁶⁵ Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 324 f.

¹⁶⁶ A.a., s. 326.

¹⁶⁷ A.a., s. 266.

förtjäna denna benämning. I annat fall finns det en risk för att rätten, pga. att någon betraktas som sakkunnig, tillåter ett utlåtande eller en utsaga ett högre bevisvärde än vad det egentligen bör ha. Att exakt fastställa vilka kvalifikationskrav som bör gälla verkar dock inte vara möjligt men man bör dock kunna uppställa att den sakkunnige bör kunna dokumentera sin sakkunskap. Detta kan t.ex. ske genom uppvisande av examensbevis eller dylikt, eller genom uppvisande av intyg som styrker att han har arbetat inom ett visst ämnesområde ett visst antal år.¹⁶⁸

Då ett bevis måste tolkas av en sakkunnig för att kunna värderas, innebär detta en risk för att domaren överlämnar bevisvärderingsuppgiften i denna del till den sakkunnige och godtar dennes värdering som sin egen. Man bör dock beakta att den sakkunnige i regel uttalar sig om sannolikheten, med utgångspunkt från en ändlig eller oändlig population, av att det framlagda beviset befinner sig någonstans inom ett intervall, från en diskret eller kontinuerlig stokastisk variabel. Domarens uppgift är däremot att uttala sig om vad som gäller i det enskilda unika fallet. Detta innebär att uppmärksamheten måste riktas mot det enskilda fallets säregenheter och att värderingen av det enskilda beviset måste göras i sitt sammanhang. En av bevisrättens viktigaste grunder är att alla sannolikhetstal och alla sakkunnigutlåtanden måste "avgeneraliseras" och bedömas på basis av relevans för det enskilda fallet. Ett sakkunnigutlåtande utgör alltså endast hjälpfakta och rätten måste alltid själv göra en självständig värdering av utlåtandet och aldrig direkt lägga sakkunnigutlåtandet till grund för ett juridiskt beslut.¹⁶⁹ I praktiken blir dock rätten i hög grad bunden av ett sakkunnigutlåtande när rätten ofta har begränsade möjligheter att på egen hand ta ställning till innehållet i ett sakkunnigutlåtande.¹⁷⁰

3.5.8.1 Gränsdragningsfråga rörande vittne och sakkunnig

Gränsdragningen mellan vittnes- och sakkunnigbevisning har viss praktisk betydelse när det gäller vilka olika regelkomplex (36 respektive 40 kap. RB) som skall tillämpas beroende på om man anser att en person skall betraktas som vittne, som partssakkunnig eller som domstolssakkunnig.

Både vittnen och sakkunniga betraktas som bevismedel och skillnaden mellan dessa ligger i den olika uppgift utsagorna har i bevishänseende. Vittnesutsagan skall övertyga domaren om existensen eller icke-existensen av de konkreta fakta som det är fråga om medan den sakkunniges utsaga

¹⁶⁸ Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 270 ff.

¹⁶⁹ Diesen (red.), Bevispraxis, s. 285 och Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 61 ff.

¹⁷⁰ Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 379 f.

skall tillhandahålla rätten uttalanden angående erfarenhetssatser och omdömen som förutsätter särskild erfarenhet eller utbildning.¹⁷¹

Med termen ”sakkunnigt vittne” avses en expert som hörs som vittne med anledning av de iakttagelser han har kunnat göra pga. sin sakkunskap och är en variant på vittnesbevisning.¹⁷²

3.5.8.2 Rättsintyg

Med begreppet rättsintyg brukar man avse ett av läkare avgivet skriftligt utlåtande, rörande en levande person, där utlåtandets funktion är att det skall användas som bevisning i rättegång. Härigenom skiljer sig rättsintyget från vanliga läkarintyg. Rättsintyg används främst i brottmål, t.ex. i mål om misshandel eller sexualbrott och åberopas ofta av åklagaren som bevisning till stöd för förekomsten av vissa skador och för skadornas uppkomstsätt. Rättsintyget ingår då ofta som en del av den övriga bevisningen i målet.¹⁷³

När det gäller utformningen av rättsintyget regleras detta främst genom RB 40:7, SOSFS 1981:25 samt SOSFS 1997:5.¹⁷⁴ Av RB 40:7 framgår det att ett utlåtande skall ange de skäl och omständigheter, på vilka det däri givna omdömet är grundat. Detta innebär att det inte räcker med att ange att man som sakkunnig dragit vissa slutsatser, utan man måste dessutom också redovisa vad man grundar dessa slutsatser på och hur man har resonerat. SOSFS 1981:25 reglerar alla former av intyg som utfärdas inom hälso- och sjukvården. I dessa anvisningar sägs bl.a. vilka grundläggande krav som skall vara uppfyllda när det gäller intyg. Bl.a. skall den som utfärdar intyget se till att han endast uttalar sig om förhållanden som han har tillräcklig kännedom om. Av SOSFS 1997:5 framgår det att rättsintyget alltid bör innehålla följande tre delar, nämligen administrativa uppgifter, beskrivning av undersökningen samt ett utlåtande. Ur de administrativa uppgifterna skall den undersöktes personuppgifter framgå, vem som utfört undersökningen, tid och plats för undersökningen, vem som begärt undersökningen mm. I beskrivningen av undersökningen skall det redovisas bakgrundsinformation, dvs. vilken information som läkaren har tillgänglig samt varifrån denna information kommer. Beskrivningen skall även innehålla en skadebeskrivning, dvs. en fullständig beskrivning av skador och andra fynd som läkaren noterar vid undersökningen. Slutligen skall beskrivningen också innehålla en förteckning över de prover som tagits. I utlåtandet skall

¹⁷¹ Edelstam, Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet, s. 189 f.

¹⁷² A.a., s. 191.

¹⁷³ Edelstam, JT 1997-98 nr 1, s. 86 f.

¹⁷⁴ SOSFS 1981:25 resp. 1997:5 är Socialstyrelsens allmänna råd om avfattande av intyg resp. allmänna råd om rättsintyg. Begreppet ”allmänna råd” innebär att det inte är fråga om bindande regler utan det är rekommendationer om hur en författning kan eller bör tillämpas.

läkaren redovisa vilka slutsatser som dragits av det material som legat till grund för rättsintyget.¹⁷⁵

När det gäller värdering av rättsintyg bör man ha i åtanke att endast ca. 6 % av de 20 – 25 000 rättsintyg som utfärdas per år, är skrivna av läkare som har specialistkompetens i rättsmedicin. De flesta rättsintyg är alltså skrivna av läkare som inte har denna specialistkompetens och dessa intyg kan komma att bli av tämligen låg kvalitet. Utöver denna bristande utbildning är också bristande rutin en orsak till den varierande kvalitén på intygen, då läkare kanske bara skriver något enstakt rättsintyg per år. Andra orsaker till den dåliga kvalitén kan också vara att polisens begäran om rättsintyg ibland kommer för sent, t.ex. då målsäganden redan är utskrivna från sjukhuset.¹⁷⁶ Ett sätt för domstolen att närmare undersöka bevisvärdet av uppgifterna i rättsintyget är att läkaren blir förhörd under huvudförhandlingen.¹⁷⁷ Härigenom kan man utröna läkarens kompetens, utbildning samt erfarenhet av att skriva rättsintyg.¹⁷⁸

3.5.9 Värdering av bevis som åtkommit på ett olagligt sätt eller som stider mot svensk rätt

Då svensk rätt bygger på systemet med fri bevisprövning finns det inga rättsliga hinder mot att åklagaren åberopar även olagligt åtkommen bevisning. Från etiska utgångspunkter kan det emellertid vara mer tveksamt.

- Om det är fråga om bevisning som är av marginellt värde eller om det brott som bevisningen avser att styrka är förhållandevis bagatellartat talar starka skäl för att åklagaren bör avstå från bevisningen i fråga.
- Är det däremot fråga om ett grovt brott och har bevisningen stor betydelse för utgången i målet kan det ställa sig annorlunda. Om åklagaren väljer att åberopa sådan bevisning som har framtagits i strid med lagstiftningen kan åklagaren knappast undandra sig att upplysa rätten om hur den har tillkommit för att rätten skall kunna bedöma dess värde.¹⁷⁹

Bevisning som åtkommit på ett olagligt sätt, det kan tex. röra sig om blodprovstagning som tagits av icke behörig personal, olaglig avlyssning, oriktigt gjorda beslag eller husrannsakan eller felaktiga förhörsmetoder får alltså läggas fram inför rätten, dvs. allt som har bevisvärde får också framföras som bevis. Detta kan ses som en huvudregel och av detta följer att det bör finnas en gräns för vad som kan accepteras. Någonstans träder man in i ett kritiskt område på så sätt att det blir ett användarförbud av beviset. Det kan anses klarlagt att domstolen kan och skall avvisa erbjuden

¹⁷⁵ Edelstam, JT 1997-98 nr 1, s. 102 ff.

¹⁷⁶ A.a., s. 92 f.

¹⁷⁷ Så länge inte läkaren är förordnad som domstolsakkunnig bör reglerna om partssakkunniga tillämpas vid detta förhör med läkaren. Edelstam, JT 1997-98 nr 1, s. 108.

¹⁷⁸ Edelstam, JT 1997-98 nr 1, s. 107 ff.

¹⁷⁹ Lindberg, SvJT 1997 s. 213.

bevisning som åtkommit i strid med FN:s tortyrkonvention¹⁸⁰ samt att man inte får använda bevis som tillkommit i strid mot artikel 3 i EKMR.¹⁸¹

I rättsfallet NJA 1986 s. 489 var en person åtalad för rattfylleri. Till stöd för åtalet åberopades ett analysresultat som tagits av en obehörig personal. Personen som var åtalad invände att analysresultatet saknade värde som bevisning. HD påtalade behovet av skärpt uppmärksamhet gällande eventuella fallgropar vid bevisvärderingen. Frånsett att provrör förväxlas kan analysen av blodprovet vanligen anses så säkert att resultatet från analysen är tillförlitligt. I stället är det hur provet samlats in som är den svaga länken i bevisvärderingen. Då blodprovstagningen genomförts enligt den regler som fanns saknades det anledning att inte tillmäta analysbeviset samma bevisvärde som annars ges sådana bevis. Analysresultatet fick därmed upptas som bevisning och utan någon reduktion av bevisvärdet.¹⁸²

I målet RH 2001:71 anslöt sig HovR till rättsfallet från 1986 och tillät som bevis en uppläsning av en utskrift av ett vittnesförhör som upptagits under förundersökningen där försvararen inte fått kännedom om vittnets identitet. HovR konstaterade att förhör med anonyma personer är inte tillåtet i svensk rätt.¹⁸³ Sådana förhör har nämligen ansetts komma i konflikt med de grundläggande principerna för ett rättssamhälle, nämligen att en part skall ha full insyn i vilka förhållanden som läggs till grund för en domstols avgörande. Då utskriften från förhöret utgjorde det bästa bevismedlet tillät HovR med hänvisning till principen om fri bevisprövning, att utskriften från förhöret fick användas som bevis i rättegången, även om det inte tillkommit i enlighet med rättegångsbalkens bestämmelser och bakomliggande intentioner.

3.5.10 Värdering av överskottsinformation

En fråga som inte är lagreglerad är frågan om de brottsutredande organens rätt att utnyttja överskottsinformation, dvs. sådana uppgifter som framkommit vid användning av tvångsmedel som avser ett annat brott än det som tvångsmedlet använts för.¹⁸⁴ HD har den 1 september 2003 i rättsfallet NJA 2003 s. 323 tagit ställning till bevisvärdet av sådan information. HD säger att ”[e]nligt svensk processrätt kan det inte anses att avsaknaden av positiva lagregler om behandlingen av överskottsinformation i sig påverkar bevisvärdet av sådan information, åtminstone inte när som i detta fall där telefonavlysningen beslutats i föreskriven ordning och måste förutsättas ha

¹⁸⁰ FN-konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, se SÖ 1986:1.

¹⁸¹ Lundqvist, Bevisförbud, s. 230 ff. samt Ekelöf och Boman, Rättegång IV, s. 245 f.

¹⁸² Lundqvist, Bevisförbud, s. 267.

¹⁸³ Lagstiftaren har inte valt att införa en regel som uttryckligen föreskrivet ett förbud mot förhör med anonyma personer, utan har nöjt sig med att hänvisa till bestämmelserna i RB 36:10 och 37:3.

¹⁸⁴ Ekelöf, Edelstam och Boman, Rättegång V, s. 118.

varit lagligen grundad. Det ligger emellertid i sakens natur att informationen av detta slag måste behandlas med försiktighet, inte minst när informationen åberopas mot någon annan än den som varit föremål för telefonavlyssningen. Det avlyssnade samtalet kan ha ägt rum under förutsättningar som domstolen kan ha svårt att bilda sig en uppfattning om och det kan bl.a. av detta skäl finnas ett inte obetydligt utrymme för missförstånd och feltolkningar. Att grunda en fällande dom enbart på ett enstaka avlyssnat samtal vid vilket överskottsinformation inhämtats bör därför endast sällan kunna komma i fråga. Informationen kan emellertid tänkas vinna stöd av annan bevisning och det kan också röra sig om flera samtal vid vilka överskottsinformation har lämnats och som sammantagna pekar i viss riktning. Av vikt för bedömningen är vidare om förhör och motförhör har kunnat äga rum med dem som deltagit i samtalet eller åtminstone någon av dem. Även andra omständigheter kan ha betydelse för bevisvärdet.”

3.6 Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna

Inom området för bevisvärdering kan nämnas att i konventionens artikel 6:1 sägs att ”[v]ar och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis [fair trial] och offentlig förhandling inom skälig tid ...”.

Den som är misstänkt för ett brott skall inte behöva bidra till utredningen eller bevisningen i målet genom att tillhandahålla belastande material eller att göra medgivanden. Detta är en princip som anses ingå i begreppet ”rättvis rättegång” (fair trial). Det är åklagaren som skall bevisa den tilltalades skuld och den tilltalade har en rätt till tystnad.¹⁸⁵ I rätten till tystnad ligger rätten att förbli tyst (vara helt passiv) under hela rättegången samt att det är förbjudet att använda tystnaden som bevis mot tilltalad.¹⁸⁶ I målet Murray mot Förenade Konungariket hade Murray påträffats i ett hus på Nordirland där en person hållits inspärrad. Murray vägrade att uttala sig om varför han befunnits sig på denna plats. Vid rättegången mot honom för medverkan till olaga frihetsberövande vägrade han också att avge vittnesmål i egen sak. Enligt bestämmelser på Nordirland var det tillåtet att dra för den tilltalade negativa slutsatser av dennes vägran att uttala sig i en sådan situation. Europadomstolen menade att indicierna mot honom var så starka att det inte var orimligt att tolka hans vägran att förklara sin närvaro i huset som ett ytterligare element till stöd för att han var inblandad i brottet och det hade alltså inte skett någon kränkning av artikel 6:1.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 216.

¹⁸⁶ Informationsblad ang. Europakonventionen som utdelades under föreläsningen 2004-02-19 med professor Per Ole Träskman, Lunds universitet, fördjupningskursen JSR 295 bevisning i brottmål med särskild hänsyn till Europakonventionens krav

¹⁸⁷ Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 217.

Då ett visst bevismedel har framskaffats på ett olagligt sätt, uppkommer frågan om det kan anses legitimt att ändå åberopa det som bevis i rättegången. Ett intressant mål i detta sammanhang är Schenk mot Schweiz avseende en olovlig inspelning av ett telefonsamtal som hade åberopats som bevis i en brottmålsrättegång. Inspelningen av telefonsamtalet låg till grund för fällande dom men var inte den enda bevisningen och Europadomstolen fäste vikt vid att domen grundats på en samlad bedömning av olika indicier och fann att förfarandet var förenligt med artikel 6:1.¹⁸⁸

När det gäller den misstänktes rätt att förhöra vittnen mm. hänvisas till avsnitt 4.5.

¹⁸⁸ A.a., s. 213.

4. Vissa processuella frågor vid sexualbrott

4.1 Gärningsbeskrivningens precision

I brottmål är det åklagarens gärningsbeskrivning som är utgångspunkten för bevisvärderingen. Åklagaren har hela utrednings- och bevisbördan för att den misstänkte har gjort sig skyldig till det som påstås i gärningsbeskrivningen. Gärningsbeskrivningen utgör beviset som är tesen vars hållfasthet rätten testat genom att ställa upp alternativa hypoteser.¹⁸⁹ Kravet på åklagaren när det gäller att formulera en gärningsbeskrivning regleras i RB 45:4 och domstolen är enligt RB 30:3 förhindrad att döma över annan gärning än den som framgår av gärningsbeskrivningen.¹⁹⁰

Gärningsbeskrivningen måste på ett realistiskt och konkret sätt beskriva ett händelseförlopp som både i objektiva och subjektiva hänseenden står i överensstämmelse med den straffrättsliga gärningens bestämmelse. Gärningsbeskrivningen skall alltså vara fullständig och bör inte innehålla något onödigt men samtidigt får den inte vara så kort att den tilltalade inte vet vad han skall försvara sig mot men inte heller så lång att den liknar en sakframställning.¹⁹¹

Gärningsbeskrivningen består av tre huvuddelar:

- 1 Gärningsmannaskap.
- 2 Individualisering av gärningen (tid och rum).
- 3 Identifikation av gärningen, dvs. rekvisiten för brottet, konkretiserad med hjälp av omständigheterna i det konkreta fallet.¹⁹²

För att den tilltalade skall kunna fällas till ansvar måste det vara ställt utom rimligt tvivel att det är han – och ingen annan – som begått brottet i fråga. Efter denna identifiering av gärningsmannen följer en individualisering av brottet till tid och plats. Denna individualisering utgör inte en del av den reguljära bevisbördan och skall inte heller bevisas gentemot det gängse beviskravet, utan utgör ett krav på att gärningen är så individualiserad att den kan särskiljas från andra eventuella brott. Individualiseringen innebär således att man avgör gränsen för res judicata-problematiken. Efter detta

¹⁸⁹ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis, s. 45.

¹⁹⁰ Nordh, Processens ram i brottmål, s. 25.

¹⁹¹ Kompendium JUR 053 Straffrätt och processrätt – Projekt nr 4 (PP4). Förändring av processmaterialet mm. med särskild hänsyn till gärningsbeskrivningen, vårterminen 2003, Juridiska fakulteten Lunds universitet, s. 4.

¹⁹² Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enskilda bevis, s. 46.

följer beskrivningen av själva den brottsliga gärningen, som byggs upp med hjälp av rekvisiten för det eller de för åtalet valda brotten.¹⁹³

För bevisvärderingen har gärningsbeskrivningens precision en fundamental betydelse, för ju mer allmän beskrivningen är desto mer lättbevisad är den och ju mer detaljerad beskrivningen är desto svårare blir det att fastställa den.¹⁹⁴ I de flesta fall är det inga problem för åklagaren att t.ex. ange tid och plats för gärningen. Ibland kan det däremot vara svårt att exakt precisera tid och rum och särskilt gäller det när åtalet omfattar en serie brottsliga gärningar som ägt rum under en längre tid och på olika platser. Sexuella övergrepp mot kvinnor och barn inom familjen är inte sällan av sådan karaktär.¹⁹⁵ Genom främst rättsfallet NJA 1991 s. 83¹⁹⁶ har HD släppt på precisionskravet och i NJA 1992 s. 446 säger HD att *”det utgör emellertid inte något hinder mot en fällande dom att det exakta antalet handlingar av det nu aktuella slaget inte kan fastställas och att varje enskild handling inte kan fixeras till tid och plats.”*¹⁹⁷

4.2 Målsägandens resp. den tilltalades trovärdighet

I domar i incestmål anges inte sällan i domskälen att det avgörande i utgången är vem av målsäganden eller den tilltalade som är mest trovärdig. Detta synes dock vara en missvisande uppfattning, enär de uttalar sig från olika utgångspunkter.¹⁹⁸ Målsäganden å ena sidan hörs inte under straffansvar, men trots detta torde det i praktiken krävas att målsäganden bemödar sig att lämna korrekta uppgifter. Det är därför möjligt att tala om en målsägandes trovärdighet respektive bristande trovärdighet. Den tilltalade å andra sidan är inte skyldig att lämna sanningsenliga uppgifter. Han har rätt att försvara sig på det sätt som han finner lämpligast och detta kan t.ex. ske genom att förneka vad som läggs honom till last eller att lämna oriktiga uppgifter. Det är alltså naturligt, speciellt vid incestbrott, att förneka brottsligheten för att försöka undgå att bli dömd samt att undgå andras fördömanden. Den som åtalats för ett incestbrott kan alltså normalt förväntas förneka brottet, oavsett om han är oskyldig eller skyldig. Med anledning av detta är det knappast lämpligt att tala om den tilltalades trovärdighet.¹⁹⁹

¹⁹³ Björkman et al., Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis, s. 47 f.

¹⁹⁴ A.a., s. 47.

¹⁹⁵ Nordh, Processens ram i brottmål, s. 26.

¹⁹⁶ Gärningsbeskrivningen angav att den tilltalade vid ett stort antal tillfällen genom våld tvingat målsäganden till samlag under tiden sommaren 1987 – slutet av juli 1990.

¹⁹⁷ Gärningsbeskrivningen angav att den tilltalade har vid ca. tvåhundra tillfällen under tiden april 1990 – oktober 1991 i bostaden med våld och hot om våld, tvingat sin biologiska dotter till samlag.

¹⁹⁸ Gregow, SvJT 1996 s. 516-517.

¹⁹⁹ A.a., s. 516-517.

Den som är oskyldig kan inte lämna närmare uppgifter om vad som har förekommit vid de påstådda gärningstillfällena och den som är skyldig väljer således att på liknande sätt helt förneka vad målsäganden har påstått. Med anledning av detta brukar den tilltalades berättelse vara förhållandevis kortfattad, dock i regel med närmare uppgifter om hur förhållandena mer allmänt har varit i familjen. Även mot denna bakgrund är det svårt att finna något underlag för att bedöma den tilltalades trovärdighet. Att göra en bedömning utifrån hur den tilltalade uppträder när han lämnar sina uppgifter, synes mycket svårt. Den tilltalade är troligen i en mycket pressad situation. Han är förmodligen häktad, utgången av rättegången framstår som oviss, familjen har ofta splittrats och han blir ofta stämplad för all framtid, även om han frikänns.²⁰⁰

För ett bifall till åtalet är det inte tillräckligt att målsäganden bedöms vara mera trovärdig än den tilltalade. Det krävs att målsägandens uppgifter framstår som så tillförlitliga att det måste anses klarlagt att den tilltalade har begått gärningen.²⁰¹

4.3 Användande av vittnespsykolog i mål om sexuella övergrepp mot barn

I incestmål förekommer det ibland som bevisning utlåtanden och även hörande av en psykolog (ofta en s.k. vittnespsykolog) som har analyserat barnets uppgifter.²⁰² Psykologer som anlitas i incestmål tycks ofta visa stor säkerhet i sina slutsatser. Uttalandena har många gånger varit påfallande kategoriska. Samtidigt förekommer det, då mer än en psykolog anlitas, att de gör olika bedömningar.²⁰³

Vittnespsykologer använder till stor del samma metoder som dem som domstolarna tillämpar vid sin bevisvärdering. De ser t.ex. om målsäganden i ett incestmål har lämnat likartad eller avvikande uppgifter vid olika förhörstillfällen (konstanskriteriet) och om vissa uppgifter är sådana att de av något skäl inte förtjänar tilltro. En psykolog använder dock ett annat underlag för sin bedömning än vad domstolen gör, genom att psykologen vanligtvis utgår från vad målsäganden har uppgett vid olika förhörstillfällen. Psykologen avger i princip sitt utlåtande innan domstolen har hållit förhandling och detta är inte väl förenligt med att domstolen i princip skall beakta endast vad målsäganden uppger inför domstol, RB 30:2.²⁰⁴

²⁰⁰ Gregow, SvJT 1996 s. 516-517.

²⁰¹ A.a., s. 516-517.

²⁰² I de fall där psykolog anlitas gäller det att avgöra vilken typ av psykolog som skall anlitas. Man kan grovt sett skilja mellan "kliniska psykologer" och "vittnespsykologer". Yrkestiteln psykolog är skyddad enligt 3:2 och 3:5 i lag (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område.

²⁰³ Gregow, SvJT 1996 s. 512-514.

²⁰⁴ A.a., s. 512-514.

Vid rättegång åligger det på domstolen att pröva och avgöra bevisfrågan, RB 35:1, och denna uppgift kan inte domstolen frånsäga sig. Om en psykolog förordnas för att yttra sig om målsägandens uppgifter, innebär detta att domstolen i viss mån uppdrar åt psykologen att bedöma bevisvärdet av målsägandens utsaga. Detta gäller speciellt om psykologen har att uttala sig i frågan om uppgifterna är tillförlitliga eller inte. Enligt Torkel Gregow finns det i allmänhet inte några skäl för domstolen att anlita psykolog.²⁰⁵ HD har också i rättsfallet NJA 1992 s. 446 gett uttryck för uppfattningen att förordnande av psykolog som sakkunnig i mål om sexualbrott bör ske med återhållsamhet.²⁰⁶

När målsäganden är så ung att det inte kan komma ifråga att hålla förhör inför domstolen, borde det dock kunna vara lämpligt att en barnpsykolog eller barnpsykiater medverkar och senare uttalar sig inför domstolen.²⁰⁷

Ej sällan hörs som vittnen i incestmål en psykolog, psykiater eller annan som har gett målsäganden en terapeutisk behandling med anledning av de påstådda övergreppen. En terapeut²⁰⁸ har som uppgift att hjälpa sin patient och bör väl i princip i utgå från att patientens uppgifter är riktiga och vill nog som regel också tro detta. Utsagor av terapeuter bör därför i allmänhet inte tillmätas någon större betydelse och det kan t.o.m. synas otillfredsställande att dessa personer över huvud taget skall uttala sig om sina patienters trovärdighet.²⁰⁹

4.4 Videoförhör med barn

När målsäganden är mycket ung vid tiden för rättegången, kan det inte bli aktuellt att förhöra målsäganden inför domstol. Målsägandens berättelse från förhöret under förundersökningen får då förebringas i rättegången, helst genom uppspelning av ett videoförhör. Detta förfarande anses utgöra ett acceptabelt undantag från muntlighetsprincipen, RB 46:5.²¹⁰ Dock innebär detta en svaghet i bevisprövningen, dels genom att domstolen inte kan få sådana intryck av målsäganden som man får vid ett förhör inför domstol dels att försvaret inte har möjlighet att inför domstol ställa motfrågor till

²⁰⁵ Gregow, SvJT 1996 s. 512-514.

²⁰⁶ HD framhöll bl.a. att, när det är fråga om trovärdigheten hos en målsägande eller ett vittne måste domstolen alltid göra en självständig bedömning som grundar sig på utredningen i målet i dess helhet samt att det sällan torde finnas anledning att förordna en sakkunnig, när det är fråga om att bedöma trovärdigheten hos någon som skall höras personligen inför domstolen

²⁰⁷ Gregow, SvJT 1996 s. 512-514.

²⁰⁸ Yrkestiteln psykoterapeut är skyddad enligt 3:2 och 3:5 i lag (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område.

²⁰⁹ Gregow, SvJT 1996 s. 512-514.

²¹⁰ HD har i bl.a. NJA 1993 s. 68 och NJA 1993 s. 616 slagit fast förenligheten mellan videoförhör och svensk processrätt samt att enbart förekomsten av en tillräckligt tillförlitlig videoutsaga kan utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom.

målsäganden. Dessa förhållanden försvagar värdet av målsägandens utsaga och medför att utsagan bör bedömas med särskild försiktighet.²¹¹

4.5 Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna

Den tilltalade skall få tillgång till alla handlingar i målet och få tillfälle att vid behov bestrida deras värde som bevismaterial. Han skall också få möjlighet att angripa den muntliga bevisningen som åberopats emot honom. Detta förutsätter dock att han måste få tillfälle att ställa frågor till vittnen och andra personer som hörs muntligen för att på så sätt få fram ytterligare upplysningar eller för att påvisa svagheter i utsagorna. Domstolen får alltså i regel inte till nackdel för den tilltalade grunda sitt avgörande på muntliga utsagor av personer som den tilltalade inte haft möjlighet att förhöra. Denna princip kan vara svår att upprätthålla och särskilt gäller detta vid förhör med barn i t.ex. mål om sexualbrott.²¹²

I målet P.S. mot Tyskland hade P.S. mot sitt nekande dömts för att han förgripit sig på en åttaårig flicka. Som bevisning åberopades bl.a. vad flickan hade uppgivit vid polisförhör och flickan hördes inte inför domstolen. Europadomstolen konstaterade att P.S. inte vid något tillfälle fått närvara vid utfrågningen av flickan samt att det rättsliga förfarandet inte varit organiserat på så sätt att försvaret kunde på ett effektivt sätt ifrågasätta flickans trovärdighet. Flickans uppgifter var också den enda direkta bevisningen i målet. Europadomstolen fann att P.S. inte hade fått en rättvis rättegång och att artikel 6:1 i förening med artikel 6:3d hade kränkts.²¹³

Huvudprincipen i Europadomstolens ståndpunkt i fråga om försvarets rätt att förhöra vittnen eller andra, är att ett vittne, en målsägande eller annan som lämnar för den tilltalade belastande uppgifter, skall höras i den tilltalades närvaro, så att den tilltalade eller hans försvarare får tillfälle att ställa frågor till personen i fråga i syfte att förringa bevisvärdet av hans utsaga. I de fall då ett sådant förhör av särskilda skäl, t.ex. förhör med barn om sexualbrott, inte kan äga rum under själva rättegången, kan det vara tillräckligt att ett tillfälle till motförhör har stått till buds under förundersökningen. Att bygga en fällande dom uteslutande på okontraderade utsagor är i allmänhet inte förenligt med artikel 6. Dock kommer saken i ett annat läge om det vid sidan av dessa uppgifter finns annan stödbevisning av viss styrka.²¹⁴

²¹¹ Gregow, SvJT 1996 s. 522.

²¹² Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, s. 207.

²¹³ A.a., s. 210.

²¹⁴ A.a., s. 209.

5. Analys av ”Höganäsmålet”

5.1 Inledning

”Höganäsmålet” består av två domar, Helsingborgs Tingsrätt, mål nr: B 3019-01 samt Hovrätten över Skåne och Blekinge DB 2112 i mål nr: B 322-02 & B 497-02.

Som tidigare nämnts i avsnitt 1.2 görs en avgränsning av analysen, på så sätt att endast åtalet mot den tilltalade Bo Larsson samt åtalpunkterna 1, 4 (sexuellt utnyttjande av underårig) och 6 (grov våldtäkt) analyseras. Detta innebär att bevisning som används för att styrka andra brott än de som analyseras i uppsatsen inte redovisas.

Åklagarkammaren i Helsingborg lämnade in en stämningsansökan till Helsingborgs Tingsrätt den 22 november 2001 gällande 17 åtalpunkter mot tre tilltalade. Mats Fristedt, Bo Larsson samt Leif Linberg var åtalade för bl.a. sexuellt ofredande, sexuellt utnyttjande av underårig, grov våldtäkt, olaga hot, grov misshandel mm. Målsäganden, A, är född 1985 och är dotter till den tilltalade Bo Larsson. Övergreppen pågick mellan åren 1993-1995 och utfördes av Bo Larsson och av vänner till honom.

5.2 Helsingborgs Tingsrätt

TR fann att åtalet för bl.a. sexuellt utnyttjande av underårig och grov våldtäkt var styrkt och påföljden för Bo Larsson blev fängelse i sex år.

Bevisningen i målet var följande:

- Förhör med målsäganden, A.
- Förhör med tilltalad Bo Larsson
- Vittnesförhör med rektor Gunilla Jessen
- Vittnesförhör med psykologen (terapeuten) Kenneth Lind
- Skriftlig bevisning
 - utredning från socialnämnden den 6 november 1995
 - rättsmedicinskt utlåtande, utfört den 9 maj 2001
 - Länsrätten i Jönköpings län beslut den 10 maj 1997 och dom den 30 juli 1997
 - tjänstgöringsintyg för Alice Larsson
- Sakkunnigförhör med rättsläkaren Peter Krantz

Många av de uppgifter som förebringats vid huvudförhandlingen, inom stängda dörrar, såsom samtliga bandupptagningar av förhör med målsäganden, tilltalad, vittnen samt sakkunnig, beslut och dom från länsrätten mm. är sekretessbelagda enligt 9:16 samt 12:3 SekrL.

Gärningsbeskrivningarna var enligt följande:

- Åtalspunkt 1 - sexuellt utnyttjande av underårig
Larsson har 1991 i Bor haft sexuellt umgänge med sin dotter A född 1985, genom att beröra henne i underlivet och därefter låta henne beröra hans erigerade penis.
- Åtalspunkt 4 - sexuellt utnyttjande av underårig
Larsson har vid något tillfälle under tiden december 1994 – januari 1995 i en lägenhet på Krapperupsvägen 117, Nyhamnsläge, haft sexuellt umgänge med A, född 1985, genom att med sin hand beröra hennes klitoris.
- Åtalspunkt 6 – grov våldtäkt
*Larsson har våren 1995 i en lägenhet på Lantmannagatan i Höganäs genom våld och hot om misshandel som för målsäganden framstått som innebärande trängande fara tvingat sig till vaginalt och analt samlag med målsäganden, född 1985. Våldet har bestått i att Larsson hållit fast målsäganden.
Brottet bedöms som grovt med hänsyn till målsägandens låga ålder och tillvägagångssättet.*

Åklagaren och målsägande A har sakframställningsvis anfört bl.a. följande.

Målsägande A är född 1985 och är dotter till Bo och Alice Larsson. I sitt äktenskap hade de även en son, P, född 1984. Familjen bodde i Värnamo. Efter att förhållandet mellan Alice och Bo hade varit dåligt sedan början av 1990-talet, skilde de sig 1993. Vid höstterminens slut 1993 flyttade Bo och barnen A och P ihop med Maria Paulsson och hennes tre barn till Nyhamnsläge. I början av 1995 flyttade Bo och barnen A och P till Höganäs men bodde såväl hos Maria Paulsson i Nyhamnsläge som i den egna bostaden i Höganäs.

I slutet av vårterminen 1995 flyttade barnen A och P tillbaka till modern, Alice, i Värnamo. A började i skolan i Bor och den 3 januari 1996 placerades hon, med föräldrarnas samtycke, hos en fosterfamilj, Eva och Leif Gustafsson på Öland. Den 30 maj 1997 beslutade socialnämndens ordförande om ett omedelbart omhändertagande av A enligt 1 och 2 §§ LVU, med anledning av att Bo med våld försökt ta A från skolan på Öland. Beslutet fastställdes av Länsrätten

A bodde i fosterhemmet till försommaren 1999, då det uppfattades som om hon rymde därifrån. Dessförinnan hade Bo i brev [*brevet finns inte upptaget som bevis*] hotat att skjuta Patrik [*det framgår dock inte av domen vem Patrik är*] om A berättade vad Bo hade gjort mot henne. Bo hämtade A på Öland och under sommaren bodde hon sedan med honom och Maria Paulsson i Västra Karup. Under sommaren förekom mycket bråk och konflikter mellan A och Bo. Vistelsen i Västra Karup slutade med att A sattes i en taxi till Värnamo där socialtjänsten tog hand om henne. Den 16 juli 1999 beslutade socialnämnden att placera A på ett utredningshem, varefter hon placerades på familjehemmet Ekbacken, den 1 december 1999.

A tyckte först att det var jobbigt med de regler som hon var tvungen att följa på Ekbacken, varför hon till en början vantrivdes där. Hon testade sin omgivning, var tjurig och destruktiv. Hon ringde till Bo och beklagade sig över sin situation. När A hade vistats på Ekbacken i ungefär en månad kom Bo dit och ville träffa sin dotter på en annan plats än Ekbacken, vilket inte kunde accepteras då A var LVU-placerad. I stället ägde samvaron mellan A och Bo rum utomhus och A härigenom kom A att hamna i Bo:s bil. När Bo avsåg att köra från platsen med dottern, A, ställde sig en av ägaren till Ekbacken framför bilen. Han blev då påkörd, vilket ledde till en rätts sak i vilken Bo dock frikändes från ansvar. Händelsen medförde emellertid att man beslutade, den 19 januari 2000, om kontaktförbud för Bo avseende A

I vården på Ekbacken ingår möjlighet för de boende att en timme i veckan tala med terapeuten Kenneth Lind. A utnyttjade och utnyttjar alljämt den möjligheten. Efter några samtal öppnade sig A och började att berätta om sexuella övergrepp som hon hade utsatts för av Bo och vänner till honom [*Leif L. samt Mats F.*]. Eftersom A vidhöll sina uppgifter, tog terapeuten Kenneth Lind kontakt med Värnamo kommun som sedermera gjorde en polisanmälan. Efter att ha underrättats om denna anmälan, kontaktade Båstads kommun Maria Paulsson som därvid upplystes om vad som skett. Under våren 2000 berättade Maria Paulsson för Bo att han var anmäld för incest.

I början av 2001 genomförde polisen i Nybro förhör med A där hon berättade om övergrepp som ägt rum i nordvästra Skåne, varför ärendet överlämnades till åklagarmyndigheten i Helsingborg.

En polisanmälan gjordes den 11 augusti 1998 per telefon av Bo avseende sexuella övergrepp mot A. Anmälan föranleddes av att hon av Bo brevledes [*brevet finns inte upptaget som bevis*] hade uppmanats att anmäla Stig Persson, A:s mors sambo, för sexuella övergrepp. Syftet med anmälan var att modern skulle förlora vårdnaden om A:s bror P. Anmälan ledde till att polisförhör hölls med A som därvid bl.a. uppgav att Stig Persson vid det aktuella tillfället i Bor med ena handen hade smekt hennes bröst. När A under sommaren 1999 bodde med Bo och Maria Paulsson i Västra Karup, uppmanade Bo A att ta tillbaka de uppgifter hon lämnat under polisförhören. A följde Bo:s uppmaning och i samband därmed hölls ett förhör på Ängelholms polisstation. Vid förhöret uppgav A bl.a. att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig Persson eller någon annan och att hon nu önskade att utredningen lades ner.

Föräldrarna har alltsedan separationen 1993 till den 10 oktober 2000 tvistat om vårdnaden om A och hennes bror, P.

Nedan redogörs för varje bevis:

Förhör med målsäganden, A: I domen framgår det bara att målsäganden har hörts.

Förhör med tilltalad Bo Larsson: Bo Larsson förnekar alla anklagelser. Han har också förnekat andra omständigheter som målsäganden berättat om, som inte har direkt anknytning till händelserna enligt åtalspunkterna. Han har uppgett bl.a. följande. A ljuger om detta [övergreppen] för att hämnas att hon blivit omhändertagen enligt LVU. A ljög redan som barn om stort och smått. Hon berättade t.ex. för kamrater i skolan att hon hade hästar och skulle åka till Italien på semester. Hon var mycket bestämd och hade en stark vilja. Det hände många gånger att hon, när hon inte fick som hon ville, stack hemifrån. Han fick hämta henne på olika ställen.

Han och barnen bodde så gott som hela tiden tillsammans med Maria Paulsson. Han var mycket noga med att barnen skulle gå i skolan. Det förekom aldrig att han hämtade någon av dem i skolan annat än efter skolans slut. De fick gå direkt hem efter skolan eller så hämtade han dem i bil. De lämnades aldrig ensamma, bortsett från någon kort stund under en period i Höganäs. När han arbetade på restaurang i Höganäs gick barnen dit efter skolan och åt.

Våren 1995 blev det en del strul och barnen tjatade om att de ville till mamma. Han tyckte därför att det var bättre att de fick bo där.

Det var bestämt att han skulle ha umgängesrätt med A när hon bodde i fosterfamiljen på Öland. Det fungerade emellertid dåligt pga. fosterföräldrarnas ovilja att ställa upp. A var hårt hållen och skulle alltid arbeta med hästarna. Det hände att A ringde och ville komma hem.

Han har inte initierat anmälan mot Stig Persson. Han blev mycket förargad när han fick reda på att A ljugit om händelsen.

Bo förnekade först att han skulle ha använt något som helst våld i samband med att skulle hämta A på Öland i maj 1997.

Vittnesförhör med rektor Gunilla Jessen: I domen framgår det bara att vittnesförhör har hållits med rektor Gunilla Jessen ang. en händelse på Öland i maj 1997.

Vittnesförhör med psykologen (terapeuten) Kenneth Lind: I domen framgår bara att Kenneth Lind har hörts som vittne. Hans uppgifter har sammanfattats i domsbilaga 4, som dock är sekretessbelagd enligt 9:16 samt 12:3 SekrL.

Skriftlig bevisning – utredning från socialnämnden i Värnamo: Utredningen är sekretessbelagda enligt 9:16 samt 12:3 SekrL.

Skriftlig bevisning – rättsmedicinskt utlåtande: Domen innehåller inga uppgifter ang. det rättsmedicinska utlåtandet. Då akten inte har varit tillgänglig går det inte att göra några uttalande om detta bevis.

Skriftlig bevisning – Länsrätten i Jönköpings län beslut och dom: Beslut och dom från länsrätten är sekretessbelagda enligt 9:16 samt 12:3 SekrL.

Skriftlig bevisning – tjänstgöringsintyg för Alice Larsson: I domen framgår det att Alice Larsson var månadsanställd med en tjänstgöringsgrad om 67,56 procent inom hemtjänsten i Bor från och med den 1 oktober 1989 till och med den 3 juni 1994.

Sakkunnigförhör med rättsläkaren Peter Krantz: I domen framgår det bara att rättsläkaren Peter Krantz har hörts som sakkunnig. I TR:s bedömning framgår det att vid förhöret med Peter Krantz så har han uppehållit sig vid den något nedsatta knipreflex i ändtarmsmuskeln som målsäganden har visat tecken på - under förutsättning att hon medverkat i undersökningen helt och hållet och följt instruktionerna att knipa. Peter Krantz har uppgett att det kan vara fråga om en nervskada, som kan ha sin förklaring i att anus varit utsatt för en kraftig utvidgning. I övrigt har undersökningen av A inte visat några skador i underlivet. Peter Krantz har uppgett att den delen av kroppen hos barn och unga har en mycket god läkningsförmåga efter skador och kirurgiska ingrepp och att det sällan går att iakta ärr eller andra spår efter sexuella övergrepp när några år förflutit

5.2.1 TR:s bedömning av trovärdigheten

TR grundar sin bedömning av målsägandens trovärdighet på vad som iakttagits vid förhör med målsäganden vid huvudförhandlingen och på Kenneth Linds vittnesmål.

Kenneth Lind har gjort ett stabilt och kunnigt intryck. Han har en gedigen utbildning i psykologi och terapibehandling mm. och lång erfarenhet av arbete med barn och ungdomar i målsägandens situation. TR kan inte finna annat än att hans bedömning av målsäganden, hennes beteende, reaktioner och utveckling under behandlingstiden är väl underbyggda och tillförlitliga. Det har inte förekommit något som tyder på att här skulle vara fråga om s.k. ”falska minnen” eller berättelser framkallade genom otillbörlig eller ovetenskaplig påverkan.

Målsäganden har haft svårigheter att genomföra huvudförhandlingen. Hon har hörts om varje åtalspunkt för sig och fort blivit trött. Hon har i vissa situationer ”stängt av sig”

mentalt och känslomässigt, vilket hon uppgett också påverka hennes minne vid förhörstillfället. Kenneth Lind har förklarat att det är en vanlig psykisk skyddsmekanism.

Målsäganden har när det gällt vissa händelser klagat över att "allt är så rörigt". Hon har utsatts för polisförhör vid, i vart fall, tolv tillfällen under det senaste året och dessa förhör har av både åklagaren och försvararen bedömts som mindre lyckande med hänsyn till förekomsten av ledande frågor och annat. Även om utredningen därefter såvitt framgått skötts med stor kompetens och medkänsla ligger det i sakens natur att målsäganden upplevt förhören som pressande och förvirrande. Förvirringen torde inte ha blivit mindre av att målsäganden under senare förhör hörts om uppgifter som hon lämnade vid de första förhörstillfällena. Av Kenneth Linds uppgifter framgår att personer som utsatts för den här typen av brott har stora svårigheter att berätta spontant och sammanhängande om hela händelseförloppet. Han har beskrivit att A haft svårt att även för honom i en terapisisituation berätta vad hon har varit med om, särskilt det mest fysiska och psykiskt smärtsamma och att A har känt och alltså känner stor skam inför det som har hänt.

Tingsrätten har intrycket av att A vinnlagt sig om att vid huvudförhandlingen bara berätta det som hon minns för stunden. A har vid åtskilliga tillfällen konfronterats med att hon sagt annorlunda vid ett eller flera polisförhör, vilket A oftast kommenterats med att "idag har jag bara den här bilden".

A har fysiskt och psykiskt starkt reagerat under förhören rörande vissa åtalspunkter. A har haft ett mycket tydligt kroppsspråk. A har haft att berätta om saker som nu ligger sex till åtta år bakåt i tiden och som inträffade när hon var mellan åtta och tio år gammal. Ett barn i den åldern har inte en vuxen persons förmåga att bedöma t.ex. tid och geografiska avstånd. A har emellertid i flera avseenden kunnat berätta om konkreta detaljer i omgivningen och t.ex. vad hon själv har haft för kläder på sig vid olika tillfällen. Eftersom de påstådda gärningarna också i många fall har varit likartade är det inte märkligt om hon inte klart kunnat redogöra för ordningsföljden mellan dem. Dessa brister i A:s uppgifter vid huvudförhandlingen innebär inte att hon inte kan anses trovärdig.

När det gäller trovärdigheten så säger TR bara att det inte kan råda någon tvekan om att A är trovärdig. A:s uppgifter skall således läggas till grund för bedömningen framför den tilltalades förnekande

5.2.2 TR:s bedömning av utsagans tillförlitlighet

TR:s bedömning, av utsagans tillförlitlighet, redovisas nedan under respektive åtalspunkt.

Åtalspunkten 1 – sexuellt utnyttjande av underårig

Målsäganden har uppgett att det här var första gången hon blev utsatt för övergrepp och att hon tyckte att det Bo gjorde var konstigt. Hon har detaljerat beskrivit den lägenhet de bodde i vid tillfället, vad som hände och också berättat om Bo:s ändrade beteende medan han smekte henne såsom att han andades konstigt, liksom flåsade, och att han fick stora mörka ögon. Hon minns inte nu om hon gick på dagis eller lekis och heller inte vad hon hade på sig vid tillfället, vilket hon mindes vid ett polisförhör i maj 2001. Detta har hon förklarat med att det är svårare att minnas i den främmande miljö tingssalen är för henne och att det är svårt för henne att tala om detta.

Av utredningen har framkommit att familjen flyttade ofta också i Bor men det är inte helt utrett att den lägenhet målsäganden förlagt händelsen till, legat i det röda tegelhus hon beskrivit.

TR finner genom utredningen att åtalet i denna åtalpunkt är styrkt. Bo Larsson skall således fällas till ansvar för sexuellt utnyttjande av underårig.

Åtalpunkten 4 - sexuellt utnyttjande av underårig

Målsägandens uppgifter om gärningen i denna punkt är detaljrik och innehåller också en beskrivning av de känslor hon hade vid tillfället i fråga.

TR bedömer uppgifterna så tillförlitliga att de uppfyller beviskravet. TR finner således styrkt att Bo Larsson gjort sig skyldig till sexuellt utnyttjande av underårig i enlighet med gärningsbeskrivningen.

Åtalpunkten 6 – grov våldtäkt

Bo Larsson och A har vid något tillfälle under den tid de bodde Lantmannagatan besökt en klubb i Stockholm, där många män suttit och rökt, druckit och tittat på kvinnor som dansat på en scen. A träffade bakom scenen en kvinna, som hette Jessica och som tidigare hade besökt dem på Lantmannagatan i Höganäs. A såg att Jessica dansade på scenen och strippade. A hörde Bo samtala med en man om hennes framtid och att de gjorde upp att hon skulle börja arbeta på klubben när hon blev äldre. Detta samtal påverkade henne mycket starkt. Under utredningen har A tecknat hur det såg ut i lokalerna och också ritat av en del personer. Efterforskningar har gjorts om vilken klubb det kan ha varit frågan om. Klubben har dock inte återfunnits.

Bo Larsson har uppgett att han och A aldrig varit ensamma i Stockholm men att hela familjen besökte Stockholm, bl.a. Gröna Lund, när A var ungefär fem år gammal.

A har detaljerat berättat om besöket på klubben. Hon har vidare uppgett att hon en tid senare, när hon skulle gå till skolan, av pappa (Bo) blivit tillsagd att inte gå in i skolbyggnaden utan gå hem i stället. A har vidare uppgett att pappa (Bo) var ensam hemma när hon kom tillbaka och sade till henne att göra som han sade annars skulle hon få så mycket stryk som mamma fått. Han bad henne sedan dans som Jessica till musik från en CD-spelare. A har vidare berättat om hur osäker hon kände sig när hon skulle dansa och att hon inte tyckte det var roligt. Hon har vid berättandet om det fortsatta skeendet på ett mycket tydligt sätt givit uttryck för att det var en oerhört smärtsam upplevelse både fysiskt och psykiskt; det var också första gången hon tvingats till samlag. Hon har lämnat en målande beskrivning om hur hon upplevde rädslan, smärtan och ångesten samt också nämnt de praktiska bestyr hon hade efter händelsen med att torka blod från sig själv och från golvet i rummet; det senare för att brodern (P) inte skulle upptäcka något.

A har förklarat att hon inte minns särskilt mycket i övrigt av resan till Stockholm än just besöket på klubben. Den bristen förringar inte tilltron till målsägandens berättelse i någon väsentligt avseende. Ansträngningarna att hitta just den klubben förefaller ha varit dömda att misslyckas redan från början. Det torde vara allmänt känt att den typ av verksamhet som målsäganden beskrivit förekommer och det är inte osannolikt att A har fått en inblick i den världen.

Rättsläkaren Peter Krantz har i förhöret uppehållit sig vid den något nedsatta knipreflex i ändtarmsmuskeln som målsäganden har visat tecken på - under förutsättning att hon medverkat i undersökningen helt och hållet och följt instruktionerna att knipa. Peter Krantz har uppgett att det kan vara fråga om en nervskada, som kan ha sin förklaring i att anus varit utsatt för en kraftig utvidgning. I övrigt har undersökningen av A inte visat några skador i underlivet. Peter Krantz har uppgett att den delen av kroppen hos barn och unga har en mycket god läkningsförmåga efter skador och kirurgiska ingrepp och att det sällan går att iakttärr eller andra spår efter sexuella övergrepp när några år förflutit.

Tingsrättens bedömning är att målsägandens uppgifter är tillförlitliga och av sådan karaktär att de visar att det är ställt utom rimligt tvivel att Bo Larsson först hotat henne med våld och sedan förgripit sig på henne på det sätt åklagaren påstått. Gärningen är att bedöma som grov våldtäkt.

5.3 Hovrätten över Skåne och Blekinge

Bo Larsson överklagade TR:s dom och yrkade att HovR skulle ogilla åtalet helt och befria honom från ålagd skadeståndsskyldighet mot målsäganden A. HovR ändrade TR:s domslut i skuldfrågan på så sätt att HovR dömer Bo Larsson även för vissa andra brott samt ändrar TR:s domslut i påföljdsdelen till fängelse i åtta år.

I HovR har åklagaren justerat gärningsbeskrivningen avseende åtalspunkten 1 genom att byta ut årtalet ”1991” till orden ”under tiden mars-september 1992”.

Bevisningen i målet var följande:

- Förhör med målsäganden, A.
- Förhör med tilltalad Bo Larsson
- Vittnesförhör med psykologen (terapeuten) Kenneth Lind

Vittnesförhören vid TR med rektor Gunilla Jessen samt sakkunnigförhör med rättsläkaren Peter Krantz har återgetts från band.

Väsentligen samma skriftliga bevisning som åberopades vid TR har åberopats även i HovR.

När det gäller den nytillkomna bevisningen som åberopats i HovR i form av vittnesförhör med Linda Björk (syskonbarn till Bo Larsson), Patrik Larsson (son till Bo Larsson), Gun Larsson (mor till Bo Larsson), Christina Blad, Eva Andersson, Rose-Marie Frösslund (kontaktförälder till målsäganden), Peter Frösslund (kontaktförälder till målsäganden), Åsa Nyholm (socialassistent) och Birgitta Holm (socialassistent) har deras uppgifter inte varit sådana att de påverkat HovR:s bedömning i någon avgörande riktning.

Gärningsbeskrivningarna var enligt följande:

- Åtalspunkt 1 - sexuellt utnyttjande av underårig
Larsson har under tiden mars-september 1992 i Bor haft sexuellt umgänge med sin dotter A född 1985, genom att beröra henne i underlivet och därefter låta henne beröra hans erigerade penis.
- Åtalspunkt 4 - sexuellt utnyttjande av underårig
Larsson har vid något tillfälle under tiden december 1994 – januari 1995 i en lägenhet på Krapperupsvägen 117, Nyhamnsläge, haft sexuellt umgänge med A, född 1985, genom att med sin hand beröra hennes klitoris.

- **Åtalspunkt 6 – grov våldtäkt**

Larsson har våren 1995 i en lägenhet på Lantmannagatan i Höganäs genom våld och hot om misshandel som för målsäganden framstått som innebärande trängande fara tvingat sig till vaginalt och analt samlag med målsäganden, född 1985. Våldet har bestått i att Larsson hållit fast målsäganden.

Brottet bedöms som grovt med hänsyn till målsägandens låga ålder och tillvägagångssättet.

Nedan redogörs för varje bevis:

Förhör med målsäganden, A: I domen framgår det bara att HovR upptar huvudsakligen i sekretessbelagt bilaga till domen den berättelse, sammanfattningsvis, som målsäganden lämnat i anslutning till varje åtalspunkt.

Förhör med tilltalad Bo Larsson: Den tilltalade har vidhållit sina vid TR intagna ståndpunkter. Bo Larsson har hävdade att samtliga händelser målsäganden berättat om är påhittade och att varken Mattias eller Jessica existerar. Han har beträffande samtliga gärningar förklarat att i allt väsentligt inte heller sådana förutsättningar förelegat att gärningarna skulle ha kunnat begås och att de omständigheter målsäganden beskriver vid gärningstillfällena inte stämmer överens med verkligheten.

Sålunda har han uppgett följande. Han skulle inte ha kunnat begå brotten, eftersom han inte hade sådana arbetsförhållanden att han kunde stanna hemma från sitt arbete vid tiden för de påstådda övergreppen. Barnen hade alltid sällskap med varandra till skolan och målsägandens bror (P) skulle därför ha märkt om målsäganden stannat hemma. Ingen av de personer som under den aktuella tidsrymden träffat målsäganden har iakttagit någonting som tyder på att hon utsatts för de påstådda övergreppen. Han har aldrig mot målsägandens vilja tagit henne från fosterhem eller skola och hon har inte heller under ifrågavarande tid stannat hemma från skolan. Målsäganden har inför flera personer uppgett att hon förlorade sin oskuld vid ett samlag som skett i tiden efter de påstådda övergreppen. Han har tillagt att Jessica måste vara en fantasifigur hämtad från TV-serien ”Familjen Addams” och att målsäganden genom sina oriktiga beskyllningar antagligen vill hämnas på honom för den torftiga uppväxt hon fått.

Vittnesförhör med psykologen (terapeuten) Kenneth Lind: Domen innehåller inga direkta uppgifter ang. Kenneth Linds vittnesmål. Då akten inte heller har varit tillgänglig går det inte att göra några uttalande om detta bevis. Det enda som framgår av domen är att ”[m]ålsäganden har, enligt vad som framkommit genom Kenneth Linds vittnesmål, sedan hon lämnat ifrågavarande berättelse, uppvisat en påtaglig förbättring av sin psykiska hälsa.”

5.3.1 HovR:s bedömning av målsägandens trovärdighet och tillförlitligheten av målsägandens uppgifter

Hovrätten gör följande bedömning vad gäller målsägandens trovärdighet.

Målsäganden har beträffande gärningarna vid nästan varje åtalspunkt utförligt berättat om de händelser som hon påstår har inträffat. Hon har, såvitt framgått, berättat i överensstämmelse med tidigare lämnade uppgifter, låt vara att några mindre betydelsefulla detaljer kan skilja sig från vad hon tidigare har uppgett. Åklagarens sakframställning har i anslutning till de olika åtalspunkterna varit tämligen detaljerad, något som givetvis alltid utgör ett minnesstöd för en målsägande som omedelbart därefter skall avge sin berättelse. Målsäganden har, oaktat detta, gett ett starkt intryck av att vinnlägga sig om att endast berätta sådant som hon verkligen minns och hon har uppgett i vad mån hennes

minnesbilder är svaga eller starka. Hennes uppgifter är nyanserade och detaljrika. Hon har gett ett starkt intryck av att inte vilja lägga till några förvärande omständigheter som hon inte är säker på.

Av utredningen framgår att målsägandens psykiska tillstånd varit sådant att den terapeut, Kenneth Lind, som behandlat henne dragit slutsatsen att hon måste ha varit utsatt för ett mycket allvarligt trauma innan hon kom till Ekbacken. Målsäganden har, enligt vad som framkommit genom Kenneth Linds vittnesmål, sedan hon lämnat ifrågavarande berättelse, uppvisat en påtaglig förbättring av sin psykiska hälsa. Det finns inte belägg för ett antagande att målsäganden skulle ha råkat ut för något annat allvarligt trauma innan hon kom till Ekbacken och som kunnat utlösa det allvarligt störda beteende som målsäganden uppvisade när hon kom dit. Det är inte antagligt att föräldrarnas alkoholmissbruk, bristande omvårdnad och bristande omtanke om henne i allmänhet skulle resultera i att hon lämnar sådana uppgifter som hon nu gör, inte om bara Bo Larsson, utan även om andra personer. Bo Larssons egna uppgifter eller de uppgifter som målsägandens bror (P) och farmor (Gun Larsson) lämnat gör inte heller en sådan slutsats antaglig.

Något belägg för att målsäganden, såsom Bo Larsson påstått, blivit inspirerad av den terapi hon genomgått till att lämna oriktiga uppgifter kan HovR inte finna.

HovR gör, liksom TR, vid en sammanvägning av vad som framkommit bedömningen att det inte kan råda någon tvekan om att målsäganden är trovärdig.

De övergripande sakliga invändningar som Bo Larsson anfört, främst i fråga om sina arbetsförhållanden, om att målsäganden och hennes bror (P) alltid hade sällskap till skolan och att inga personer iakttagit några skador på målsäganden, är inte sådana att de underröjer trovärdigheten av målsägandens uppgifter. Samma förhållande gäller den omständigheten att målsäganden vid ett tillfälle uppgett för olika personer att hon förlorat sin oskuld vid ett specifikt samlag – samlaget var bekant för hennes kamrater och hon hade vid den tiden ännu inte berättat för någon om övergreppen.

Vad därefter gäller tillförlitligheten av målsägandens uppgifter föreligger naturligtvis risk för att hon blandar ihop olika händelser eller att hon på annat sätt har ett felaktigt minne. Hon har själv uppgett att vissa minnesbilder är svagare än andra och har tydligt uppgett när så varit fallet. De påstådda händelserna ligger också förhållandevis långt tillbaka i tiden och målsägandens sociala situation med upprepade bostadsbyten kan medföra risk för misstag, särskilt vad gäller de platser där övergreppen skall ha begåtts. I vissa fall har hon också förklarat att hennes minnesbild varit säker när det gäller den lägenhet i vilken övergreppen skulle ha ägt rum, trots att utredningen i några fall tyder på att hon måste ha misstagit sig om platsen.

Det är, som förvaret också framhållit, ägnat att förvåna att målsäganden ibland, beträffande förhållandevis betydelselösa omständigheter säger sig ha ett klart minne, t.ex. i fråga om vilka kläder hon bar vid tillfället eller, i något fall, vilken typ av musik som spelades. Även mängden övergrepp hon berättar om och det förhållandet att hon, enligt vad hon uppgett, varit med om ytterligare övergrepp som inte åtalats, medför risk för förväxlingar.

Under förhöret i HovR med Kenneth Lind har framgått att han uppfattat en händelse som målsäganden berättat om för honom som verklig, trots att målsäganden uppgett att den varit en dröm. Målsäganden har emellertid förklarat att hon inte avsett att beskriva händelsen som verklig för Kenneth Lind. Några sådana händelser som de i den åsyftade drömmen har inte varit föremål för åtal och det finns inte något i övrigt som tyder på att målsäganden skulle blanda ihop dröm och verklighet.

Det är naturligtvis, som försvaret vidare framhållit, även ägnat att förvåna att varken Mattias eller Jessica kunnat spåras, liksom att videoband, som målsäganden uppgett att hon gömt, inte kunnat återfinnas. Så är även det förhållandet att en så stor mängd skilda händelser av synnerligen allvarligt slag gått att dölja för utomstående.

5.3.2 HovR:s bedömning huruvida gärningen är styrkt

Med beaktande av vad som anförts under huvudförhandlingen och utredningen i övrigt tar HovR vid varje särskild åtalspunkt ställning till i vad mån målsägandens uppgifter kan anses så tillförlitliga att gärningen är styrkt. Redovisningen av detta sker under respektive åtalspunkt.

Åtalspunkten 1 – sexuellt utnyttjande av underårig

Sedan målsäganden beskrivit den lägenhet och fastighet där händelsen skulle ha skett har Bo Larsson förklarat att lägenheten beboddes av dem när målsäganden var fyra till fem år gammal. Bo har vidhållit att någon händelse av detta slag inte inträffat och har förklarat att han vid denna tid arbetade heltid i skogsarbete sedan han år 1990 slutat arbeta vid Gummifabriken, att hustrun inte arbetade så mycket, att barnen gick på dagis och att det aldrig förekom att han vid denna tid var ledig från arbetet för att passa målsäganden.

Av utredningen framgår att Bo Larsson varit folkbokförd på den fastighet som målsäganden pekat ut under den tid åtalet efter justering i HovR avser. Målsäganden var då ca 6,5 år gammal.

HovR finner målsägandens uppgifter sådana att det är styrkt att Bo Larsson haft sexuellt umgänge med målsäganden under den tid åtalet avser genom att låta henne beröra hans erigerade penis. Det har däremot inte blivit klarlagt att han berört henne i underlivet. Åtalet mot Bo Larsson för sexuellt utnyttjande av underårig är styrkt endast i nämnda utsträckning.

Åtalspunkten 4 - sexuellt utnyttjande av underårig

Målsäganden har under förhöret med henne genom att rita en skiss över lägenheten beskrivit utrymmena där. Bo Larsson har förklarat att skissen stämmer överens med den lägenhet de bodde i på Krapperupsvägen i Höganäs och att hans säng fanns, som målsäganden beskrivit det, i TV-rummet.

Bo Larsson har uppgett att det målsäganden berättar har aldrig inträffat. På grund av det dåliga förhållandet med Maria Paulsson hade han en egen bostad på Krapperupsvägen. Barnen fick flytta med honom dit. De var aldrig där på helgerna och julhelgen det året firades hos farsföräldrarna. På vardagarna var de "till och från" i lägenheten, men de var mest hos Maria Paulsson.

HovR ansluter sig till TR:s bedömning i skuldfrågan. Åtalet mot Bo Larsson för sexuellt utnyttjande av underårig är således styrkt.

Åtalspunkten 6 – grov våldtäkt

Bo Larsson har förklarat att det målsäganden berättar är lögn. Han har uppgett att den enda resa till Stockholm han gjort med henne är en till Gröna Lund när hon var fyra eller fem år.

Målsägandens uppgifter om Stockholmsresan är dunkla och det får konstateras att en sådan resa som målsäganden berättat om knappast kan företas på en dag. De förundersökningsåtgärder som vidtagits har inte heller kunnat ge någon som helst bekräftelse av att resan verkligen ägt rum. Utredningen kan emellertid inte heller anses ha vederlagt de centrala uppgifterna från målsäganden om det påstådda klubbbesöket.

HovR gör i fråga om den händelse som avses med åtalet samma bedömning som TR. Åtalet mot Bo Larsson för grov våldtäkt är således styrkt.

5.4 Kommentar till TR:s och HovR:s bevisvärdering

Nedan redogörs för några synpunkter ang. TR:s och HovR:s bevisvärdering.

Domskälen är rättens motivering för domslutet och det är viktigt att dessa formuleras väl. För en fällande dom förutsätts att domstolen genom den samlade utredningen i målet finner det ha blivit ”ställt utom rimligt tvivel” att Bo Larsson har gjort sig skyldig till vad som lagts honom till last. Begreppet ”ställt utom rimligt tvivel” innebär alltså att argumentationen i domskälen för den anklagades skuld är så starka, att man inte på rationella skäl kan betvivla deras riktighet. I TR:s bedömning framgår det att målsäganden har utsatts för polisförhör vid, i vart fall, tolv tillfällen under det senaste året och dessa förhör har av både åklagaren och försvararen bedömts som mindre lyckade med hänsyn till förekomsten av ledande frågor och annat. Ur domskälen framgår inte hur dessa ledande frågor har påverkat bevisvärderingen samt vad som ingår i begreppet ”annat”. Ledande frågor är bl.a. en faktor som påverkar utsagans tillförlitlighet till det negativa.²¹⁵

TR och HovR har till viss del grundat sin bedömning av målsägandens trovärdighet på Kenneth Linds vittnesmål. När målsäganden vårdades på Ekbacken ingick att tala med terapeuten Kenneth Lind. Efter några samtal med Kenneth berättade målsäganden att hon hade blivit utsatt för sexuella övergrepp av sin far. Kenneth tog då kontakt med Värnamo kommun som sedermera gjorde en polisanmälan. En terapeut har som uppgift att hjälpa sin patient och bör väl i princip utgå från att patientens uppgifter är riktiga och vill nog som regel också tro detta. Utsagor av terapeuter bör därför i allmänhet inte tillmätas någon större betydelse och det kan t.o.m. synas otillfredsställande att dessa personer över huvud taget skall uttala sig om sina patienters trovärdighet.²¹⁶ Att Kenneth Lind även direkt är delaktig i att en polisanmälan gjordes, borde gör att Kenneth Lind inte är helt opartisk till sina uttalanden om målsäganden.

Ur TR:s dom kan man vidare utläsa att ”[v]id övervägande av det anförda finner tingsrätten att det inte kan råda någon tvekan om att A är trovärdig. Hennes uppgifter skall således läggas till grund för bedömningen framför den tilltalades förnekande.” Den tilltalade har ju rätt att försvara sig på det sätt som han finner lämpligast och detta kan t.ex. ske genom att förneka vad som läggs honom till last eller att lämna oriktiga uppgifter. Den som åtalats för ett incestbrott kan alltså normalt förväntas förneka brottet, oavsett om han är oskyldig eller skyldig. Den som är oskyldig kan inte lämna närmare uppgifter om vad som har förekommit vid de påstådda gärningstillfällena och den som är skyldig väljer således att på liknande sätt helt förneka

²¹⁵ Se avsnitt 3.5.1.1, 3.5.1.3 samt 3.5.1.5.

²¹⁶ Se avsnitt 4.3.

vad målsäganden har påstått. Med anledning av detta brukar den tilltalades berättelse vara förhållandevis kortfattad, dock i regel med närmare uppgifter om hur förhållandena mer allmänt har varit i familjen.²¹⁷

Ur TR:s dom kan man bl.a. utläsa att Kenneth Lind har gjort följande bedömningar av målsägandens utsagas tillförlitlighet;

- Målsäganden har haft svårigheter att genomföra huvudförhandlingen och hon har fort blivit trött. Hon har i vissa situationer ”stängt av sig” mentalt och känslomässigt, vilket hon uppgett också påverkat hennes minne vid förhörstillfället. Kenneth Lind har förklarat att det är en vanlig psykisk skyddsmekanism.²¹⁸
- Av Kenneth Linds uppgifter framgår att personer som utsatts för den här typen av brott har stora svårigheter att berätta spontant och sammanhängande om hela händelseförlopp.²¹⁹
- A har uppgett att hon inte ville prata med brodern om vad som pågick, eftersom brodern inte mår så bra själv. Kenneth Lind har förklarat att tystnaden inte är onormal för syskon i liknande situationer.²²⁰
- Då A bodde på Öland samt även senare, tog hon kontakt med sin pappa, Bo, för att få komma hem, vilket kan förefalla märkligt med hänsyn till vad hon uppgett sig ha varit med om. Kenneth Lind menar att A:s förhållningssätt till sin pappa inte behöver vara så märkligt.²²¹
- Kenneth Lind har uppgett att A enligt hans uppfattning berättat att hon måste få det ur sig och bearbeta sina upplevelser och han har inte kunnat konstatera något hämndmotiv. Kenneth Lind har gjort den bedömningen att en person som uppvisar en så stark symptom och så stort beteende som A uppvisade i början på sin vistelse på Ekbacken bär på ett djupt trauma, som har sin grund i mycket exceptionella händelser tidigare i livet och att det i A:s fall varit fråga om sexuella övergrepp.²²²

Vid rättegång åligger det domstolen att pröva och avgöra bevisfrågan, RB 35:1, och denna uppgift kan inte domstolen frånsäga sig.²²³ När man läser domskälen får man uppfattningen att rätten i viss mån gett Kenneth Lind denna funktion att bedöma bevisvärdet, av målsägandens utsaga, när det gäller om dessa är tillförlitliga eller inte. Vidare framgår det inte huruvida Kenneth Lind är utbildad terapeut eller psykolog. Detta har till viss del betydelse för hur stor vikt som man skall ha till Kenneth Linds vittnesmål, gällande hans uppfattning om målsägandens trovärdighet och tillförlitlighet. Psykologer använder allmänpsykologiska arbetsmetoder och yrkestiteln psykolog är skyddad. Terapeut däremot är ingen skyddad yrkestitel utan kan användas av envar.²²⁴

²¹⁷ Se avsnitt 4.2.

²¹⁸ Sidan 15 i TR:s dom.

²¹⁹ Sidan 15 i TR:s dom.

²²⁰ Sidan 16 i TR:s dom.

²²¹ Sidan 16 i TR:s dom.

²²² Sidan 17 i TR:s dom.

²²³ Se avsnitt 4.3.

²²⁴ Jfr. med not 202.

I domen anger TR resp. HovR, som ovan nämnts, ett antal kriterier, såsom konstanskriteriet, detaljkriteriet, som man bör fästa avseende på när man gör en tillförlitlighetsbedömning av målsäganden. Då åtalet till största delen baseras på målsägandens berättelse samt att den behandlande terapeutens vittnesmål har fått så stort inflytande över om målsägandens uppgifter är tillförlitliga eller ej, så borde domstolen ha förordnat en vittnespsykolog som sakkunnig. Trots att HD i rättsfallet NJA 1992 s. 446 gett uttryck för uppfattningen att förordnande av psykolog som sakkunnig i mål om sexualbrott bör ske med återhållsamhet,²²⁵ borde det enligt min mening ha förordnats en sakkunnig. Denne sakkunnige kunde troligen på ett mera sakligt och opartiskt sätt, än Kenneth Lind som behandlande terapeut, tillfört rätten uttalanden ang. människans minnesfunktioner att minnas traumatiska händelser, barns och ungdomars reaktioner vid sexuella övergrepp samt deras benägenhet att berätta om detta.

Varken TR eller HovR har ställt upp några alternativa hypoteser. Båda underrätterna har enbart utgått från åklagarens och försvararens hypoteser. I avsnitt 5.5.3 framförs en alternativ hypotes, baserad på fakta i målet, som jag anser är rimlig att pröva.

5.5 Egen analys

Vid analysen av ”Höganäsmålet” görs en praktisk tillämpning av det material som presenterats i uppsatsens teoretiska del. Som utgångspunkt används den bevisstruktur som redovisats i avsnitt 3.4 och när det gäller värderingen av de olika bevismedlen görs värderingen utifrån de metoder som redovisats i avsnitt 3.5.

Det faktum att jag inte har varit närvarande i rätten under huvudförhandlingarna, har stor betydelse för analysen av de muntliga utsagorna. Huruvida utsagepersonerna är trovärdiga eller ej, har till stor del att göra med deras uppträdande i förhörssituationen. Huruvida deras utsagor sedan är tillförlitliga eller ej är väldigt svårt att avgöra om man inte själv hör dem berätta eller åtminstone får förhören återgivna i dialogform. I domarna anges inte förhörspersonernas egna ord utan jag får göra en bedömning utifrån innehållet i domen. Med denna brist samt att mycket av materialet är sekretessbelagt, görs bara vissa kommentarer angående utsagornas tillförlitlighet medan trovärdighetsbedömningen utlämnas nästan helt.

5.5.1 Bevisstrukturen

Bo Larsson är åtalad för sexuellt utnyttjande av underårig samt grov våldtäkt. Vid upprättande av bevisstrukturerna för dessa gärningar, tas

²²⁵ Se avsnitt 4.3.

utgångspunkten från åklagarens gärningsbeskrivningar. Gärningsbeskrivningarna som ligger till grund för bevisemat, lyder enligt följande:

Åtalspunkt 1 - *sexuellt utnyttjande av underårig*

Larsson har 1991 i Bor haft sexuellt umgänge med sin dotter A född 1985, genom att beröra henne i underlivet och därefter låta henne beröra hans erigerade penis.

I HovR har åklagaren justerat gärningsbeskrivningen genom att byta ut årtalet "1991" till orden "under tiden mars-september 1992".

Åtalspunkt 4 - *sexuellt utnyttjande av underårig*

Larsson har vid något tillfälle under tiden december 1994 – januari 1995 i en lägenhet på Krapperupsvägen 117, Nyhamnsläge, haft sexuellt umgänge med A, född 1985, genom att med sin hand beröra hennes klitoris.

Åtalspunkt 6 – *grov våldtäkt*

Larsson har våren 1995 i en lägenhet på Lantmannagatan i Höganäs genom våld och hot om misshandel som för målsäganden framstått som innebärande trängande fara tvingat sig till vaginalt och analt samlag med målsäganden, född 1985. Våldet har bestått i att Larsson hållit fast målsäganden.

Brottet bedöms som grovt med hänsyn till målsägandens låga ålder och tillvägagångssättet.

Vid skapandet av en bevisstruktur²²⁶ delar man först upp bevisemat i sina beståndsdelar, delteman, så att gärningsmannen, tiden, platsen samt gärningen enligt de olika rekvisiten skall kunna identifieras. Då det i detta fall inte finns några alternativa yrkande räcker det med att göra en bevisstruktur.

På varje deltema fördelar man sedan de olika bevisen. Först kommer huvudbevisen, dvs. de bevis som åklagaren åberopat och därefter de bevis som försvaret åberopat, de s.k. försvararbevisen. Bevisstrukturen i TR gällande sexuellt utnyttjande av underårig framgår av bilaga A och B och bevisstrukturen gällande grov våldtäkt framgår av bilaga C och respektive bevisstruktur i HovR, framgår av bilaga D, E och F.

Bevisstruktur – åtalspunkt 1 i TR

Av bevisstrukturen för åtalspunkten ett i TR, gällande sexuellt utnyttjande av underårig, bilaga A, kan man utläsa att när det gäller gärningsmannskapet så pekar målsäganden ut Bo Larsson som gärningsman. Målsägandens utpekande vinner också stöd av Kenneth Linds utsaga. Bo Larsson förnekar dock anklagelserna. Bo:s förnekande stöds av den polisanmälan som målsäganden gjort mot sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör sedan återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgett att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig eller någon annan.

Vad gäller individualiseringen av gärningen (tid och rum) så har målsäganden detaljerat beskrivit den lägenhet de bodde i vid tillfället.

²²⁶ Se avsnitt 3.4.

Avseende gärningen så finns det endast ett bevis för detta och det är målsägandens utsaga. Förutom målsägandens utsaga, utgör vittnesförhøret med Kenneth Lind endast ett hjälpfakta, eftersom hans vittnesmål i sig inte kan bevisa brottet sexuellt utnyttjande av underårig. Bo Larsson förnekar dock anklagelserna. Bo:s förnekande stöds av den polisanmälan som målsäganden gjort mot sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör sedan återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgett att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier.

Bevisstruktur – åtalpunkt 4 i TR

Av bevisstrukturen för åtalpunkten fyra i TR, gällande sexuellt utnyttjande av underårig, bilaga B, så är det enda stödet för gärningsmannskapet, det vittnesmål som Kenneth Lind har avlagt. Bo Larsson förnekar anklagelserna. Bo:s förnekande stöds av den polisanmälan som målsäganden gjort mot sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör sedan återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgett att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig eller någon annan.

Vad gäller individualiseringen av gärningen (tid och rum) så finns det inga uppgifter om detta i domen. Denna specificering utgör dock inte en del av den reguljära bevisbördan och skall inte heller bevisas gentemot det gängse beviskravet, utan utgör ett krav på att gärningen är så individualiserad att den kan särskiljas från andra eventuella brott. Detta avgörande bör inte ses som en bevisprövning utan som en prövningsförutsättning, ett sätt att bestämma vad processen handlar om. I detta fall behövs ingen bevisning rörande brottsplats och brottstidpunkt utan denna del kan ses som en övergripande bestämning av talan.

Avseende gärningen så finns det endast ett bevis för detta och det är målsägandens utsaga. Förutom målsägandens utsaga, utgör vittnesförhøret med Kenneth Lind endast ett hjälpfakta, eftersom hans vittnesmål i sig inte kan bevisa brottet sexuellt utnyttjande av underårig. Bo Larsson förnekar dock anklagelserna. Bo:s förnekande stöds av den polisanmälan som målsäganden gjort mot sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör sedan återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgett att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier.

Bevisstruktur – åtalpunkten 6 i TR

Av bevisstrukturen för åtalpunkten sex i TR, gällande grov våldtäkt, bilaga C, kan man utläsa att när det gäller gärningsmannskapet så pekar målsäganden ut Bo Larsson som gärningsman. Målsägandens utpekande vinner också stöd av Kenneth Linds utsaga. Bo Larsson förnekar dock anklagelserna. Bo:s förnekande stöds av den polisanmälan som målsäganden gjort mot sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör sedan återtagit dessa uppgifter

och bl.a. uppgett att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig eller någon annan.

Vad gäller individualiseringen av gärningen (tid och rum) så har målsäganden angett att gärningen skedde på Lantmannagatan i Höganäs. Enligt folkbokföringen bodde de på denna adress i tre månader från och med den 27 januari 1995.

Avseende gärningen så finns det endast ett bevis för detta och det är målsägandens utsaga. Förutom målsägandens utsaga, utgör vittnesförhört med Kenneth Lind, sakkunnigförhört med rättsläkaren Peter Krantz endast hjälpfakta, eftersom deras utsagor i sig inte kan bevisa brottet grov våldtäkt. Förhört med Kenneth Lind samt Peter Krantz undersökning ger visst stöd åt målsägandens uppgifter. Bo Larsson förnekar dock anklagelserna. Bo:s förnekande stöds av den polisanmälan som målsäganden gjort mot sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör sedan återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgett att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier.

Bevisstruktur – åtalpunkt 1 i HovR

Av bevisstrukturen för åtalpunkten ett i HovR, gällande sexuellt utnyttjande av underårig, bilaga D, så saknas det uppgifter om gärningsmannskapet, dvs. det finns inget som stöder åklagarens uppgifter gällande detta.

Vad gäller individualiseringen av gärningen (tid och rum) så har målsäganden beskrivit den lägenhet och fastighet där händelsen skulle ha skett. Av utredningen framgår också att Bo Larsson varit folkbokförd på den fastigheten samt att målsäganden har pekat ut fastigheten på ett fotografi. Bo Larsson har förklarat att lägenheten beboddes av dem när målsäganden var fyra till fem år gammal.

Avseende gärningen så saknas det uppgifter om detta, dvs. det finns inget som stöder åklagarens uppgifter gällande detta.

Bevisstruktur – åtalpunkt 4 i HovR

Av bevisstrukturen för åtalpunkten fyra i HovR, gällande sexuellt utnyttjande av underårig, bilaga E, så saknas det uppgifter om gärningsmannskapet, dvs. det finns inget som stöder åklagarens uppgifter gällande detta.

Vad gäller individualiseringen av gärningen (tid och rum) så har målsäganden genom att rita en skiss över lägenheten beskrivit utrymmena i lägenheten. Målsäganden har också beskrivit att Bo:s säng fanns i TV-rummet. Bo Larsson har förklarat att målsägandens skiss stämmer överens med den lägenhet de bodde i på Krapperupsvägen i Höganäs, samt att hans säng fanns i TV-rummet, som målsäganden beskrivit det.

Avseende gärningen så saknas det uppgifter om detta, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

Bevisstruktur – åtalspunkten 6 i HovR

Av bevisstrukturen för åtalspunkten sex i HovR, gällande grov våldtäkt, bilaga F, så saknas det uppgifter i samtliga led i gärningspåståendet, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

5.5.1.1 Slutsats av bevisstrukturen

Utifrån strukturerna framgår det att åtalspunkterna ett, fyra (sexuellt utnyttjande av underårig) och sex (grov våldtäkt) i TR stöds av någon form av bevisning i varje deltema, vilket innebär att åklagaren har uppfyllt sin utredningsbörda.²²⁷ När det däremot gäller åtalspunkterna 1, 4 och 6 i HovR så saknas det bevis i något led i bevisstrukturerna, vilket innebär att utredningsbördan inte är uppfylld.

För att Bo skall dömas för sexuellt utnyttjande av underårig (åtalspunkten 1 och 4) resp. grov våldtäkt (åtalspunkten 6) i TR krävs att bevis temat är uppfyllt, vilket innebär att varje deltema måste vara bevisad, dvs. det skall vara ställt utom rimligt tvivel att händelseförloppet varit sådant som åklagaren påstått i sin gärningsbeskrivning.

5.5.2 Analys av de olika bevisen

När bevisstrukturen är upprättad skall varje bevis värderas separat för varje deltema.

5.5.2.1 Analys av målsägandens utsaga

När det gäller målsägandens utsaga borde det i enlighet med minnesprocessens olika moment, med avseende på perceptionen (inkodningen)²²⁸, kunna antas att hon inte minns fel avseende vem som var gärningsmannen, enär gärningsmannen var hennes fader. Det är också så att man vanligtvis minns traumatiska händelser mycket starkt medan perifera händelser minns man sämre. När det gäller att minnas själva övergreppen måste man dock beakta hennes låga ålder (8-10 år) när övergreppen begicks samt att övergreppen pågick under en längre tidsperiod (1992 – 1995). Sedan övergreppen upphörde, dröjde det ca. fem år innan hon började att

²²⁷ Se avsnitt 2.4.

²²⁸ Se avsnitt 5.5.1.2.

berätta om detta och alla dessa omständigheter tillsammans medför att tillförlitligheten i uppgifterna måste bedömas med stor försiktighet.

Man måste också beakta vilka motiv målsäganden skulle ha för att komma med osanna beskyllningar om övergreppen. Ett motiv kan vara att hon vill hämnas på sin fader för att hon blev placerad hos en fosterfamilj för att senare bli föremål för vård enligt LVU. Ett annat motiv, för att komma med osanna beskyllningar, kan vara att hon vill få uppmärksamhet och bli sedd. Enligt min mening förefaller det inte sannolikt, att utsätta sig för polisförhör, rättegång och andra obehag som detta för med sig, för att motivera ett hämndmotiv.

Huruvida målsäganden har gjort ett trovärdigt intryck eller inte, är i princip omöjligt att avgöra utan att ha varit närvarande under rättegången, då trovärdigheten baseras på det subjektiva intryck av sanning som målsäganden ger åhöraren vid återgivningen.²²⁹ TR anser att det inte kan råda någon tvekan om att hon är trovärdig.

När det gäller tillförlitligheten av målsägandens utsaga bedöms denna i förhållande till ett antal tillförlitlighetskriterier. Först när berättelsen uppfyller flertalet av dessa kriterier kan man göra den avvägningen att mycket talar för att berättelsen är självupplevd.²³⁰ Målsägandens berättelse framgår ej i domen men TR gör den bedömningen av tillförlitligheten, gällande sexuellt utnyttjande av underårig samt grov våldtäkt, att uppgifterna är så tillförlitliga att de uppfyller beviskravet.

5.5.2.2 Analys av den tilltalades utsaga

Den tilltalade är inte skyldig att lämna sanningsenliga uppgifter. Han har rätt att försvara sig på det sätt som han finner lämpligast och detta kan t.ex. ske genom att förneka vad som läggs honom till last eller att lämna oriktiga uppgifter. Det är alltså naturligt, speciellt vid incestbrott, att förneka brottsligheten för att försöka undgå att bli dömd samt att undgå andras fördömanden. Den som åtalats för ett incestbrott kan alltså normalt förväntas förneka brottet, oavsett om han är oskyldig eller skyldig. Med anledning av detta är det knappast lämpligt att tala om den tilltalades trovärdighet.

Den som är oskyldig kan inte lämna närmare uppgifter om vad som har förekommit vid de påstådda gärningstillfällena och den som är skyldig väljer således att på liknande sätt helt förneka vad målsäganden har påstått. Med anledning av detta brukar den tilltalades berättelse vara förhållandevis kortfattad, dock i regel med närmare uppgifter om hur förhållandena mer allmänt har varit i familjen. Även mot denna bakgrund är

²²⁹ Se avsnitt 3.5.1.

²³⁰ Se avsnitt 3.5.1.8.

det svårt att finna något underlag för att bedöma den tilltalades trovärdighet. Att göra en bedömning utifrån hur den tilltalade uppträder när han lämnar sina uppgifter, synes mycket svårt. Den tilltalade är troligen i en mycket pressad situation. Han är antagligen häktad, utgången i rättegången är oviss, familjen är splittrad samt att han oftast blir stämplad för all framtid, oavsett om han frikänns.

När det gäller att analysera Bo:s utsaga går det inte utifrån rättsens referat att identifiera några tillförlitlighetskriterium som talar för respektive mot att berättelsen är sann. Det man dock kan säga är att Bo först har lämnat uppgifter om att han har förnekat att han skulle ha använt våld i samband med att han skulle hämta A på Öland i maj 1997. Denna lämnade uppgift visade sig senare vara oriktig genom att den motbevisades av Länsrättens beslut och dom samt från uppgifter från vittnet Gunilla Jessen. Detta är en faktor som inverkar på tillförlitligheten av övriga uppgifter som Bo lämnat. Om en berättelse är osann i vissa delar så ligger det nära till hands att anta att berättelsen är oriktig även i andra delar.

5.5.2.3 Analys av vittnesmålen

När muntliga utsagor skall analyseras måste man bedöma faktorer såsom utsagepersonens trovärdighet och utsagans tillförlitlighet. När ett vittnesmål skall bedömas är det av stor vikt att ta hänsyn till faktorer såsom vilken relation vittnet har till parterna, om vittnet har något motiv för att ljuga och vittnet har påverkats av sin omgivning mm.

Vittnesförhör med psykologen (terapeuten) Kenneth Lind. När målsäganden vårdades på Ekbacken ingick att tala med terapeuten Kenneth Lind. Efter några samtal med Kenneth berättade målsäganden att hon hade blivit utsatt för sexuella övergrepp av sin far. Kenneth tog då kontakt med Värnamo kommun som sedermera gjorde en polisanmäla. En terapeut har som uppgift att hjälpa sin patient och bör väl i princip i utgå från att patientens uppgifter är riktiga och vill nog som regel också tro detta. Utsagor av terapeuter bör därför i allmänhet inte tillmätas någon större betydelse och det kan t.o.m. synas otillfredsställande att dessa personer över huvud taget skall uttala sig om sina patienters trovärdighet.²³¹ Att Kenneth Lind även direkt är delaktig i att en polisanmälan gjordes, borde gör att Kenneth Lind inte är helt opartisk till sina uttalanden om målsäganden. Vidare framgår det inte huruvida Kenneth Lind är utbildad terapeut eller psykolog. Detta har till viss del betydelse för hur stor värde som man skall ta till Kenneth Linds vittnesmål, gällande hans uppfattning om målsägandens trovärdighet och tillförlitlighet. Genom att inte veta vilka kvalifikationer han har, borde detta reducera värdet av hans utsagor angående bedömningen om målsägandens utsagor är tillförlitliga eller ej.

²³¹ Se avsnitt 4.3.

Med utgångspunkt från detta, anser jag att Kenneth Linds vittnesmål inte skall tillmätas någon större betydelse.

Vittnesförhör med rektor Gunilla Jessen. Det finns inga andra uppgifter i domen än att vittnesförhör har hållits med Gunilla samt att Gunilla motbevisar Bo Larssons uppgifter om att han inte skulle ha använt något våld i samband med att han skulle hämta målsäganden på Öland 1997. Uppgifter om vilken relation Gunilla har till parterna framgår inte och detta innebär att någon ytterligare analys inte kan utföras gällande hennes vittnesmål.

5.5.2.4 Analys av skriftlig bevisning

Det har inte varit möjligt att utföra någon analys av den skriftliga bevisningen då en stor del av dessa har varit sekretessbelagda enligt 9:16 samt 12:3 SekrL samt att övriga icke sekretessbelagda skriftliga bevis inte har varit tillgängliga pga. att HD resp. HovR har haft akterna för att avgöra frågan om resning samt att målet på nytt togs upp av HovR.

När det gäller bevisningen av utredning från socialnämnden i Värnamo samt tjänstgöringsintyget så går det alltså inte att göra någon analys av dessa.

Rättsmedicinskt utlåtande. När det gäller det rättsmedicinska utlåtandet så kan man dock säga att detta är utfört av en rättsläkare så kvalitén på intyget borde vara högt. Dock har det gått många år sedan övergreppen skedde och undersökningen utfördes, vilket ger en sämre kvalitet än om undersökningen hade gjorts i nära anslutning till övergreppen.

Beslut och dom från Länsrätten i Jönköpings län. Detta underlag motbevisar Bo Larssons uppgifter om att han inte skulle ha använt något våld i samband med att han skulle hämta målsäganden på Öland 1997

5.5.2.5 Analys av sakkunnigförhör

Sakkunnigförhöret med rättsläkaren Peter Krantz ger ett visst stöd för målsägandens utsaga att hon har blivit utsatt för våldtäkt. Rättsläkaren Peter Krantz har i förhöret uppehållit sig vid den något nedsatta knipreflex i ändtarmsmuskeln som målsäganden har visat tecken på - under förutsättning att hon medverkat i undersökningen helt och hållet och följt instruktionerna att knipa. Peter Krantz har uppgett att det kan vara fråga om en nervskada, som kan ha sin förklaring i att anus varit utsatt för en kraftig utvidgning. I övrigt har undersökningen av A inte visat några skador i underlivet. Peter Krantz har uppgett att den delen av kroppen hos barn och unga har en mycket god läkningsförmåga efter skador och kirurgiska ingrepp och att det sällan går att iaktta ärr eller andra spår efter sexuella övergrepp när några år förflutit.

Sakkunnigförhöret är genomfört med rättsläkaren, docent Peter Krantz, som har specialistkompetens i rättsmedicin, vilket gör att hans utlåtande har hög vetenskaplig kvalitet.

5.5.3 Alternativa hypoteser

Varken TR eller HovR ställer upp några alternativa hypoteser till frågan angående händelseförloppet.

Metoden med alternativa hypoteser går ut på att bedöma om åklagarens gärningspåstående är det enda rimliga händelseförloppet i målet och för att göra detta ställer man upp alternativa hypoteser. Finns det någon alternativ hypotes, baserad på fakta i målet, som inte kan uteslutas skall den tilltalade frias.

Utifrån bilaga G framgår det att följande alternativ hypotes kan ställas upp.

A har inte varit utsatt för de påstådda sexuella övergreppen
--

Målsäganden, A, kan ha fantiserat ihop de påstådda sexuella övergreppen. Det som talar för denna hypotes är att hon tidigare har gjort en polisanmälan som ledde till att ett polisförhör hölls med A som därvid bl.a. uppgav att sin mammas sambo med ena handen hade smekt hennes bröst Vid ett senare förhöret uppgav A, bl.a. att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av sin mammas sambo eller någon annan och att hon nu önskade att utredningen lades ner.

Även falska minnen kan inplanteras av en förhørsledare när denne ställer frågor. Det som talar för detta är att målsäganden har utsatts för polisförhör vid, i vart fall, tolv tillfällen och dessa förhör har av både åklagaren och försvararen bedömts som mindre lyckade med hänsyn till förekomsten av ledande frågor och annat.

5.5.4 Avslutande kommentar

Ett stort problem med den ”egna analysen” har varit att en stor del av målet har varit sekretessbelagt samt att akterna till målen inte har varit tillgängliga pga. att HD har haft akterna för att avgöra frågan om resning samt att målet på nytt togs upp av HovR. Således har det inte varit möjligt att få del av annat material än domarna, från domstolarna, och detta har påverkat den ”egna analysen” till det negativa på så sätt att analyserna har blivit mycket generella. Ett utslag av detta syns vid upprättandet av bevisstrukturer. Av bevisstrukturerna framgår det att åtalpunkterna ett, fyra och sex i TR stöds av någon form av bevisning i varje deltema, vilket innebär att åklagaren har uppfyllt sin utredningsbörda. När det däremot gäller övriga åtalpunkter i

HovR så saknas det bevis i något led i bevisstrukturen, vilket innebär att utredningsbördan inte är uppfylld.

Utifrån bevisstrukturerna framgår det att målsägandens uppgifter inte stöds av några direkta vittnesiakttagelser eller någon utslagsgivande teknisk bevisning, även om uppgifter från rättsläkarens undersökning kunde ge visst stöd åt A:s uppgifter rörande grov våldtäkt. Av avgörande betydelse för utgången är därför tilltron till de uppgifter som målsäganden lämnat. Utifrån den analys som jag har kunnat göra, går det inte med det bristfälliga materialet att avgöra huruvida målsägandens respektive Bo Larssons utsaga är tillförlitlig eller ej. Det är dock inte tillräckligt att målsägandens uppgifter framstår som mer tillförlitliga än Bo Larssons. För att få en fällande dom gäller att den samlade utredningen i målet är sådan att det har blivit ställt utom rimligt tvivel att Bo Larsson har gjort sig skyldig till sexuellt utnyttjande av underårig samt grov våldtäkt. På samma grunder går det inte heller att säga något om den uppställda alternativa hypotesen har någon bärighet.

Slutligen skall nämnas några allmänna omdömen om TR:s och HovR:s domskäl. Generellt sett är domskälen mindre bra skrivna. För det första är det svårt att få en överblick och en sammanhängande struktur över de brottsliga gärningarna, som åtalet avser. För det andra är det nästintill omöjligt att, utifrån domskälen, avgöra om målsägandens utsaga är tillförlitlig eller ej. I domen framgår det endast att målsäganden har hörts, respektive att hennes berättelse finns i en sekretessbelagd bilaga till domen. För det tredje, och slutligen, är rättens redovisning varför rätten anser att vissa åtalspunkter är bevisade, väldigt summariska. Som exempel kan nämnas att åtalspunkten fyra, i både TR och HovR, saknar utförlig motivering, till rättens ståndpunkt, att åtalet är styrkt.

6. Avslutning

6.1 Redovisning av frågeställningarna gällande den teoretiska delen

6.1.1 Vad innebär fri bevisföring och vad får åberopas som bevis samt hur skall bevisvärderingen gå till?

Enligt RB 35:1 gäller den fria bevisprövningen. Principen innebär dels att alla bevismedel får åberopas i processen, dvs. fri bevisföring, dels att domstolen fritt kan tolka åberopad bevisning, dvs. fri bevisvärdering. Ett annat sätt att uttrycka detta, är att det dels inte sätts någon gräns för vilka bevismedel som får användas dels att värderingen av dessa bevismedel inte styrs av några i förväg uppsatta regler.

Av RB 35:1 framgår det att rätten skall beakta allt som förekommit i målet men det sägs ingenting om vad som krävs för att gärningspåståendet skall anses vara styrkt. Genom rättspraxis har man fastställt att det allmänna beviskravet i brottmål skall vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått den påstådda gärningen. Om brottet är lindrigt eller grovt skall i princip inte förändra beviskravet. Beviskravet, ställt utom rimligt tvivel, gäller dock inte för nödvärnsinvändningar, utan här gäller istället för åklagaren att han skall förebringa så mycket bevisning att nödvärnsinvändningen framstår som obefogad.

Begreppet ”ställt utom rimligt tvivel” innebär att argumentationen i domskälen för den anklagades skuld är så starka, att man inte på rationella skäl kan betvivla deras riktighet.

6.1.2 Hur värderar man bevis som åtkommit på ett olagligt sätt?

Svensk rätt byger på systemet med fri bevisprövning och det finns inga rättsliga hinder mot att åklagaren åberopar även olagligt åtkommen bevisning. Från etiska utgångspunkter kan det emellertid vara mer tveksamt. Bevisning som åtkommit på ett olagligt sätt, får alltså läggas fram inför rätten, dvs. allt som har bevisvärde får också framföras som bevis. Detta kan ses som en huvudregel och av detta följer att det finns en gräns för vad som kan accepteras och någonstans träder man in i ett kritiskt område på så sätt att det kan bli ett användarförbud av beviset.

6.1.3 Hur skall bevisbördan placeras?

Det ankommer på åklagaren att bevisa att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet, dvs. åklagaren har bevisbördan för alla fakta som ligger till grund för brottsbedömningen. Åklagaren har även bevisbördan när det gäller att visa att en gärning inte, som den tilltalade påstår, företagits i nödvärn.

6.1.4 Vilka kriterier, från den muntliga utsagan, talar för att utsagan är tillförlitlig?

Slutsatsen av uppsatsens teoretiska del, gällande värdering av muntliga utsagor, blev att den som talar sanning avger i allmänhet en någorlunda detaljerad utsaga och har även en tendens att ta med en för det centrala berättelseinnehållet betydelselösa detaljer. Sanningssägaren avger i allmänhet en spontan berättelse, där personen som berättar kommer på saker som egentligen inte är relevanta samt avger i allmänhet en klar och strukturenhetlig utsaga. Det säkraste kännetecknet på att en utsaga är sann är att berättelsen "löper som en film". Den som talar sanning klarar ofta av att svara på frågor som inte är i kronologisk ordning i förhållande till händelseförloppet, utan att inveckla sig i motsägelser. Den som talar sanning avger också i allmänhet en individuellt präglad utsaga och ju fler unika detaljer en utsaga har, desto troligare är det att utsagan är sann. Den som talar sanning avger oftast en konsekvent förhistoria till utsagan gällande den centrala berättelsekärnan medan lögnarens berättelse avviker från denna. Dock menar Granhag och Strömwall att det motsatta gäller, dvs. utsagor som en lögnare yttrat under upprepade förhör är om något mer överensstämmande över tiden jämfört med de utsagor som en sanningssägare yttrat.

Generellt kan man utifrån detta ställa upp följande motsatskriterier gällande den sanningsenliga respektive den lögnaktiga utsagan, se tabell 2. Att känna till dessa karakteristika för den sanningsenliga respektive den lögnaktiga utsagan är av stor betydelse för den person som skall värdera utsagan.

Sanningssignaler	Lögnssignaler
Detaljrikedom	Karghet
Klarhet	Oklarhet
Ostyrdhet	Målinriktad
Strukturenhetlig	Strukturbrott
Homogenitet	Heterogenitet
Individualitet	Abstraktion
Unicitet	Ounicitet
Oföränderlighet	Förändlighet
Spontanitet	Ospontanitet

Tabell 2. Sannings- respektive lögnssignaler.

När det gäller den näst sista karakteristika, oföränderlighet – föränderlighet, i tabell 2, så bör man dock beakta att Granhag och Strömwall menar att det motsatta gäller.

Som tidigare har påpekats gäller att om enstaka kriterier är uppfyllda, så är detta ingen garanti för att det handlar om en självupplevd händelse, utan det är först när en berättelse uppfyller flertalet av dessa kriterier som man kan göra den avvägningen att mycket talar för att berättelsen är självupplevd.

Det finns också faktorer som kan påverka utsagans grad av tillförlitlighet i de tre minnesfaserna; perceptionen (inkodningen), lagringen samt framplockningen. Exempel på en faktor som påverkar minnet under perceptionen är hur vi uppfattat händelsen och under lagringsfasen är om vittnet talat med andra personer som har sett samma händelseförlopp och slutligen en faktor under framplockningen är att ledande frågor påverkar utsagans tillförlitlighet.

Vid en rättegång där den tilltalade förnekar brott och där ingen annan bevisning finns, än parternas utsagor, innebär det att ord står mot ord. Under dessa förhållanden gäller det alltså för rätten att utvärdera utsagornas tillförlitlighet och parternas trovärdighet. Gör rätten en felaktig analys av detta, kan den yttersta konsekvensen bli den att en oskyldig blir dömd för brottet. Rättssäkerheten står och faller alltså med att rätten analyserar utsagan riktigt.

Att bedöma trovärdigheten hos de personer som uppträder inför rätten är ingen lätt uppgift och ännu svårare är det att bedöma tillförlitligheten av enskilda utsagor som avyttrats av dessa personer. Jurister är oftast lagtexttekniker och teoretiker och har ofta en bristfällig utbildning i forensisk psykologi, dvs. den gren av psykologin som skall integrera det psykologiska kunskapsområdet i det juridiska sammanhanget och som bl.a. innefattar vittnespsykologi.

Ett problem med att jurister tar hjälp av psykologins trovärdighetskriterier kan vara att man inte förmår att tillämpa dessa fullt ut. Juristen kanske plockar ut några enstaka kriterier och använder dessa till stöd för sin värdering. Risker är alltså att man använder kriterierna selektivt och i efterhand. Ett annat problem för juristen är att hålla sig uppdaterad med de olika forskningsresultat som genereras inom detta område. Det är ju inte så att alla dessa trovärdighetskriterier står oemotsagda. Ett exempel på detta är konstanskriteriet, som är ett mycket vanligt utvärderingskriterium då tillförlitligheten i en persons utsaga skall avgöras. Om man misstänker att en person ljugar så kan man jämföra vad personen säger under huvudförhandlingen respektive vad han tidigare under förundersökningen har yttrat. Dock finns det i denna mycket viktiga aspekt en diametralt motsatsförhållande inom forskningen. Vissa menar att den som talar sanning avger oftast en konsekvent förhistoria till utsagan gällande den centrala berättelsekärnan medan lögnarens berättelse avviker från denna. Detta synsätt har också HD intagit i målet NJA 1992 s.446. En avvikande

uppfattning har dock Granhag och Strömwall som menar att det motsatta gäller, dvs. utsagor som en lögnare yttrat under upprepade förhör är om något mer överensstämmande över tiden jämfört med de utsagor som en sanningssägare yttrat. Vi en helhetsbedömning av samtliga kriterier uppkommer således frågan hur man skall värdera konstanskriteriet. Hur skall rätten veta vad som gäller för detta kriterium, så att man inte dömer på bristfälliga grunder och en risk är att oskyldiga åtalas och fälls för att senare frias (t.ex. att resning beviljas), pga. en felaktig analys av utsagans tillförlitlighet.²³²

6.2 Redovisning av frågeställningarna gällande den praktiska delen

6.2.1 Hur har de två instanserna, TR och HovR, värderat bevisen samt hur förhåller sig bedömningarna till hur bevisvärdering “bör” gå till enligt den teoretiska delen i uppsatsen?

Åtalet mot Bo Larsson grundar sig på uppgifter från målsäganden, A, som hörts inför TR och HovR. Vidare hördes Kenneth Lind som vittne då A hade gått i terapi hos honom och berättat om sexuella övergrepp för honom. Det förekom också viss skriftlig bevisning, bl.a. ett av rättsläkaren Peter Krantz utfärdat rättsmedicinskt utlåtande över undersökning av A.

Några direkta vittnesiakttagelser eller någon utslagsgivande teknisk bevisning föreligger inte, även om uppgifter från rättsläkarens undersökning kunde ge visst stöd åt A:s uppgifter rörande åtalspunkten 6 – grov våldtäkt. Av avgörande betydelse för utgången i TR samt i HovR var därför tilltron till de uppgifter som A lämnat.

Både TR och HovR är enhälliga vid sin samlade bedömning, att det inte kan råda någon tvekan om att målsäganden är trovärdig samt att målsägandens uppgifter är så tillförlitliga att dessa har lagts till grund för bedömningen av åtalet. Såvitt framgår av domarna är de trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningar som gjorts av rätten noggrant utförda och bedömningarna är också gjorda enligt den teori som redovisats i den teoretiska delen i uppsatsen. Det finns dock vissa synpunkter på dessa bedömningar samt även vissa synpunkter med avseende på vittnesförhöret med Kenneth Lind. Nedan redogörs för några av dessa synpunkter.

TR och HovR har till viss del grundat sin bedömning av målsägandens trovärdighet på Kenneth Linds vittnesmål. När målsäganden vårdades på Ekbacken ingick att tala med terapeuten Kenneth Lind. Efter några samtal med Kenneth berättade målsäganden att hon hade blivit utsatt för sexuella övergrepp av sin far. Kenneth tog då kontakt med Värnamo kommun som

²³² Enligt Granhag, vittnespsykologi, s. 13, är faktum det att inkorrekta vittnesutsagor utgör den enskilt mest bidragande orsaken till att människor döms för brott de inte begått.

sedermera gjorde en polisanmäla. En terapeut har som uppgift att hjälpa sin patient och bör i princip utgå från att patientens uppgifter är riktiga och vill nog som regel också tro detta. Utsagor av terapeuter bör därför i allmänhet inte tillmätas någon större betydelse och det kan t.o.m. synas otillfredsställande att dessa personer över huvud taget skall uttala sig om sina patienters trovärdighet. Att Kenneth Lind även direkt är delaktig i att en polisanmälan gjordes, borde gör att Kenneth Lind inte är helt opartisk till sina uttalanden om målsäganden.

Det framgår också att målsäganden tidigare har gjort en anmälan mot sin mors sambo, gällande sexuella övergrepp, och att hon sedan tog tillbaka dessa beskyllningar. Detta är en uppgift som påverkar målsägandens trovärdighet till det negativa. Vidare har det också förekommit ledande frågor vid polisförhör och detta påverkar tillförlitligheten av målsägandens utsaga negativt.

Det framgår inte huruvida Kenneth Lind är utbildad terapeut eller psykolog. Beroende på vilken utbildning Kenneth Lind har, så har detta stor betydelse för hur stor vikt som man skall ha till Kenneth Linds vittnesmål, gällande hans uppfattning om målsägandens trovärdighet och tillförlitlighet. Yrkestiteln psykolog är skyddad och dessa använder allmänpsykologiska arbetsmetoder men däremot är titeln terapeut inte skyddad, vilket innebär att envar kan kalla sig terapeut. Det finnas alltså en stor skillnad mellan terapeut och psykolog med avseende på erfarenhet och kunskapsnivå.

Vid rättegång åligger det på domstolen att pröva och avgöra bevisfrågan, RB 35:1, och denna uppgift kan inte domstolen frånsäga sig. När man läser domskälen från TR och HovR får man uppfattningen att domstolen i viss mån gett Kenneth Lind uppgiften att bedöma bevisvärdet av målsägandens utsagor när det gäller om dessa är tillförlitliga eller inte.

Varken TR eller HovR har ställt upp någon alternativ hypotes. Baserad på fakta i målet kan följande alternativ hypotes uppställas; målsäganden har inte varit utsatta för de påstådda sexuella övergreppen. Det som talar för denna hypotes är det faktum att målsäganden först har gjort en polisanmälan ang. sexuella övergrepp, där gärningsmannen skulle ha varit hennes mors sambo, men att hon sedan tog tillbaka dessa anklagelser. Hon uttalade härvid att hon aldrig blivit utsatt för några övergrepp. Vidare har det framkommit, att i vart fall vid tolv tillfällen, har förekommit ledande frågor under förundersökningen. Dessa ledande frågor kan ha påverkat målsäganden så att hon har fått en ny ”felaktig” minnesbild av tiden när övergreppen skulle ha utförts.

Slutsatsen är att TR och HovR har gjort en noggrann trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömning, dock med vissa brister. Bo Larsson har delvis med anledning av vissa ovan nämnda brister samt att det har framkommit nytt material, blivit beviljad resning.

6.3 Resning

HD har under tiden som examensarbetet pågått (höstterminen 2004), beviljat bl.a. Bo Larsson resning och förordnat att målet på nytt skall tas upp av Hovrätten över Skåne och Blekinge.²³³ Bo Larsson har till stöd för sin resningsansökan hänfört sig till en rad olika omständigheter och bevis. HD anser att flera av de nytillkomna uppgifterna hade, om HovR känt till dem, kunnat påverka HovR:s bedömning av målsägandens trovärdighet. Det nya materialet tillsammans med att Bo Larsson har dömts för mycket allvarlig brottslighet till långt fängelsestraff, anser HD att det föreligger synnerliga skäl, enligt RB 58:2 p. 4, att på nytt pröva frågan om han har förövat de brott för vilket han har dömts.

Målet togs upp av Hovrätten över Skåne och Blekinge den 9 november 2004 och huvudförhandlingen genomfördes inför stängda dörrar. Dom i målet kom den 21 december 2004. En enhällig HovR kom fram till att målsägandens uppgifter om övergreppen inte kan anses tillförlitliga och frikände därför bl.a. Bo Larsson.²³⁴

HovR konstaterade att målsäganden i flera viktiga hänseenden lämnat uppgifter som i stora delar visat sig vara oriktiga eller osannolika och detta har starkt rubbat tilltron till hennes uppgifter om övergreppen. Det har framkommit att målsägandens uppgifter om frånvaron från skolan vid ett antal av de tillfällen då hon skulle ha utsatts för olika övergrepp är klart felaktiga. Det har också ansetts uteslutet eller i högsta grad osannolikt att vissa av målsägandens beskrivna övergrepp eller andra händelser med anknytning till övergreppen kunnat äga rum på av henne angivna platser eller att dessa platser ens existerar. Att hon lämnat felaktiga uppgifter kan det finnas flera orsaker till. Målsäganden har bl.a. blivit mycket dåligt omhändertagen av Bo Larsson och i det närmaste helt övergiven av sin mamma. Det råder alltså ingen tvekan om att målsäganden har haft starka skäl att lämna för Bo Larsson och mamman oförmånliga uppgifter. Målsäganden har också mot bättre vetande utpekade ett flertal personer, såsom Stig Persson, som grova brottslingar och detta har rubbat målsägandens trovärdighet på ett mera allmänt plan. Målsägandens uppgifter om övergreppen kan därför inte anses vara tillförlitliga. Åtalet ogillades och fängelsestraffen undanröjdes.²³⁵

²³³ HD:s beslut den 11 oktober 2004 i mål Ö 920-04 och Ö 941-04.

²³⁴ HovR:s dom i mål B 2403-04 och 2404-04.

²³⁵ A.a.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

BRÅ. (2003). *Kriminalstatistik 2002, Rapport 2003:8*. Stockholm: Edita Norstedts Tryckeri AB.

Christianson, S-Å. (1999). *Barns minnesförmåga. Sexuella övergrepp mot barn*. Stockholm: Expertrapport Socialstyrelsen.

SOU 1996:35 Kriminalunderrättelseregister / DNA-register.

Böcker

Bergström, S., Håstad, T., Lindblom, P E. & Rylander, S. (1992). *Juridikens termer*. Åttonde upplagan. Stockholm: Liber AB.

Bernitz, U, et al. (1996). *Finna rätt – Juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 4:e upplagan. Stockholm: Norstedts juridik AB.

Björkman, J., Diesen. C. (red.), Forssman, F & Jonsson, P. (1997). *Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*. Stockholm: Norstedts juridik AB.

Bolding, P O. (1989). *Går det att bevisa?: Perspektiv på domstolsprocessen*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Bring, T.(red.), Diesen, C. & Schelin, L. (2003). *Förundersökning*. Upplaga 2:3. Stockholm: Norstedts juridik AB.

Bring, T, Diesen, L (red.), Schelin, A. & Wilton, A. (1996). *Förhör*. Stockholm: Norstedts juridik AB.

Christianson, S-Å. (red). (1996). *Rättspsykologi: den forensiska psykologin i Sverige: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur och kultur.

Danelius, H. (2002). *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. Stockholm: Norstedts juridik AB.

Dereborg, A. (1990). *Från legal bevisteori till fri bevisprövning i svensk straffprocess – (Skriftserien / Juridiska fakulteten i Stockholm, 28)*. Stockholm: Juristförlaget.

Diesen, C. (1993). *Bevisprövning i brottmål*, Upplaga 1:3. Stockholm: Norstedts juridik AB.

- Diesen, C. (red.), Brun, H & Olsson, T., (2000). *Bevispraxis. Bevis 5. Svensk bevispraxis 1948-1999*. Stockholm: Norstedts juridik AB.
- Edelstam, H. (1991). *Sakkunnigbeviset. En studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet – (Skrifter från juridiska fakulteten i Uppsala)*. Uppsala: Iustus förlag.
- Ekelöf, P.O., & Boman, R. (1992). *Rättegång IV*, 6:e upplagan. Stockholm: Norstedts juridik AB.
- Ekelöf, P.O., & Edelstam, H. (2002). *Rättegång I*, 8:e upplagan. Stockholm: Norstedts juridik AB.
- Ekelöf, P.O., Edelstam, H., & Boman, R. (1998). *Rättegång V*, Upplaga 7:3. Stockholm: Norstedts juridik AB.
- Granhag, P.A. (2001). *Vittnespsykologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Holgersson, A. (1990). *Fakta i målet – vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall*. Doktorsavhandling. Pedagogiska institutionen, Stockolms universitet.
- Inger, G. (1996). *Svensk rättshistoria*, Upplaga 4:1. Malmö: Liber Ekonomi.
- Leijonhufvud, M. & Wennberg, S. (2001). *Straffansvar*. Upplaga 6:1, Stockholm: Norstedts juridik AB.
- Lindell, B. (1987). *Sakfrågor och rättsfrågor: en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt – (Skrifter från juridiska fakulteten i Uppsala, 11)*. Uppsala: Iustus förlag AB.
- Lundqvist, U. (1998). *Bevisförbud. En undersökning av möjligheterna att avvisa oegentligt åtkommen bevisning i brottmålsrättegång – (Skrifter från juridiska fakulteten i Uppsala, 64)*. Uppsala: Iustus förlag AB.
- Nationalencyklopedin*, tionde & trettonde bandet. (1993). Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Nordh, R. (2002). *Processens ram i brottmål*. Uppsala: Iustus Förlag AB.
- Nowak, K. (2003). *Oskyldighetspresumtionen*. Stockholm: Norstedts juridik AB.
- Samuelson, Per E. (1996). *Att förhöra ett vittne – en handbok i förhörsteknik*. Stockholm: Nerenius & Santérus.

Sutorius, H. (2003). *Bevisprövning vid sexualbrott*. Stockholm: Norstedts juridik AB.

Wennberg, S. (2000). *Introduktion till straffrätten*. Upplaga 5:3. Stockholm: Norstedts juridik AB.

Periodica

Edelstam, H. Om rättsintyg – några reflexioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av våldsoch sexualbrott. *JT 1997-98 Nr 1*, s. 86-117.

Granhag, P.A., & Strömwall, L.A. Sanningen om vad jurister tror om lögn. *Advokaten*. Nr 8 2000, s.12.

Granhag, P.A., & Strömwall, L.A. Åklagares och domares uppfattningar om lögn. *Domstolsverket Informerar*, Nr 9 den 16 oktober 2000. s. 1-2.

Gregow, T. Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn. *SvJT 1996* s. 509-523.

Ellegren, H. Lita inte blint på DNA-beviset. (2004, 10 juli). *Dagens Nyheter*, s. 4.

Lindberg, G. Om åklagareetik. *SvJT 1997*, s. 197-221.

Lindqvist, H. De avslöjade juristernas missar. *Journalisten*. Nr 5. 17-23 februari 2004, s. 6-7.

Severin, B. Vi dömer oskyldiga till fängelse. (1995, 24 oktober). *Dagens Nyheter*, s. 4.

Severin, B. Vittnespsykologin av i dag. *SvJT 1983*, s. 57-64.

Wiklund, N. Oskyldigt dömda: erfarenheter och lärdomar. *SvJT 1999*, s. 562-567.

Övrigt

Informationsblad ang. Europakonventionen som utdelades under föreläsningen 2004-02-19 med professor Per Ole Träskman, Lunds universitet, fördjupningskursen JSR 295 bevisning i brottmål med särskild hänsyn till Europakonventionens krav.

Kompendium ang. bevisföring och bevisvärdering i brottmål som utdelades under föreläsningen 2004-01-22 med professor Per Ole Träskman, Lunds universitet, fördjupningskursen JSR 295 bevisning i brottmål med särskild hänsyn till Europakonventionens krav.

Kompendium JUR 053 Straffrätt och processrätt – Projekt nr 4 (PP4). Förändring av processmaterialet mm. med särskild hänsyn till gärningsbeskrivningen, vårterminen 2003, Juridiska fakulteten Lunds universitet.

Bilaga A - Bevisstruktur i TR gällande sexuellt utnyttjande av underårig (åtalspunkt 1)

1. Gärningsmannaskap

Bo Larsson

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har uppgett att det här var första gången hon blev utsatt för övergrepp och att hon tyckte att det Bo gjorde var konstigt. Hon har också berättat om Bo:s ändrade beteende medan han smekte henne såsom att han andades konstigt, liksom flåsade, och att han fick stora mörka ögon.
- Vittnesförhör med Kenneth Lind
I vården på Ekbacken ingår möjlighet för de boende att en timme i veckan tala med terapeuten Kenneth Lind. Målsäganden utnyttjade denna möjlighet och efter några samtal öppnade sig målsäganden och började att berätta om sexuella övergrepp som hon hade utsatts för av Bo Larsson.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson förnekar anklagelserna
- Polisanmälan
Målsäganden har redan innan hon började berätta om övergreppen polisanmält sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgivit att aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig eller någon annan.

2. Individualisering av gärningen (tid och rum)

har 1991 i Bor

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har detaljerat beskrivit den lägenhet de bodde i vid tillfället.

3. Identifikation av gärningen

haft sexuell umgänge med sin dotter, A född 1985, genom att beröra henne i underlivet och därefter låta henne beröra hans erigerade penis.

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har uppgett att det här var första gången hon blev utsatt för övergrepp och att hon tyckte att det Bo gjorde var konstigt. Hon har också berättat om Bo:s ändrade beteende medan han smekte henne såsom att han andades konstigt, liksom flåsade, och att han fick stora mörka ögon.
- Vittnesförhör med Kenneth Lind
I vården på Ekbacken ingår möjlighet för de boende att en timme i veckan tala med terapeuten Kenneth Lind. Målsäganden utnyttjade denna möjlighet och efter några samtal öppnade sig målsäganden och började att berätta om sexuella övergrepp som hon hade utsatts för av Bo Larsson.

Försvararbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson förnekar anklagelserna. A ljuger om detta för att hämnas att hon blivit omhändertagen enligt LVU. A ljög redan som barn om stort och smått.
- Polisanmälan ◀
Målsäganden har redan innan hon började berätta om övergreppen polisanmält sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör återtagit dessa uppgifter.

Bilaga B - Bevisstruktur i TR gällande sexuellt utnyttjande av underårig (åtalspunkt 4)

1. Gärningsmannaskap

Bo Larsson

Huvudbevis

- Vittnesförhör med Kenneth Lind
I vården på Ekbacken ingår möjlighet för de boende att en timme i veckan tala med terapeuten Kenneth Lind. Målsäganden utnyttjade denna möjlighet och efter några samtal öppnade sig målsäganden och började att berätta om sexuella övergrepp som hon hade utsatts för av Bo Larsson.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson förnekar anklagelserna
- Polisanmälan
Målsäganden har redan innan hon började berätta om övergreppen polisanmält sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgivit att aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig eller någon annan.

2. Individualisering av gärningen (tid och rum)

har vid något tillfälle under tiden december 1994 – januari 1995 i en lägenhet på Krapperupsvägen 117, Nyhamnsläge

I domen saknas det uppgifter om individualiseringen av gärningen, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta. (Denna specificering utgör dock inte en del av den reguljära bevisbördan och skall inte heller bevisas gentemot det gängse beviskravet, utan utgör ett krav på att gärningen är så individualiserad att den kan skiljas från andra eventuella brott. Detta avgörande bör inte ses som en bevisprövning utan som en prövningsförutsättning, ett sätt att bestämma vad processen handlar om. I detta fall behövs ingen bevisning rörande detta.)

3. Identifikation av gärningen

haft sexuellt umgänge med sin dotter, A född 1985, genom att med sin hand beröra hennes klitoris. (Åtalspunkt 4)

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsägandens uppgifter om gärningen i denna punkt är detaljrik och innehåller också en beskrivning av de känslor hon hade vid tillfället i fråga.
- Vittnesförhör med Kenneth Lind
I vården på Ekbacken ingår möjlighet för de boende att en timme i veckan tala med terapeuten Kenneth Lind. Målsäganden utnyttjade denna möjlighet och efter några samtal öppnade sig målsäganden och började att berätta om sexuella övergrepp som hon hade utsatts för av Bo Larsson.

Försvararbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson förnekar anklagelserna. A ljuger om detta för att hämnas att hon blivit omhändertagen enligt LVU. A ljög redan som barn om stort och smått.
- Polisanmälan ◀
Målsäganden har redan innan hon började berätta om övergreppen polisanmält sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör återtagit dessa uppgifter.

Bilaga C - Bevisstruktur i TR gällande grov våldtäkt (åtalspunkt 6)

1. Gärningsmannaskap

Bo Larsson

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har uppgett att pappa (Bo Larsson) var ensam hemma när hon kom tillbaka från skolan och han sa till henne att göra som han sade.
- Vittnesförhör med Kenneth Lind
I vården på Ekbacken ingår möjlighet för de boende att en timme i veckan tala med terapeuten Kenneth Lind. Målsäganden utnyttjade denna möjlighet och efter några samtal öppnade sig målsäganden och började att berätta om sexuella övergrepp som hon hade utsatts för av Bo Larsson.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson förnekar anklagelserna
- Polisanmälan
Målsäganden har redan innan hon började berätta om övergreppen polisanmält sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör återtagit dessa uppgifter och bl.a. uppgivit att aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig eller någon annan.

2. Individualisering av gärningen (tid och rum)

har våren 1995 i en lägenhet på Lantmannagatan i Höganäs

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har uppgett att pappa (Bo Larsson) var ensam hemma (Lantmannagatan) när hon kom tillbaka från skolan och han sa till henne att göra som han sade.

3. Identifikation av gärningen

Genom våld och hot om misshandel som för A framstått som innebärande trängande fara tvingat sig till vaginalt och analt samlag med A, född 1985. Våldet har bestått i att Larsson hållit fast A

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har uppgett att pappa (Bo) var ensam hemma när hon kom tillbaka från skolan och Bo sa till henne att göra som han sade annars skulle hon få så mycket stryk som mamma fått. Bo bad målsäganden att dansa som Jessica till musik från en CD-spelare. Målsäganden har berättat om hur osäker hon kände sig när hon skulle dansa och att hon inte tyckte det var roligt. Målsäganden har vid berättandet om det fortsatta skeendet på ett mycket tydligt sätt givit uttryck för att det var en oerhört smärtsam upplevelse både fysiskt och psykiskt; det var också första gången hon tvingats till samlag. Hon har lämnat en målande beskrivning om hur hon upplevde rädslan, smärtan och ångesten samt också nämnt de praktiska bestyr hon hade efter händelsen med att torka blod från sig själv och från golvet i rummet.
- Sakkunnigförhör med rättsläkaren Peter Krantz
Peter Krantz undersökning kan ge visst stöd åt målsägandens uppgifter. (Något nedsatt knipreflex i ändtarmsmuskeln)
- Vittnesförhör med Kenneth Lind
I vården på Ekbacken ingår möjlighet för de boende att en timme i veckan tala med terapeuten Kenneth Lind. Målsäganden utnyttjade denna möjlighet och efter några samtal öppnade sig målsäganden och började att berätta om sexuella övergrepp som hon hade utsatts för av Bo Larsson.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson förnekar anklagelserna. A ljuger om detta för att hämnas att hon blivit omhändertagen enligt LVU. A ljög redan som barn om stort och smått.
- Polisanmälan ◀
Målsäganden har redan innan hon började berätta om övergreppen polisanmält sin mammas sambo (Stig Persson) för sexuella övergrepp. Målsäganden har vid polisförhör återtagit dessa uppgifter.

Bilaga D - Bevisstruktur i HovR gällande sexuellt utnyttjande av underårig (åtalspunkt 1)

1. Gärningsmannaskap

Bo Larsson

I domen saknas det uppgifter om gärningsmannaskapet, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson hävdar att någon händelse av detta slag inte inträffat

2. Individualisering av gärningen (tid och rum)

har under tiden mars-september 1992 i Bor

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har beskrivit den lägenhet och fastighet där händelsen skulle ha skett. Av utredningen framgår att Bo Larsson varit folkbokförd på den fastigheten samt att målsäganden har pekat ut fastigheten på ett fotografi.
- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson har förklarat att lägenheten beboddes av dem när målsäganden var fyra till fem år gammal. Av utredning framgår att Bo varit folkbokförd på den fastigheten som målsäganden pekat ut.

3. Identifikation av gärningen

haft sexuellt umgänge med sin dotter, A född 1985, genom att beröra henne i underlivet och därefter låta henne beröra hans erigerade penis.

I domen saknas det uppgifter om identifieringen av gärningen, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson förnekar anklagelserna. Han vidhåller att någon händelse av detta slag inte inträffat och har förklarat att han vid denna tid arbetade heltid i skogsarbete, att hustrun inte arbetade så mycket, att barnen gick på dagis och att det aldrig förekom att han vid denna tid var ledig från arbetet för att passa målsäganden.

Bilaga E - Bevisstruktur i HovR gällande sexuellt utnyttjande av underårig (åtalspunkt 4)

1. Gärningsmannaskap

Bo Larsson

I domen saknas det uppgifter om gärningsmannaskapet, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Det målsäganden berättar har aldrig inträffat.

2. Individualisering av gärningen (tid och rum)

har vid något tillfälle under tiden december 1994 – januari 1995 i en lägenhet på Krapperupsvägen 117, Nyhamnsläge

Huvudbevis

- Förhör med målsäganden
Målsäganden har genom att rita en skiss över lägenheten beskrivit utrymmena i lägenheten. Målsäganden har också beskrivit att Bo:s säng fann i TV-rummet.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Bo Larsson har förklarat att målsägandens skiss stämmer överens med den lägenhet de bodde i på Krapperupsvägen i Höganäs, samt att hans säng fanns i TV-rummet, som målsäganden beskrivit det.

3. Identifikation av gärningen

haft sexuellt umgänge med sin dotter, A född 1985, genom att med sin hand beröra hennes klitoris. (Åtalspunkt 4)

I domen saknas det uppgifter om identifieringen av gärningen, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

Försvargarbevis

- Förhör med Bo Larsson
Det målsäganden berättar har aldrig inträffat

Bilaga F - Bevisstruktur i HovR gällande grov våldtäkt (åtalspunkt 6)

1. Gärningsmannaskap

Bo Larsson

I domen saknas det uppgifter om gärningsmannaskapet, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

Försvargarbevis

- Förhör med målsäganden
Bo Larsson har förklarat att det målsäganden berättar är lögn.

2. Individualisering av gärningen (tid och rum)

har våren 1995 i en lägenhet på Lantmannagatan i Höganäs

I domen saknas det uppgifter om individualiseringen av gärningen, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

3. Identifikation av gärningen

Genom våld och hot om misshandel som för A framstått som innebärande trängande fara tvingat sig till vaginalt och analt samlag med A, född 1985. Våldet har bestått i att Larsson hållit fast A

I domen saknas det uppgifter om identifieringen av gärningen, dvs. det finns inget som stöder åklagaren uppgifter gällande detta.

Försvargarbevis

- Förhör med målsäganden
Bo Larsson har förklarat att det målsäganden berättar är lögn.

Bilaga G – Alternativ hypotes

Identifikation av gärningen

A har inte varit utsatta för de påstådda sexuella övergreppen

A har fantiserat ihop allt eller hittat på pga. andra motiv

Bevismedel för

- Bo Larsson
Bo uppger att A ljuger om övergreppen för att hämnas att hon blivit omhändertagen enligt LVU. Bo uppger vidare att A ljög redan som barn om stort och smått. Hon berättade tex. för kamrater i skolan att hon hade hästar och skulle åka till Italien på semester.
- Polisförhör med anledning av en polisanmälan den 11 augusti 1998
Polisanmälan ledde till att polisförhör hölls med A som därvid bl.a. uppgav att Stig Person vid det aktuella tillfället i Bor med ena handen hade smekt hennes bröst Vid ett senare förhöret uppgav A bl.a. att hon aldrig blivit utsatt för några sexuella trakasserier vare sig av Stig Persson eller någon annan och att hon nu önskade att utredningen lades ner.

A har falska minnen

Bevismedel för

- Polisförhör
Målsäganden har vid, i vart fall, tolv tillfällen utsatts för polisförhör där det förekommit ledande frågor.

Rättsfallsförteckning

Svenska domstolar

Högsta domstolen:

NJA 1980 s. 725
NJA 1982 s. 164
NJA 1986 s. 414
NJA 1986 s. 489
NJA 1990 s. 210
NJA 1990 s. 555
NJA 1991 s. 83
NJA 1992 s. 446
NJA 1993 s. 68
NJA 1993 s. 616
NJA 1996 s. 176
NJA 2003 s. 323
NJA 2003 s. 591

Beslut Ö 920-04 och Ö 941-04

Hovrätten:

RH 2001:71

Hovrätten över Skåne och Blekinge DB 2112 i mål nr B 322-02 & B 497-02

Hovrätten över Skåne och Blekinge DB 3235 i mål nr B 2403-04 & 2404-04

Tingsrätten:

Helsingborgs Tingsrätt, mål nr B 3019-01

Utländska domstolar

Europadomstolen:

Murray mot Förenade Konungariket	dom 1996-02-08
P.S. mot Tyskland	dom 2001-12-20
Salabiaku mot Frankrike	dom 1988-10-07
Schenk mot Schweiz	dom 1988-07-12
Telfner mot Österrike	dom 2001-03-20